

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Lučka Mlakar

**NOVE IZKUŠNJE NAVEZANOSTI OTROK, KI SO
POSVOJENI**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2018

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Lučka Mlakar

**NOVE IZKUŠNJE NAVEZANOSTI OTROK, KI SO
POSVOJENI**

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Ljubljana, 2018

*Rada bi se zahvalila mentorici doc. dr. Nini Mešl za ves čas, ki mi ga je namenila,
potrpežljivost, nasvete in predloge v času nastajanja diplomske naloge.*

Posebno zahvalo namenjam svoji družini in fantu za vso podporo in pomoč.

*Iz srca bi se zahvalila tudi vsem družinam, ki so bile pripravljene podeliti z mano svojo
zgodbo in mi s tem omogočile nastanek moje diplomske naloge.*

PODATKI O DIPLOMSKEM DELU

Ime in priimek: Lučka Mlakar

Naslov dela: Nove izkušnje navezanosti otrok, ki so posvojeni

Kraj: Ljubljana

Leto: 2018

Število strani: 107

Število prilog: 4

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Ključne besede: posvojitve v Sloveniji, otroci, ki so posvojeni, travme, identiteta otroka, teorija navezanosti, stili navezanosti

Povzetek: V diplomski nalogi raziskujem, kakšne stile navezanosti imajo otroci, ko pridejo v posvojiteljsko družino, kakšne izkušnje potrebujejo, da lahko preoblikujejo stil navezanosti ter kakšne stile navezanosti imajo po nekaj letih življenja v družini. V teoretičnem delu diplomske naloge najprej pišem o posvojitvah v Sloveniji ter o pripravah na nadomestno starševstvo. Potem se osredotočim na otroke, ki so posvojeni, na travmo in na koncu na teorijo navezanosti. V empiričnem delu diplomske naloge sem pisala o metodologiji, analizi intervjujev ter rezultatih, ki so pokazali, da pozitivne izkušnje v posvojiteljski družini lahko omogočijo spremembo stila navezanosti iz ne-varnega v varnega.

Title: New experience in the attachment of the children who are adopted

Key words: adoptions in Slovenia, children who are adopted, trauma, children identity, attachment theory, attachment styles

Graduation Thesis Abstract: In my graduation thesis I am reaearching what kind of attachment styles children had, when they came to adpotive families, what kind of experience they need to affect their attachment style and change it from unsecure to secure and what kind of attachment style they have now. In my theoretical work I write about adoptions in Slovenia and preparations for new parenthood. Then I focus on the children, who are adopted, their potential traumatic experiences and in the end I am writing about theory of attachment. In the second part of my graduation thesis I am writing about the methodology, the analysis of interviews and the results which have shown that positive experience in the adoptive families can enable the change of the attachment style from unsecure to secure.

Vsebina

1	Teoretični del.....	1
1.1	Terminologija	1
1.2	Posvojitev	2
1.2.1	Definicija posvojitve	2
1.2.2	Postopek posvojitve v Sloveniji	4
1.3	Socialno delo na področju posvojitve.....	6
1.4	Priprave na posvojitev	9
1.5	Otrok, ki je posvojen	11
1.5.1	Pravica otroka do resničnosti.....	11
1.5.2	Identiteta otroka, ki je posvojen	12
1.5.3	Posvojitve iz vzhodnoevropskih institucij	16
1.6	Teorija navezanosti.....	17
1.6.1	Travma.....	17
1.6.2	Pomen navezanosti	20
1.6.3	Faze navezanosti.....	22
1.6.4	Stili navezanosti	22
1.7	Nove pozitivne izkušnje kot možnost za preoblikovanje ne-varne navezanosti v varno navezanost	25
2	Formulacija problema.....	27
2.1	Raziskovalna vprašanja	28
3	Metodologija	29
3.1	Vrsta raziskave	29
3.2	Merski instrumenti in viri podatkov	29
3.3	Populacija in vzorčenje	29
3.4	Zbiranje podatkov.....	30
3.5	Obdelava in analiza podatkov	31
4	Rezultati	33
4.1	Prvi stik z otrokom	33
4.2	Vedenje otroka po prihodu v posvojiteljsko družino.....	35
4.3	Razvijanje odnosa med otrokom in posvojiteljico	38
4.4	Izzivi, s katerimi so se spopadale posvojiteljice.....	40
4.5	Današnje spremembe pri vedenju otrok	41
4.6	Doseganje sprememb	44
4.7	Predhodno znanje posvojiteljic o teoriji navezanosti	45

4.8	Razvoj novih izkušenj navezovanja po posameznih primerih	47
5	Razprava.....	52
6	Sklepi.....	56
7	Predlogi	57
8	Uporabljena literatura.....	59
9	Priloge	62
a)	Vprašalnik	62
b)	Razpredelnice po temah	65
c)	Oсно kodiranje	87
d)	Odnosno kodiranje	94

Kazalo grafov

Graf 1: Posvojitve v Sloveniji	6
--------------------------------------	---

Kazalo tabel

Tabela 1: Podatki o populaciji.....	30
Tabela 2: Kratice, ki označujejo tabele	31
Tabela 3: Primer razpredelnice po temah.....	32

1 Teoretični del

1.1 Terminologija

Roditeljica: Oseba, ki je otroka rodila.

Roditeljska pravica: Pravica in dolžnost staršev, da z neposredno skrbjo, s svojim delom in dejavnostjo zagotavljajo uspešen telesni in duševni razvoj svojih otrok (4. člen, 1. odstavek zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih; kasneje s kratico ZZZDR).

Odvzem roditeljske pravice: Roditelju, ki zlorablja roditeljsko pravico, ali je otroka zapustil, ali je s svojim ravnanjem pokazal, da ne bo skrbel za otroka, ali kako drugače hudo zanemarja svoje dolžnosti, se odvzame roditeljska pravica (116. člen ZZZDR).

Rejništvo: Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (*Ur. l. RS, 56/2006*) opredeljuje rejništvo kot posebno obliko varstva in vzgoje otrok, nameščenih v rejniško družino in je namenjeno otrokom, ki začasno ne morejo bivati v biološki družini.

Posvojitev: Posvojitev združi osebe, ki prej niso bili povezani (otroka, ki je bil posvojen, družino, ki je otroka posvojila in biološko družino otroka). Med otrokom, ki je bil posvojen in starši, ki so ga posvojili se ustvari pravno-formalna vez, ki je enaka vezi med otrokom in njegovimi biološkimi starši (Zaviršek, 2012, str. 25).

Oseba/otrok, ki je bil posvojen: Pogosteje imenovana posvojenec, vendar sem jaz v svoji diplomski nalogi dala prednost poimenovanju osebe pred dejstvom posvojitve.

Oseba, ki je posvojila otroka ali starši/družina, ki je otroka posvojila: Pogosto poimenovana posvojitelj, a sem pri teoretičnem delu diplomske naloge ponovno izhajala iz načela poimenovanja osebe pred dejstvom posvojitve. Pri empiričnem delu sem zaradi lažjega zapisovanja ter berljivosti uporabljala izraz posvojitelj oz. posvojiteljska družina.

Država izvora: »Država, v kateri se odda v posvojitev v drugo državo večje število otrok.« (Zaviršek, 2012, str. 24)

Država sprejema: »Država, v katero prihajajo otroci iz druge države z namenom posvojitve.« (Zaviršek, 2012, str. 24)

1.2 Posvojitev

1.2.1 Definicija posvojitve

»Posvojitev je ena najstarejših in najvidnejših oblik socialnega starševstva. Vsaj eden ali oba starša z otrokom nista biološko povezana, ampak sta njegova socialna starša. Posvojitev je oblika socialnovarstvenega ukrepa države v primeru, ko ostane otrok brez staršev ali ti zaradi kateregakoli razloga ne morejo skrbeti zanj. Ker je posvojitev trajna oblika varstva, nastane med ljudmi, ki otroka posvojijo, in otrokom, ki je posvojen, enako razmerje kot med drugimi biološkimi in nebiološkimi starši in otroki« (Zaviršek, 2012, str. 26).

Namen posvojitve je delati v zaščito in korist otroka, ki zaradi različnih razlogov ne morejo živeti pri svojih bioloških starših (Klun, 2009, str. 35). Posvojitev je najbolj zaželena oblika socialnega starševstva. S posvojitvijo ima otrok večjo možnost do trajne, ljubeče namestitve pri isti osebi, kot v rejništvu ali institucijah. Zaradi otrokove koristi, je potrebno, da se odločitev o trajni namestitvi hitro odloči in realizira (Rapoša Tanjšek, Rode, Mikolič in Rašelj, 1990, str. 5).

Obstajata dva koncepta posvojitve: popolna in nepopolna. Pri nas v Sloveniji zakonodaja ureja le koncept popolne posvojitve.

»Popolna posvojitev pomeni, da pravice bioloških staršev popolnoma prenehajo, le te pa se prenesejo v posvojiteljsko družino. Otrok pridobi vse pravice in dolžnosti, ki pripadajo položaju biološkega otroka in tega ni možno prekiniti« (Bizant, 2013, str. 14).

Pri nepopolni posvojitvi starši, ki so posvojili otroka sicer imajo roditeljsko pravico in so ga dolžni preživljati, vendar pa med otrokom, ki je bil posvojen in starši, ki so ga posvojili ne nastane sorodstveno razmerje (Podbevšek in Šolar Meglič, 2009, str. 12).

Poznamo tudi pojma zaprte ali odprte posvojitve. Med njima je velik razpon; popolnoma zaprta posvojitev pomeni, da otrok sploh ne ve, da je bil posvojen, popolnoma odprta posvojitev pa pomeni, da lahko biološka mama izbira družino, ki bo posvojila njenega otroka (Zaviršek, 2012, str. 117). Bolj podroben opis obeh pojmov posvojitve je opisan v naslednjih odstavkih.

Pri zaprti posvojitvi otroci nikakor ne morejo dobiti informacij o svojih bioloških starših, prav tako tudi starši, ki so posvojili otroka, nimajo informacij o bioloških starših otroka.

Prav tako niso razkrile informacije o sorodstvu. Dovoljene so le informacije o zdravstvenih posebnostih bioloških staršev. Nekateri starši, ki so posvojili otroka, pa pri zaprtih posvojitvah celo ne povedo otroku, da je posvojen. Lahko rečemo, da se pri zaprti posvojitvi veliko bolj ščitijo pravice odraslih, kot pa otrok. Pri nas zakonodaja dopušča, da se vsaka strokovna delavka bolj kot ne odloča po lastni presoji, kakšen tip posvojitve bo, saj ni nikjer točno določeno, da mora biti odprta posvojitvev (Zaviršek, 2012, str. 118-121).

Pri odprtih posvojitvah starši otroka seznanijo s posvojitvijo in informacijami o bioloških starših ter pomagajo pri stikih z njimi, če si to otroci želijo. Prav tako so lahko biološki starši seznanjeni z otrokom in njegovim življenjem v družini, ki ga je posvojila. Pri odprti posvojitvi ima otrok več kot eno družino, ima biološko in posvojiteljsko družino (Zaviršek, 2012, str. 124).

Poznamo tudi enostranske in dvostranske posvojitve. Pri enostranski posvojitvi posvoji en zakonec otroka drugega zakonca, torej otrok še vedno živi z enim biološkim staršem. Pri dvostranski posvojitvi pa otroka posvoji par ali posameznik, ki ni njegov biološki starš (Bizant, 2013, str. 15).

Posvojitve delimo na različne vrste glede na starost otrok, ki so bili posvojeni in glede na bivanje pred posvojitvijo:

Posvojitvev dojenčka: posvojitve dojenčkov so najbolj zaželeno, vendar so veliko manj pogoste kot posvojitve starejših otrok. Dojenček najverjetneje nikoli ni živel pri biološki družini in prav tako je manj verjetno, da je bil nastanjen v socialnovarstveni instituciji oziroma je bil le malo časa. Vse to vpliva na njegov čustveni, intelektualni in socialni razvoj (Zaviršek, 2012, str. 97).

Posvojitvev otroka iz doma za otroke ali sirotišnice: socialnovarstvene institucije lahko močno vplivajo na otrokov razvoj, zato se je potrebno z obdobjem otrokovega bivanja v institucijah dejavno spoprijeti. Socialne službe morajo starše, ki so posvojili otroka seznaniti s posebnostmi in potrebami, ki jih imajo otroci in jim biti na voljo v stiskah (Zaviršek, 2012, str. 97).

Posvojitvev otroka iz rejniške družine: v takem primeru ima otrok več družinskih kontekstov; biološka družina, rejniška družina in potem še družina, ki ga je posvojila. Navadno so otroci pri posvojitvah iz rejniških družin starejši otroci, kot otroci iz sirotišnic.

Najverjetneje so ti otroci doživeli travmatične izgube in hude občutke zapuščenosti (Zaviršek, 2012, str. 97).

Posvojitev, ki izhaja iz predhodnega rejništva: v takem primeru otroka posvojijo njegovi rejniški starši. Posvojitev pomeni večjo varnost kot rejništvo, saj postane med otrokom in starši, ki so ga posvojili, isto razmerje kot bi bilo med otrokom in njegovimi biološkimi starši. Na žalost je taka posvojitev pri nas zelo redka, saj strokovne delavke malokrat odvzamejo staršem roditeljsko pravico, biološki starši se jim pa prav tako ne želijo odreči, zato so pri nas zelo pogosta dolgotrajna rejništva (Zaviršek, 2012, str. 98-99).

1.2.2 Postopek posvojitve v Sloveniji

Postopek posvojitve določata Katalog javnih pooblastil, nalog in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo in Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (kasneje s kratico ZZZDR). Namen dela strokovnih delavk je, da vključijo otroka v družino, kjer bo imel najboljše možnosti za zdravo rast in razvoj.

Slovenija pozna pravo popolno posvojitev, pri kateri se med staršem, ki posvoji otroka in otrokom, ki je posvojen oblikuje enako razmerje kot med biološkim staršem in njegovim otrokom (Zaviršek, 2012, str. 57).

Posvojitev je trajna oblika socialnega starševstva, saj se je ne da razvezati (144. člen ZZZDR), prav tako se pri posvojitvi v rojstno matično knjigo vpišejo posvojitelji kot posvojenčevi starši (145. člen ZZZDR).

Pri nas državo obvezuje, da imajo otroci posebno varstvo in skrb ter tako z ustreznimi ukrepi zagotavlja uveljavitev otrokovih pravic. Država mora v ospredje postaviti otrokove potrebe in ga obravnavati kot samostojnega nosilca pravic v skladu s Konvencijo ZN o otrokovih pravicah (KOP) in Evropsko konvencijo o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP) (Bizant, 2013, str. 16).

Pogoji za osebo, ki želi posvojiti otroka so navedeni v ZZZDR, te pa so naslednji: Posvojiti ni mogoče sorodnika v ravni vrsti, prav tako ne brata ali sestre. Skrbnik otroka ne more posvojiti svojega varovanca, dokler traja skrbniško razmerje (136. člen ZZZDR). Posvojitelj mora biti polnoleten, ter vsaj osemnajst let starejši od otroka, ki ga namerava posvojiti, razen če center za socialno delo ugotovi, da bi bilo otroku v korist, da ga posvoji

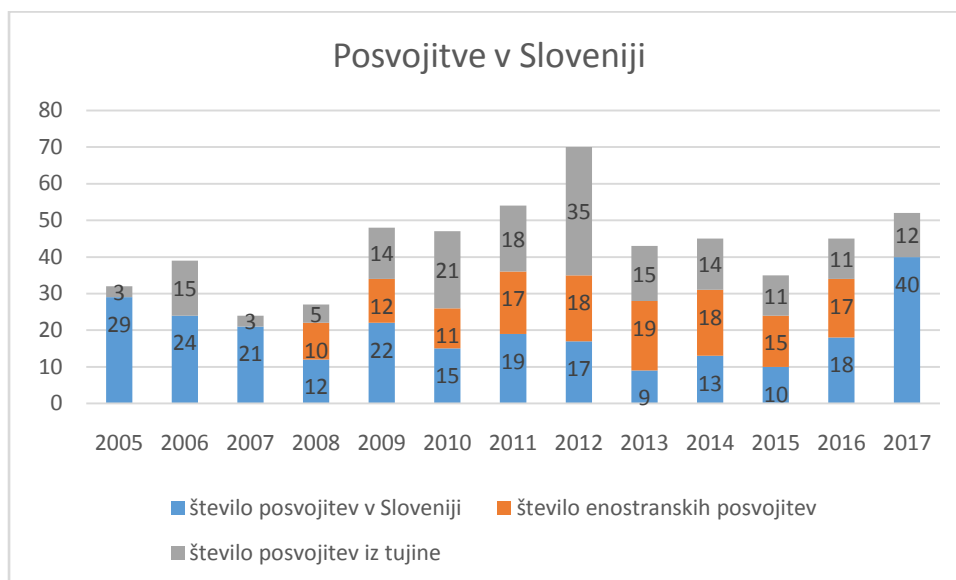
oseba, ki ni osemnajst let starejša od njega (prvi odstavek 137. člen ZZZDR). Zakonca morata skupaj posvojiti otroka, razen če eden od njiju posvoji otroka svojega zakonca (138. člen ZZZDR). Otroka ne sme posvojiti oseba, kateri je bila odvzeta roditeljska pravica ali oseba za katero se sumi, da bi posvojitev izrabila v škodo otroka, ki je posvojen. Prav tako ne sme posvojiti otroka oseba, ki ne zagotovi, da bo izvrševala roditeljsko pravico v korist otroka. Osebi, ki je bila odvzeta poslovna sposobnost ali ima težave v duševnem zdravju ali je tako bolna, da lahko ogrozi otrokovo zdravje in postavi življenje v nevarnost, prav tako ne sme posvojiti otroka (139. člen ZZZDR). Načeloma naj bi imela oseba, ki posvoji otroka slovensko državljanstvo, izjemoma pa je lahko tudi tuj državljan, če center za socialno delo ni našel primerne posvojitelja za otroka med državljani Republike Slovenije. Če želi otroka posvojiti tuj državljan, morata dati za posvojitev soglasje minister, pristojen za družino in minister, pristojen za upravo. To soglasje pa ni potrebno, če želi zakonec tujega državljanstva posvojiti otroka zakonca, ki ima Slovensko državljanstvo (140. člen ZZZDR).

Prav tako so v ZZZDR navedeni pogoji za otroka, ki gre v posvojitev. Posvoji se lahko le mladoletna oseba (134. člen ZZZDR), ki še ni pridobila popolne poslovne sposobnosti (117. člen ZZZDR). Za posvojitev mladoletne osebe, ki je starejša od desetih let, je potrebno njeno soglasje (drugi odstavek 137. člen ZZZDR). V posvojitev se lahko da le otrok, katerega starši niso znani ali pa že leto dni nimajo znanega bivališča ali če so pred pristojnim organom privolili, da gre lahko njihov otrok v posvojitev. Od roditeljev, katerim je bila odvzeta roditeljska pravica ali roditeljev, ki niso trajno sposobni izraziti svoje volje, ni potrebna privolitev. Posvojitev je možna šele po enem letu od izpolnitve zgoraj navedenih pogojev, izjemoma lahko center za socialno delo ta rok skrajša, če ugotovi, da gre za korist otroku. Prav tako se sme dati v posvojitev otroka, ki nima živih staršev (141. člen ZZZDR).

V Sloveniji je za posvojitev zelo dolga čakalna doba, zato se veliko ljudi odloča za mednarodne posvojitve. Pravzaprav jih večina meni, da je to edina pot za posvojitev otroka.

V spodnji razpredelnici vidimo, da je bilo v zadnjem desetletju (od leta 2008) posvojenih skupaj 290 otrok, od tega je bilo med posvojitelji manj kot polovica parov. Prevladujejo posvojitve bioloških otrok partnerjev, nekaj malčkov pa starši, ki jim ne uspe posvojiti pri nas, posvojijo v tujini. Lani so posvojili dvanajst otrok iz Ukrajine, Gvineje Bissau, Gane, Ruske federacije in Kanade. Za primerjavo pa bi rada povedala, da je bilo decembra lani v

rejništvu 982 otrok (SURS, MNZ na Ministrstvo za delo, družino, socialno zadeve in enake možnosti).

Graf 1: Posvojitve v Sloveniji

1.3 Socialno delo na področju posvojitvev

»Socialna služba pri posvojitvi zastopa pravice in interese otroka, zato je dolžna storiti vse, da otrokom, ki ne morejo živeti pri roditeljih, omogoči čim bolj kvalitetno družinsko življenje pri posvojiteljih« (Zupančič, 1987, str. 9).

»Za vsakega otroka, kjerkoli v naši državi, ki je lahko posvojen, so odgovorne vse socialne službe, ki morajo s skupnimi močmi, z dobrim sodelovanjem, rešiti problem. Le tako bomo dosegli, da ne bodo ostajali neposvojeni tisti otroci, ki bi to lahko bili. S takšnim odnosom do posvojitve slehernega otroka pa tudi lahko hitreje in bolje rešujemo želje tistih, ki si le s posvojitvijo lahko ustvarijo družino« (Zupančič, 1987, str. 9-10).

Posvojitveni postopek začne pristojen center za socialno delo. Ta mora delati glede na predpise, ki jih zahteva ZZZDR, ob tem pa mora upoštevati tudi katalog javnih pooblastil, nalog in storitev, ki vsebuje naloge, ki jih mora strokovni delavec opraviti z namenom, da pripravi bodoče starše na sprejem in posvojitev otroka ter njegovo vključitev v družino, v kateri bo imel zagotovljene najboljše možnosti za zdravo življenje.

Delo na področju posvojitve se v praksi zelo razlikuje, to pa je zato, ker zakonsko področje določa le najnujnejše pogoje in razmerja, ki pridejo s posvojitvijo, pri čemer ni izoblikovanih smernic za strokovne delavce, ti pa so posledično prepuščeni lastni iniciativi (Klun, 2008, str. 41).

Strokovna delavka mora pri odločanju o posvojitvi otroka vedno izhajati iz koristi otrok. Otroku mora poiskati dobre starše, takšne, ki mu bodo lahko nudili ljubeč, topel in varen dom. Nikoli ne sme biti obratno, t.j. da bi se iskalo staršem primerne otroke, glede na njihove želje, predstave in zahteve. Strokovni delavci morajo pri delu s straši, ki želijo posvojiti otroka, razumeti stisko ljudi, ki niso mogli postati roditelji po naravni poti. Dolga leta poskušanja zanositve pustijo pri ljudeh boleče rane in posamezniki pogosto o tem le stežka spregovorijo. Velikokrat se eden v paru počuti krivega. Pomembno je, da strokovna delavka, že ob prvem stiku staršem, ki želijo posvojiti otroka pokaže, da jih jemlje resno, da razume njihove težave in da želi pomagati. Strokovna delavka mora biti prijazna, sočutna in spodbudna (Zupančič, 1987, str. 114).

Stroka socialnega dela na področju posvojitve mora v svoje delo vedno vključiti vse udeležence, kar pomeni, da delo na področju posvojitve, pomeni delo z družino, ki želi posvojiti otroka, z družino/ roditeljico, ki želi dati otroka v posvojitev in z otrokom, ki gre v posvojitev (Rapoša Tanjšek, Rode, Mikolič in Rašelj, 1999, str. 127). Pomembno je, da se strokovna delavka empatično vživi v problem vseh udeleženi, predvsem pa je v prvi vrsti pomemben otrok, kateremu mora najti primerno posvojiteljsko družino (Klun, 2018, str. 44).

Strokovne delavke morajo pri delu z osebami, ki želijo posvojiti otroka opraviti poglobljeni svetovalni pogovor, obisk na domu, zbiranje potrebne dokumentacije in podati socialno mnenje. Ob predpisih, ki postavljajo formalni okvir za delo, je pomembno, kako strokovne delavke opravljajo predvidene naloge in na katerih teoretskih izhodiščih temelji njihovo delo. Opisala bom koncept delovnega odnosa in njegove elemente, ki so zelo pomembni za omogočanje uspešnega dela z uporabniki. »Ravnanje po njem je pomembna opora za socialno delo, za ravnanje v odnosu, ki ima vse temeljne značilnosti socialnega dela« (Čačinovič Vogrinčič 2002:1). Pri delovnem odnosu socialni delavec in uporabniki sodelujejo med sabo in imajo nalogo, da soustvarijo deleže pri rešitvi (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 17). Elementi delovnega odnosa so pa naslednji:

Dogovor o sodelovanju: to je zelo pomemben uvodni postopek. Dogovor vsebuje pristanek na sodelovanje tu in zdaj, o času, ki ga imamo na voljo in dogovor o tem, kako bomo delali. Socialna delavka pojasni svojo vlogo in vlogo vseh udeležениh v problemu (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 18).

Instrumentalna definicija problema (Lussi) in soustvarjanje rešitev: bistvo instrumentalne definicije problema je, da socialni delavec soustvari proces pomoči v katerem uporabniki raziskujejo svoj delež v rešitvi. Glavnega pomena sta dialog in sodelovanje, pri katerem uporabniki soustvarijo svojo udeleženo pri oblikovanju rešitve (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 18-19). Pomembno je, da socialni delavci vključijo vse, ki so udeleženi v problemu in rešitvi ter delajo tako, da je rešitev koristna za vse. Na prvem mestu je seveda vedno korist otroka, vendar je treba najti tako rešitev, ki bo ustrezala tudi staršem, ki ga bodo posvojili in staršem, ki so ga rodili (Rapoša Tajnšek, Čačinovič Vogrinčič in Milošević Arnold, 1998, str. 16).

Osebno vodenje (Vries): socialnodelovno ravnanje pomeni vodenje k dogovorjenim in uresničljivim rešitvam (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 19).

Etika udeležnosti (Hoffman): socialni delavci morajo odstopiti od moči, ki jim ne pripada, od moči, ki poseduje resnico in rešitve ter sodelovati v pogovoru kot sogovorniki, soustvarjalci. Torej odnos temelji na soustvarjanju rešitve (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 19-20).

Perspektiva moči (Saleebey): pri ravnanju iz perspektivi moči socialni delavci niso osredotočeni na problem, vendar se raje usmerijo k možnostim, priložnostim v življenju.

Ravnanje s sedanjostjo in koncept so-prisotnosti (Andersen): sedanjost predstavlja čas, ko je socialni delavec z uporabnikom v delovnem odnosu, čas, ko z njim sodeluje je najbolj dragocen čas v projektu pomoči. Prav tako je pomembno, da je socialni delavec v pogovoru prisoten, da uporabnika zares posluša in mu je na voljo za sočutje in razgovor (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 20-21). Pri posvojitvi je pomembno, da socialni delavci pridobijo čim več informacij o biološki mami/ družini, katere bodo lahko kasneje posredovali otrokom. Prav tako je pomembno, da otroku med procesom posvojitve socialni delavec ponudi možnost, da izrazi svoje mnenje in svoje poglede, ter mu resno in spoštljivo prisluhni (Rapoša Tanjšek, Rode, Mikolič in Rašelj, 1999, str. 127).

Znanje za ravnanje (Rosenfeld): socialni delavec mora znati znanje pretvoriti v akcijo in ne sme ostati brez besed. Kar pomeni, da če ima socialni delavec znanje za ravnanje, zna dvoje:

- vzpostaviti in vzdrževati delovni odnos in kontekst socialno delavskega razgovora;
- podeliti svoje strokovno znanje z uporabniki in omogočiti prevajanje osebnega jezika v jezik socialne stroke, da lahko ustvarjajo nove zgodbe v iskanju rešitev (Čačinovič Vogrinčič, 2006, str. 21).

Med intervjuvanjem staršev, ki so posvojili otroke, sem večkrat zaznala, kako je pri nas s strokovnega vidika veliko neznanja in pomanjkanja izkušenj pri postopkih posvojitve, predvsem na manjših CSD-jih. Potrebovali bi centraliziran republiški center za posvojitve, ki bi imel vpogled nad vsemi kandidati za posvojitev in otroci, ki so na voljo za posvojitev. Ta bi predvsem rešil problem neenakega obravnavanja v postopkih posvojitve, ob tem pa bi imeli na enem mestu celoten nadzor nad to problematiko (Klun, 2008, str. 43). Prav tako menim, da bi morali uzakoniti obvezne priprave za bodoče posvojitelje.

1.4 Priprave na posvojitev

»Vsaka družina je nekaj posebnega. Področja, katerim mora predvsem med odraščanjem otrok nameniti več pozornosti, so pri vsaki družini različna. Vsekakor pa se morajo posvojiteljske družine soočati tudi s posebnimi izzivi, ki jih prinese posvojitev. Kakšni pa bodo te izzivi, ni mogoče predvidevati vnaprej, zato je pomembno, da se bodoči posvojitelji seznani s posebnostmi posvojitve. Če se bodo na posvojitev pripravili, bodo znali bolje reševati težave in bodo vedeli, kje poiskati ustrezno pomoč« (Stritar, 2015, str. 29).

»Posvojitev mora biti ukrep družbenega varstva, ki je usmerjen v korist otroka. To pomeni, da posvojitev ne sme reševati situacije para, ki ne more imeti biološkega otroka, temveč mora reševati situacijo otroka, ki nima možnosti bivanja v matični družini« (Bevc 2001, v Klun 2009, str. 44).

Za področje posvojitve ni izoblikovanih nobenih smernic, kar pomeni, da so strokovni delavci prepuščeni predvsem lastni iniciativi. Prav zaradi tega se tudi delovanja na

področjih posvojitve od centra do centra za socialno delo zelo razlikuje. Priprave na bodoče starše sicer po zakonu niso obvezne, ampak so zelo potrebne. Zupančič (1987) opozarja, da obstaja potreba po centru za posvojitve, kjer bi imeli nadzor nad celotno problematiko in bi se tako tudi rešili neenakih obravnav v postopku, saj bi na tak način tudi pridobili nekakšno šolo za posvojitelje. Tukaj bi bodoče starše pripravili na najpogostejše težave, ki se pojavljajo ob posvojitvah in bi bili deležni tudi izkušenj ljudi, ki so že posvojili otroka (Klun, 2009, str. 44-45).

Ena od glavnih priprav pri nas v Sloveniji ponuja društvo Deteljica, ki ima programe za pripravo nadomestnih staršev. »Program priprave na nadomestno starševstvo je oblika izobraževanja, izkustvenega učenja in usposabljanja nadomestnih staršev za tvorbo partnerstva in nadomestno starševstvo tujemu otroku s poudarkom na posebnih zahtevah, ki jih prinašata posvojitev ali rejništvo otroka, pa tudi izkušnja z neplodnostjo in njenimi posledicami, ki pogosto spremljajo prosilce za posvojitev ali rejništvo« (Društvo Deteljica, 2007, str. 5). Cilj programa je, da se podpre pare pri ohranjanju partnerstva, starševstva in družine. Eden od glavnih dejavnikov, ki vpliva na kvalitetno posvojitev, je posvojiteljeva predelava lastne stiske in priprava na posvojitev, saj dokler se ne znebiš lastnih frustracij ne moraš zares biti tam za otroka. Prav tako je pa tudi zelo pomemben kakovosten partnerski odnos, saj se bo po tem zgledoval tudi otrok, ki bo prišel v družino (Klun, 2009, str. 45). Deteljica izvaja dejavnosti kot so izobraževalna srečanja, pohodi skupin, poletni tabori, tradicionalna srečanja v Preddvoru, predbožična srečanja in slavnostne posvojitve. Skupna izobraževanja vsebujejo predavanja o različnih temah kot so: vzgoja, partnerstvo, razvojna psihologija otroka, otrokove potrebe, komunikacija v posvojiteljski družini, spolno nasilje in druge zlorabe otrok in posebnosti, ki jih zahteva otrok od staršev, ki so ga posvojili (Stritar, 2015, str. 19).

Poleg Deteljice so priprave organizirane tudi na Gorenjskem, kjer zajema CSD Škofja Loka, CSD Lesce, CSD Kranj in CSD Radovljica. Na CSD Domžale vodi priprave Nataša Banko. Priprave pa potekajo tudi na CSD Maribor in Ptuj (skupina Srčki) (Bizant, 2013, str. 57).

Priprave za posvojitev so pomembne tudi zato, ker so osebe, ki so posvojile otroka lahko čustveno nepripravljene se spopadati s stiskami otrok, ki so ranjeni. Osebe, ki posvojijo otroka velikokrat menijo, da so rešitelji za te otroke. Zato je še toliko težje, ko otroci začnejo kazati odklonilen odnos in se začnejo pojavljati destruktivni vzorci vedenja. Pri otrocih, ki so posvojeni se pogosto zgodi, da ponovijo zgodovino zlorabe in nevarne

navezanosti v poznejših odnosih. Na tak način poskušajo nezavedno prebuditi zavrženost ali tudi zlorabo, da bi potrdili svoje globoko prepričanje, da niso vredni ljubezni. Poskušali bodo imeti nadzor in se izogibali čustveni bližini, saj verjamejo, da je njihovo življenje odvisno od manipulacije in nadzora, starši, ki so ga posvojili, pa se s tem velikokrat ne znajo učinkovito spopasti. Osebe, ki so posvojile otroka, morajo biti odprte za izkušnje otrok in biti pozorne na njihove potrebe in zahteve, ter morajo razumeti, da je biti zavržen za otroka zelo boleča izkušnja, pri kateri je treba otroku pomagati, da jo lahko razreši (Levy in Orleans, 2003, v Kompan Erzar, 2011, str. 108).

1.5 Otrok, ki je posvojen

1.5.1 Pravica otroka do resničnosti

»Biti otrok v družini pomeni prevzeti vlogo v skupini, ki na svojstven, poseben način prispeva k njeni ohranitvi. Pravica otroka do resničnosti je temeljna psihološka pravica otroka. Gre torej za pravico človeka, da se ga vzame resno; da živi naprej z vsem tistim, kar je, s svojo resničnostjo, ki jo sme in mora skrbno hraniti, da bi jo obvladal in razumel nove možnosti in zahteve« (Čačinovič Vogrinčič, 1989, str. 19).

Otrok ima pravico izvedeti, da je bil posvojen. Dejstvo, da je bil posvojen, mu je treba povedati že v zgodnjem obdobju, ter dati otroku jasno vedeti, da je to vedno odprta tema pri njih. Prav tako mu morajo starši povedati vse, kar vedo, o njegovih koreninah. Na tak način mu damo možnost, da lahko pokaže svoja čustva in občutke in da lahko sam naredi z resnico kar želi (Klun, 2009, str. 45).

Eden pomembnih dejavnikov, ki vplivajo na uspešno posvojitve, je odprtost staršev, ki so posvojili otroka, za pogovore o posvojitvi, saj bodo na tak način otroci dobili občutek varnosti. Za dober odnos v družini je zelo pomembna resnica. Pomembno je tudi, da imajo otroci s strani staršev občutek podpore in možnosti opore v primeru želje spoznati svoje biološke starše (Klun, 2009, str. 48).

Če povežem otrokovo pravico do resničnosti s posvojitvijo otroka lahko rečem, da ima otrok pravico do tega, da se ga vzame resno, da se ga sprejme z njegovo realnostjo, da lahko čuti kar čuti, misli, kar misli. Posredno lahko povežemo s tem, da imajo otroci pravico do tega, da jim starši povedo od kje prihaja, kdo so njegovi biološki starši ter vse

kar vedo o njegovih koreninah. Le tako se lahko otrok neha spraševati kdo sploh je. To morajo storiti ne glede na njihov strah, da bi nato imel otrok raje svoje biološke starše in da bi jih zato na koncu izgubili, saj s prekrivanjem resnice otroku v resnici poslabšajo situacijo. Z otrokom ne morejo imeti iskrenega odnosa, brez da bi mu povedali resnice in otrok ima pravico, da ve od kod prihaja in da nato s to informacijo naredi kar želi. Odkrit pogovor pa lahko odnos s starši le še poglobi in izboljša.

1.5.2 Identiteta otroka, ki je posvojen

Swietek (1999, str. 26) identiteto opredeli kot: »Koncept, ki ga ima človek o sebi.«

Identiteta je sestavni del vsakega človeka in se oblikuje celo življenje. Z identiteto spoznamo sebe in druge, prav tako pa se preko nje umestimo v družbi. Pomembno je, da se zavedamo svoje identitete, saj samo tako vemo s čim vstopamo v odnose, ki so bistvo našega življenja. Lahko bi rekla, da je identiteta vse, kar je v nas in vse, kar nas obdaja (Bizant, 2014, str. 85).

Vsak posameznik potrebuje družino, v kateri lahko odkriva sam sebe in se ob tem počuti varno. Otroci, ki so posvojeni, so izgubili svojo prvo družino, kar je težka preizkušnja. Strokovni delavci in osebe, ki otroka posvojijo morajo narediti vse v njihovi moči, da otroku dajo to, kar je izgubil. To pa pomeni prostor, kjer se bo počutil ljubljenega, varnega, kjer bo lahko odkrival svojo identiteto in bo lahko samozavestno odkorakal v življenje (Bizant, 2014, str. 85-86).

»Identiteta otroka, ki je bil posvojen, načeloma pomeni na eni strani osebno identiteto, iskanje bioloških staršev, iskanje biološkega izvora, razlogov, zakaj so v posvojitev dali njega, kam in med koga pripada po biološkem poreklu, na drugi strani pa socialno identiteto, ki se razvija v družini, v katero je bil posvojen, in v odnosih med posvojiteljskimi in biološkimi starši in drugimi ljudmi v lastnem okolju« (Bevc, 2002, str. 41).

Nekateri otroci, ki so bili posvojeni, težko najdejo svojo identiteto, dokler ne spoznajo svojih bioloških staršev. Ko pa jih spoznajo, velikokrat ugotovijo, da je podoba, kakršno so imeli o svojih bioloških starših, v resnici zelo drugačna. (Klun, 2008, str. 41).

Bizant (2013, str. 26-27) po avtorju Swientek opisuje tri kompleksna vprašanja, s katerimi se srečujejo otroci, ki so bili posvojeni:

Zakaj so me dali stran? Tukaj gre za vprašanje o otrokovem izvoru in oblikuje njegovo identiteto. Zelo je pomembno, da starši otrokom povedo čim več oprijemljivih podatkov in te povedo na lep, miren, spoštljiv način in pustijo odprt prostor za pogovor o tej temi.

Zakaj sta vzela ravno mene? Najbolj pogosta odgovora na to vprašanje sta, da starša povesta, da nista mogla imeti svojih otrok in sta se zato odločila za posvojitev ali pa, da nista imela drugih možnosti, ker sta ga dolgo čakala in sta ga zato vzela. Oba dva odgovora sta za otroka težka, saj mora sprejeti, da ni bil njuna prva izbira, to pa ima lahko za kasnejše odnose hude posledice.

Kam zares spadam? Tako vprašanje se navadno otrokom, ki so bili posvojeni, po srečanju z biološkimi starši, na katerega pa težko odgovorijo. Za oblikovanje trdne identitete je pa zelo pomembno, da se to vprašanje razreši. Otrok se lahko počuti razdvojen in želi ustreči obema družinama, tako biološki, kot posvojitelski, ter se boji, da bi katero koli prizadel.

Zupančič (1987) je v svoji raziskavi ugotovila, da začnejo otroci bolj poglobljeno razmišljati o njihovi identiteti v obdobju pubertete. Takrat potrebujejo zaupljiv odnos s starši, da lahko prebrodijo kritično obdobje. Posvojitelji lahko z veliko ljubezni in razumevanja otroka pomagajo pri sprejemanju dejstva, da je bil posvojen in da se zaradi tega ne obremenjuje (Zupančič, 1987, str. 47-50).

1.5.2.1 Dejavniki, ki vplivajo na identiteto otroka, ki je posvojen

Dejavnike, ki vplivajo na identiteto otroka, ki je posvojen, bom povzela po avtorici Bizant (2014, str. 87-95), ker je na podlagi obsežne raziskave strjeno povzela temeljne dejavnike, ki vplivajo na identiteto posvojenih otrok in jih razdelila na dvanajst glavnih kategorij:

Vpliv biološke mame na identiteto otroka, ki je posvojen

Bizant (2014) je s svojo raziskavo ugotovila, da sogovorniki, ki imajo pozitivno izkušnjo s svojo biološko mamo in se zavedajo, da si jih je biološka mama želela, vendar ni zmogla skrbeti za njih ter imajo mogoče celo stike z njo, vpliva pozitivno na njihovo identiteto. Sogovorniki, ki pa z roditeljico nimajo dobrih izkušenj, saj na primer srečanja sploh ni bilo, ker jih biološka mama ni želela videti, poročajo o višji stopnji razočaranja.

Vpliv dogodkov pred posvojitvijo na identiteto otroka, ki je posvojen

Na identiteto otroka vplivajo tudi dogodki pred posvojitvijo. Ti otroci so doživeli travmatične izkušnje (zanemarjanje, nasilje, zapuščenost itd.) ki vplivajo na otrokovo nadaljnje življenje. Prav tako lahko vplivajo na otroka tudi dogodki, ki so se zgodili med nosečnostjo (npr. prikrivana nosečnost). Zaradi tega je zelo pomembno, da starši, ki posvojijo otroka poznajo preteklost, saj je ne morejo kar tako izbrisati.

Pomen priprav na posvojitev na identiteto otroka, ki je posvojen

Priprave so nujne in potrebne, saj lahko pomenijo razbremenitev, uničenje iluzij in zavedanje realnosti. Prav tako na pripravah spoznaš ljudi, ki so že premagali podobne težave ali pa se še ukvarjajo z njimi in ti lahko dajo nasvete ter oporo.

Vpliv okoliščin posvojitve na identiteto otroka, ki je posvojen

Eden izmed najvidnejših dejavnikov, ki vplivajo na identiteto otroka, je starost ob kateri je bil posvojen, saj otrokova prva leta življenja pomembno vplivajo na nadaljnji razvoj. Veliko posvojenih otrok je bilo pred posvojitvijo nastanjenih v domovih za otroke, kjer nimajo možnosti razviti varne navezanosti, saj nimajo nikogar, na katerega se lahko navežejo. Strokovnjaki pravijo, da posvojitve do šestega meseca starosti, napovedujejo višjo verjetnost oblikovanja varne navezanosti. Medtem ko je starejšim otrokom nekoliko težje razviti pozitiven in zaupen odnos s starši, ki so ga posvojili.

Dobro je, da strokovni delavci in starši, ki so posvojili otroka okoliščine posvojitve čim boljše dokumentirajo, posnamejo fotografije, poizvedo čim več o otrokovih bioloških starših, da lahko otroku, ko začne postavljati vprašanja, povedo čim več.

Biološke korenine in identiteta otroka, ki je posvojen

Otroci, ki so posvojeni se začnejo pri iskanju svoje identitete spraševati od kod so, kakšna je njihova biološka mama, kakšen je oče, ali ima kakšne brate in sestre, kje živijo itd. Na ta vprašanja se ne da vedno odgovoriti. So pa odgovori zelo pomembni za to, kako se bodo otroci oblikovali. Vprašanje, zakaj ga je mama dala v posvojitev je zelo pomembno. Ne iščejo pa vsi otroci svojih bioloških korenin. Strokovnjaki s področja posvojitve imajo za to štiri razloge:

1. ker v družini velja neizrečena prepoved iskanja,
2. zaradi strahu pred iskanjem in zavrnitvijo bioloških staršev,

3. ker otroci ne želijo prizadeti svojih staršev, ki so jih posvojili,
4. zaradi občutkov krivde, saj se jim pojavlja vprašanje kaj je z njimi narobe, da so jih starši dali v posvojitev, kaj je narobe naredil.

Pri spoprijemanju z takimi vprašanji jim lahko zelo pomagajo starši, ki so otroka posvojili, z odprtim, ljubečim, skrbnim odnosom.

Pomen odkritega pogovora o posvojitvi

Rapoša Tajnšek (idr., 1998 v Bizant, 2014: 90) meni, »da se prikrivanje resnice o posvojitvi kaže kot izgubljeno zaupanje do staršev, vpliva pa tudi na negotovost in zmedo pri iskanju lastne identitete. Novica o posvojitvi pri starejšem otroku, najstniku ali odrasli osebi povzroči šok, agresijo, depresijo in tudi oddaljitev od staršev, ki so ga posvojili.«

Obdobje mladostništva in identiteta otroka, ki je posvojen

Mladostništvo je najpomembnejše obdobje za oblikovanje identitete. Otroci, ki so posvojeni imajo v sebi rano zaradi zapuščenosti, ki jo starši, ki so ga posvojili, težko zacelijo. Lahko pa otroku pomagajo, da to sprejmejo kot del svojega življenja. Odraščanje otrok, ki so bili posvojeni z domov za otroke, je povezano z odnosi, kakršnih so bili deležni tam. Ker pa v takšnih institucijah ni možnosti za razvoj varne navezanosti lahko otrok svoje starše doživlja kot nekaj prehodnega, nadomestljivega. Takšni otroci potrebujejo ob sebi jasne in čvrste osebe.

Vpliv družinskih odnosov na identiteto otroka, ki je posvojen

Posvojitev ni pravljica in se izkušnja posvojitve zelo razlikuje od izkušnje biološkega starševstva. Pomembno je, da se otrok v družini, ki ga je posvojila počuti varno, sprejeto, ima stabilen dom in je med njimi komunikacija odkrita, tako da otrok ve, da se lahko na odgovore zanese. Na identiteto otroka tudi zelo vpliva odnos, ki ga imata starša med sabo, zato je zelo pomembno, da se starša že pred posvojitvijo ukvarjata s svojim odnosom in sprejmeta svojo neplodnost.

Vpliv okolja na identiteto otroka, ki je posvojen

Okolica je pomemben dejavnik, ki vpliva na identiteto otroka, torej kako se otrok v njej počuti in kako ga sprejema. Ker so otroci veliko v šoli je za njih zelo pomembno, kako jih sprejmejo sošolci in učitelji. A ravno med sošolci je največja nevarnost neprimernih odzivov, kot so žaljenje in norčevanja iz otroka, ki je posvojen.

Pomen ohranjanja kulture pri mednarodnih posvojitvah za identiteto otoka, ki je posvojen

Otroci, ki so posvojeni v tujini, se morajo poleg posvojitve spopasti še z novim okoljem. Prav tako vpliva na identiteto otroka tudi njegova kultura. Pomembno je, da starši, ki posvojijo otroka, sprejmejo njegovo kulturo in se naučijo čim več o državi, iz katere prihaja.

Strokovno delo na področju posvojitve

Prav tako je tudi delo strokovnih delavcev na področju posvojitve pomembno za razvoj otrokove identitete, saj so oni odgovorni za namestitev otroka, priprave parov na posvojitve in nudenje pomoči po posvojitvi. Pri odločitvi za namestitev je treba vedno upoštevati korist otroka.

Delo po končanem postopku posvojitve

Delo se ob posvojitvi otroka ne konča, vendar je treba še naprej krepiti odnos med staršema in staršema z otrokom. Največjo oporo staršem, ki so posvojili otroka lahko nudijo starši, ki so ravno tako posvojili otroka in imajo podobne izkušnje, ter lahko tako en drugemu pomagajo pri raznih stiskah, dilemah in vprašanjih.

1.5.3 Posvojitve iz vzhodnoevropskih institucij

Institucionalna oskrba (domovi za otroke, sirotišnice) ostaja ena izmed pogostejših večjih intervencij v veliko državah za otroke, katerih biološki starši zaradi različnih razlogov ne morajo zadostno poskrbeti za njih (Salgado Oliviera, Pasco Fearon, Belsky, Fachada in Soares, 2014, str. 161). Večina otrok, ki so posvojeni iz vzhodnoevropskih držav, kot so npr. Rusija, Makedonija in Ukrajina, je začetek svojega življenja preživela v institucijah za otroke. Bivanje v takih institucijah poveča možnost, da bo otrok imel čustveno vedenjske težave in bo kazal znake ne-varne navezanosti (Salgado Oliviera, Pasco Fearon, Belsky, Fachada in Soares, 2014, str. 161). Za psihološko razumevanje teh otrok je pomembna teorija navezanosti. Navezanost je univerzalna potreba otroka, da ima ob sebi najmanj eno osebo, na katero se lahko vedno zanese. Včasih se je govorilo, da je to biološka mama, kasnejše raziskave pa so pokazale, da se lahko otrok varno naveže na katerokoli otroku pomembno osebo, ki je odzivna in ima z njo kvaliteten, dolgotrajen odnos. Otroci, ki preživijo prve mesece, leta življenja v institucijah kot so domovi za otroke, praviloma nima

možnostjo izkušnje varne navezanosti. Domovi za otroke so polni, imajo skupne sobe, malo zasebnosti, držijo se nekih institucionalnih urnikov za hranjenje, spanje itd. in osebje se pogosto menja, zaradi česar se otrok težko naveže na koga od zaposlenih. Tudi osebje je praviloma neodzivno na otrokove potrebe, saj naj bi bilo nestrokovno, če se osebje naveže na otroke in tako otrokom ne preostane drugega, kot da prevzamejo institucionalno vedenje (otopelost, nevidnost, izzivajoče vedenje), saj si le na tak način lahko olajšajo svojo stisko. Če pa se otrok uspe navezati na predstavnika osebja, lahko ta čez noč izgine iz njihovega življenja, zaradi npr. posvojitve otroka ali sprememba oddelka. Ta izguba za otroka pomeni ponovno stisko in hud občutek separacije. Že pred posvojitvijo občuti otrok hudo negotovost, saj najprej nekaj dni preživi z bodočimi starši, potem ga morajo ponovno pustiti v instituciji za nekaj mesecev, in šele nato uradno posvojiti in odpeljati v nov dom (Zaviršek, 2012, str. 60-63). So pa v raziskavi o vplivu kvalitete institucionalnih oskrb v povezavi z zgodnjim otrokovim razvojem ugotovili, da če negovalec v instituciji za otroke kaže do otroka več empatije in nežnosti, se možnosti, da bo otrok imel vedenjske težave in da ne bo imel občutka varnega zavetja, zelo zmanjšajo. Če otrok vzpostavi z negovalcem čustven, bolj poglobljen odnos, je precej manjša možnost, da bo otrok varno navezan (Salgado Oliviera, Pasco Fearon, Belsky, Fachada in Soares, 2014, str. 161).

Institucije so osredotočene predvsem na medicinski model skrbi, zanemarjajo pa čustvene in socialne potrebe, se pa domovi za otroke med seboj razlikujejo in so bili z nekaterimi slovenski starši zadovoljni (Zaviršek, 2012, str. 65-68).

»Otroci, ki so bili posvojeni iz druge države, so preživeli izkušnje, ki jih zaznamujejo, zato je spodbudno, ljubeče in spoštljivo okolje zelo pomembno« (Zaviršek, 2012, str. 76).

1.6 Teorija navezanosti

1.6.1 Travma

Veliko otrok, ki so dani v posvojitev, so v svoji matični družini doživljali zanemarjanje, zlorabo ter nasilje ali kako drugače niso bili sposobni za starševstvo. Kar pomeni, da v svojem okolju pogosto niso prejeli občutka varnosti, ljubezni, bližine in občutka pomembnosti. Lahko pa so jim starši umrli. Zaradi vseh teh dejavnikov pridejo otroci v novo družino travmatizirani, prestrašeni in brez zaupanja v odrasle ljudi.

Travma je posledica dogodka, ki je povzročil osebi hud stres in šok. Dogodek je lahko enkratni ali pa ponavljajoč. Izkušnja je zelo grozljiva in kompleksna. Lahko se nanaša na telo (zanemarjanje, fizično in spolno nasilje), na odnos z bližnjo osebo (izguba bližnje osebe, nasilje, kot sta kričanje in psihično zanemarjanje), na prekinitev poznanega (oseb, okolja itn.), lahko je pa tudi kombinacija vsega naštetega. Po travmatičnem dogodku se otroku spremeni svet, sam pa postane prestrašen, nezaupljiv, negotov, samodestruktiven, depresiven. To vpliva na otrokov intelektualni, čustveni in osebnostni razvoj (Zaviršek, 2012, str. 160). Rotschild (2000, v Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2011, str. 104) pravi, da je za otroke najhujša odnosna oziroma relacijska travma. Relacijska travma je travma, ki se nanaša na odnos med otrokom in njemu pomembnimi osebami. Otrok je v najzgodnejših letih popolnoma odvisen od svojih staršev, a žal nekateri starši to izrabijo in taki otroci so izpostavljeni škodljivim odnosom, ki vsebujejo zlorabe, zanemarjanje, zapuščenost, nasilje ter odvisnost in psihične težave staršev. Travme pa prav tako delimo tudi glede na čas trajanja na enkratne in kompleksne/ ponavljajoče. Spodaj bom podrobneje opisala kompleksno, relacijsko travmo.

»Kompleksna, relacijska travma, je strokovni izraz za izkušnjo številnih in kroničnih, dolgotrajnih in ponavljajočih travmatičnih dogodkov, ki so se začeli v zgodnjem otroštvu, škodljivo vplivali na razvoj osebnosti otroka in so večinoma medosebne narave (seksualna ali telesna zloraba, vojna, nasilje v skupnosti), vključujejo pa tudi telesno, čustveno in izobraževalno zanemarjanje« (Rozman, 2015, str. 39-40). Posledice travme so različne glede na težo dogodka, sposobnost reakcije osebe in njenega subjektivnega doživljanja, starost osebe, kolikokrat se je travma ponovila ter dednih dejavnikov. Travmatične dogodke po Cvetku (2009) delimo na travme z malim t in Travme z velikim T. Travme z malim t so bolj »običajni« dogodki, kot je ločitev staršev, bolnišnično hospitaliziranje, selitev, izguba prijateljev itd. Lahko rečemo, da skoraj vsak kdaj doživi travme z malim t, vendar jih vsi ne obravnavamo kot travmatične dogodke. Otroke, ki travme z malim t prizadenejo kot travmatični dogodek, je za njih občutek prav tako močan in grozen kot osebam, ki se zgodijo Travme z velikim T. Pod travme z velikim T-jem pa uvrščamo spolne zlorabe, nasilje v družini, vojne, naravne katastrofe, ki ogrožajo telesno varnost ali življenje (Rozman, 2015, str. 121-122).

Izkušnja travm se pri otrocih različno kaže tudi glede na njihovo starost. Spodaj bom opisala značilne odzive različno starih otrok z izkušnjo travme. To je vzorec, ni nujno, da velja za vsakega otroka, saj je vsak otrok individuum.

Otrok do starosti 5 let je prestrašen, veliko joka, kriči, ne kaže nikakršnega interesa, velikokrat drgeta, posesivno kaj drži ali objema, moči posteljo, boji se teme. Nanj močno vpliva odziv staršev na travmatični dogodek.

Otrok, star od 6 do 11 let se umika vase, ni se sposoben zbrati, kaže znake regresivnega vedenja, težave s spanjem, nočne more, je nemiren, doživlja izbruhe jeze, ima neracionalne strahove, ne želi hoditi v šolo, čuti telesne bolečine, za katere ni medicinskega vzroka. Za te otroke je značilna depresija, tesnoba, občutki krivde in čustvena nihanja.

Otrok, star od 12 do 17 let kaže podobne odzive na travmo, kot odrasla oseba. Te pa so nasilno vračanje spominov na travmatični dogodek, nočne more, čustvena odsotnost, izogibanje vsemu, kar ga spominja na travmatični dogodek, depresija, uporaba drog in alkohola, težave z vrstniki. Večinoma se umikajo vase, čutijo telesne bolečine, imajo samomorilne misli, se izogibajo šoli, dosegajo slabši učni uspeh, težko spijo, so zmedeni (Trauma and Children, 2006, v Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2003, str. 104).

Posvojitev je dogodek, ki ga spremljajo travmatične situacije. Zaviršek (2012, str. 160-162) opisuje naslednje travmatične situacije:

- V prenatalnem obdobju, če želi biološka mama prikriti nosečnost, se samopoškodovati, je depresivna, jemlje legalne in nelegalne substance, doživlja nasilje itn;
- V obdobju takoj po rojstvu, če otrok živi s svojimi biološki starši/staršem in ga roditeljica noče niti videti, je zanemarjen, doživlja nasilje, pride v neljubečo okolje, roditeljica ne zna skrbeti za njega, ob posvojitvi otrok doživi travmatično separacijo;
- V obdobju takoj po rojstvu, če je nameščen v institucijo, otrok nima možnosti, da bi se dolgotrajno navezal na samo eno osebo, saj se ljudje okoli njega ves čas menjajo, nima veliko fizičnih stikov;
- V obdobju, ko je iz bolnišnice nameščen v rejniško družino, otrok spet doživlja prekinitev;
- V obdobju, ko otrok čaka na posvojitev in ko pride v novo družino je zanj ponovno vse novo, mora se privaditi na nov dom, nove ljudi, vse kar je do sedaj poznal izgine;

- Po posvojitvi, če doživi tradicionalno- biologistične ali rasistične odzive ter če starši niso pripravljeni na otrokove potrebe in stiske (včasih jih starši želijo celo vrniti ali pa so do otroka nasilni).

1.6.2 Pomen navezanosti

»Za psihološko razumevanje doživljanja otrok, ki so posvojeni in so živeli v različnih okoljih, preden so jih starši posvojili, je pomembna teorija navezanosti. Gre za teorijo o kakovosti najzgodnejšega odnosa med odraslim in otrokom. Po Bowlbyu je navezanost univerzalna otrokova potreba po tem, da vzdržuje bližino z najmanj eno pomembno osebo, najpogosteje biološko mamo« (Zaviršek, 2012, str. 165).

Navezanost je čustvena vez med otrokom in njegovim skrbnikom. Kaže se kot vzorec ponavljajočega se vedenja, kjer ima otrok skrbnika vedno v bližini in ob sebi, ko ga potrebuje. Način na katerega se bo otrok navezal na svojega skrbnika, močno vpliva na to, v kakšno osebo se bi razvil. Prvi vzorci, ki jih otrok ustvari, so zelo pomembni, saj jih kasneje primerja z vsem drugim. Na to kakšen odnos bo razvil s svojim skrbnikom vplivajo prirojene lastnosti otroka in prve izkušnje, ki jih je prejel skozi odnos s svojim skrbnikom. Cilj navezanosti je, da se otroka zavaruje pred nevarnostjo in se mu omogoči razvoj njegovih sposobnosti. Skozi varno zavetje navezanosti se otrok nauči izražanja in zadovoljevanja potreb, iskanja stika z drugimi, načina komuniciranja in delovanja odnosov, s tem pa lahko oblikuje svojo lastno identiteto, oblikuje stališča o sebi, drugih in o zunanjem svetu (Rozman, 2015, str. 108).

V odnosu med staršem in otrokom bi moral otrok doživeti varno navezanost, vendar ni vedno tako. Varno navezanost otrok potrebuje, da lahko začne raziskovati svet. Varna navezanost je pri otroku temeljna za nadaljnji razvoj. Kakšen stil navezanosti bo oseba izkusila še kot otrok bo zelo vplivalo na njeno vedenje do sebe in drugih skozi celo življenje. Funkcija navezovanja je vzpostavitev bližine med otrokom in staršem, kjer otrok ve, da se lahko vedno obrne na starša, ko ga potrebuje. Če otrok izkusi tako varen in ljubeč odnos, lahko začne (samo)raziskovati okolje, zaradi česar se pa počuti potem sposobnega, nekomu pomembnega in razvije občutek zaupanja vase. Navezovanje je prvi mehanizem, ki se sproži v našem življenju in je otrokova prva razvojna naloga (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 23-24).

»Otrokova navezanost na starše je prvi odgovor na njihovo odzivnost in empatično uglašenost z otrokom. Prav ta starševska odzivnost, ki je tako genetsko kot psihosocialno določena, daje temeljno čustveno strukturo družini in je temelj za otrokovo odzivnost, ki se bo kazala na vseh ravneh njegovega življenja. Če bo ta odzivnost že zelo zgodaj ostala brez odgovora, se pravi, če starša svoje odzivnosti zaradi konflikta med njima, žalovanja ali nefunkcionalnosti ne bosta mogla dati na voljo otroku, bosta z otrokom tudi pozneje zelo težko vzpostavila stik« (Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2003, str. 106-107).

Odnos navezanosti aktivno vzpostavljata tako mama oziroma katerikoli starš ali skrbnik, kot otrok, vsak s svojimi zmožnostmi in potrebami. Novorojenček že od prvega trenutka sporoča kaj potrebuje, kakšne so njegove želje, potrebe in z odzivanjem vpliva na vedenje staršev. Vloga ljubečega starša je, da je pozoren na otrokove potrebe in je na njih odziven, kar pomeni, da jih poskuša razumeti in zadovoljiti, prav tako pa uči otroka, kako si lahko sam pomaga zadovoljiti te potrebe in želje. Za uspešen razvoj otroka mora starš prav tako postavljati ustrezne meje in pravila, otrok pa jih bo zaradi navezanosti upošteval. Navezanost otroka na starša je pomembna zato, ker bo na tak način lahko oblikoval svojo osebnost ter bo znal zaupati sam vase in v druge ljudi (Rozman, 2015, str. 109).

Varno navezanost oblikujeta dve temeljni sporočili (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 24):

- »Stojim ti ob strani in tvoja varnost je zame na prvem mestu. Kadar se čutiš ogroženega, prestrašenega ali žalostnega, ti bom stal ob strani.«
- »Nisem pa na voljo samo tebi in nisem ti na voljo ves čas. Imam tudi svoje življenje in svojo potrebo. To se boš moral naučiti upoštevati.«

Tako otrok ve, da bo v primeru potrebe po staršu ta vedno ob njem, se pa hkrati zaveda, da ne mora biti ves čas ob njem in tako ne postane odvisen od njegove razpoložljivosti in prisotnosti.

»Temeljni občutek varno navezanega otroka je: jaz sem v redu in ti si v redu, ker si mi na razpolago, ko te potrebujem. Torej sem vreden. Takega občutka ne-varno navezan otrok nima. Razmišlja: jaz nisem v redu ali/in ti nisi v redu, ker mi nisi na razpolago, ko te potrebujem. Torej očitno nisem vreden« (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 26).

Glede na otrokovo osebnost in na njegove pretekle izkušnje se bo pri ne-varni navezanosti otrok odzval na dva različna načina: ali bo ves čas potreboval in iskal pozornost staršev ali pa se je bo izogibal.

1.6.3 Faze navezanosti

Bowlby (1969, v Žvelc, 2011, str. 94-95) govori o štirih fazah v razvoju navezanosti:

Orientacija in signali z omejenim ločevanjem oseb v okolici (0-2./3. Meseca)

Pri tej fazi je značilna nekritična socialna odzivnost. Otrok se vsaki osebi v njegovi bližini smeji, ji sledi z očmi in se je dotika. Ko vidi obraz ali zasliši glas svoje figure navezanosti velikokrat preneha jokati. Na tak način se poveča čas, ko je dojenček v bližini te osebe.

Orientacija in signali, ki so usmerjeni k eni (ali več) osebam (3.- 6. meseca)

V tej fazi je otrok še vedno odziven kot pri prvi fazi, vendar je sedaj bolj odziven na figuro navezanosti.

Vzdrževanje bližine s specifično osebo z gibanjem in s signali (7. meseca- 3. leta)

Otroci se začnejo precej različno vesti do različnih oseb. Imajo svojo figuro navezanosti na katero se najbolj odzivajo, prav tako pa imajo še nekatere osebe izbrane kot »pomožne« figure navezanosti. Do tujcev so v tej fazi že zelo previdni in se od njih raje odmaknejo.

Oblikovanje partnerstva (od 3. leta naprej)

V tej fazi otrok začne bolj razumeti, kaj vpliva na različno vedenje figur navezanosti. Otrok pridobi uvid v njihova čustva in motive. Tako se razvoje bolj kompleksen odnos med otrokom in figuro/figurami navezanosti.

1.6.4 Stili navezanosti

Začetnik teorije navezanosti Bowlby jo definira kot »način konceptualizacije naklonjenosti ljudi pri ustvarjanju čustvenih vezi z določenimi drugimi osebami« (Matjan Štuhec v 12. Bregantovi dnevi, 2010, str. 51). Bowlby (1988, str. 11) pravi, da mora figura navezanosti otroku nuditi »secure base« (varno osnovo). Varna osnova je zagotovljena na način, da je

figura navezanosti čuteča in odzivna do otroka in zazna otrokove potrebe ter mu poskuša pomagati, ko je vznemirjen ali zaskrbljen. Na tak način se lahko otrok k svoji figuri navezanosti vedno zateče in jo ima za varno zatočišče. Otroci, ki pa nimajo varne osnove, se počutijo prestrašeno in negotovo.

Bowlbyeva sodelavka Mary Ainsworth je pokazala, kako je pomembno za otrokov razvoj, da mama razume otrokovo vedenje in se lahko postavi v njegovo kožo. Bila je prva, ki je začela podrobneje raziskovati kvaliteto odnosa, ki ga imajo otroci s svojo figuro navezanosti. Razvila je znani eksperiment s »tujo situacijo«. Uporabila je sobo v kateri je bilo veliko igrač. V eksperimentu je opazovala enoletne otroke. Sestavljen je bil iz več delov, vsak pa je trajal tri minute. V prvem delu so otroci raziskovali sobo in pregledovali igrače ob prisotnosti njihove mame. V naslednjih delih sta sledili dve mamini zapustitvi, dve snidenji in situacija s prisotnostjo tuje osebe. Na podlagi teh eksperimentov je Ainsworth odkrila tri stile navezanosti otrok: varna navezanost, izogibajoča navezanost in ambivalentna navezanost. Četrty stil sta kasneje odkrila Main in Solomon, ki sta ga poimenovala dezorganizirana navezanost (Matjan Štuhec v 12. Bregantovi dnevi, 2010, str. 53-56). V ekstremnih primerih lahko govorimo tudi o ne-navezanosti (Howe, 2014, str. 79).

Poznamo pa več različnih poimenovanj stilov navezanosti po različnih avtorjih. Kot sem že v zgornjem odstavku omenila poznamo po avtorjih Ainsworth, Main in Solomon naslednja poimenovanja stilov navezanosti: varna navezanost, izogibajoča navezanost, ambivalentna navezanost, dezorganizirana navezanost in ne-navezanost. Ker sem to klasifikacijo stilov navezanosti v prebrani literaturi tudi največkrat zasledila, jo bom podrobneje opisala.

Torej po avtorjih Ainsworth, Main in Solomon poznamo naslednje stile navezanosti (Howe, 1995, str. 79-81):

Varna navezanost

Ob odhodu figure navezanosti otrok pokaže malo stiske, ob prihodu pa je vesel figure navezanosti, pri njej išče tolažbo, kontakt, nato pa se kmalu vrne nazaj k igri. Otroci vzpostavljajo veliko očesnega kontakta in dajejo očitno prednost svoji figuri navezanosti pred ostalimi ljudmi. Figura navezanosti je odzivna na otrokove potrebe. Zmožna je učinkovitega čustvenega uglaševanja. Varna navezanost je za otroka ključna ker:

- otroku zagotavlja varno osnovo, ker ima ob sebi dosegljivega skrbnika;

- vpliva na delovanje in rast možganov, ker medosebni odnosi ustvarjajo nevronske povezave;
- pomaga otroku, da raziskuje svet;
- spodbuja pravilen kognitivni, čustveni in socialni razvoj;
- ustvari pomembno podlago za odnose v kasnejšem življenju, ker razvija zaupanje, intimo in vzajemnost;
- spodbuja psihološko in čustveno samoregulacijo;
- kaže se v oblikovanju pozitivnega občutka o sebi;
- spodbuja občutke kot so sočutje in empatija;
- je zaščitni dejavnik, ki zmanjšuje negativne vplive stresa v življenju (Bizant, 2013, 40).

Izogibajoča navezanost

Otrok ob odhodu figure navezanosti ne kaže dosti znakov stiske. Ob prihodu figure navezanosti pa se jih izogibajo ali pa ignorirajo. Ne želijo dosti fizičnega kontakta. Ne delajo očitnih razlik v dajanju prednosti med figuro navezanosti ali pa neznancem. Figura navezanosti se dostikrat ne odziva na otrokove potrebe.

Ambivalentna navezanost

Otroci ob odhodu figure navezanosti čutijo hudo stisko in se tudi še ob prihodu figure navezanosti težko potolažijo. Otroci bodo zahtevali pozornost, a se ji obenem tudi jezno upirali. Nekaj časa kažejo potrebo po kontaktu, takoj kasneje pa se jezijo in upirajo. V novih situacijah lahko postanejo nervozni. Figura navezanosti se na otroka odziva nekonsistentno in neobčutljivo na njegove potrebe.

Dezorganizirana navezanost

Otroci s stilom dezorganizirana navezanost kažejo tako znake izogibajoče kot znake ambivalentne navezanosti. Ob stiku s figuro navezanosti kažejo zmedo in dezorganiziranost. Te otroci se ne znajo spopasti s stiskami in občutki tesnobe. Ob odhodu figure navezanosti lahko pride do zamrznitve otroka, lahko pa vzpostavijo mehanski kontakt in zraven ne kažejo veliko čustev. Prav tako je tudi ob prihodu figure navezanosti. Otrok figure navezanosti ne vidi kot vir varnosti in tolažbe, saj je ob enem zanj tudi vir tesnobe.

Ne-navezanost

To so otroci, ki skozi svoje otroštvo niso imeli možnosti, da vzpostavijo navezanost. Večinoma so to otroci, ki so bili od rojstva v različnih institucijah, lahko pa pride do tega tudi, če so njihove figure navezanosti čustveno nedosegljive in neodzivne. Taki otroci lahko kažejo resne težave v razvoju. Ob odhodu figure navezanosti ne kažejo dosti stiske. Imajo lahko težave v kontroliranju čustev, večinoma jeze.

Vsaka ne-varna navezanost še ne pomeni nujno motnjo navezanosti. Če je temeljna navezanost vzpostavljena, pa četudi je zaradi vzgojnega stila staršev malo zamajana, še vedno nima tako močnega učinka na otroka. Če pa je bila navezanost zmotena že v zgodnjem razvoju otroka pride večinoma do motnje navezanosti. Motnja navezanosti je odziv na zgodnje zanemarjanje ali škodljivo ravnanje z otroki. Od vseh stilov navezanosti so k motnji navezanosti najbolj nagnjeni otroci s plašljivim in ambivalentnim stilom navezanosti. Če otrok ne dobi od staršev občutka navezanosti, ne dobi občutka dobrega stika, kar pomeni, da ga tudi sam v kasnejšem življenju ne bo znal ustvariti. »Otroci z motnjo navezanosti so kot v prostem padu, ob njih pa ni nikogar, ki bi jih prestregel.« (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 24-25)

1.7 Nove pozitivne izkušnje kot možnost za preoblikovanje ne-varne navezanosti v varno navezanost

Otroci dobijo v posvojitelskih družinah novo možnost za zdravo rast in razvoj ter novo pozitivno družinsko izkušnjo. Od tega kako se je razvila navezanost je precej odvisna otrokova starost, ko je bil posvojen. Če so bili posvojeni zelo zgodaj so se lažje zdravo navezali na posvojitelje in zaživel zdravo, srečno življenje. Otroci, ki so bili posvojeni kasneje, torej po že vzpostavljeni navezanosti z biološkimi starši (šest do osem mesecev stari), pa imajo večje težave pri vzpostavitvi pozitivnega, zaupnega odnosa s starši, ki so ga posvojili. Velika priložnost za graditi zaupanje, ki je temelj varne navezanosti je, ko otrok začne spraševati starše o posvojitvi in dobi od njih poštene in rahločutne odgovore. Posvojitelji morajo biti pozorni in odprti na otrokove potrebe in želje, ter razumeti njihov način odzivanja zaradi občutka zavrženosti. Otroci se lahko izražajo na dva načina: lahko so zavračajoči ali pa pohlevni in neopazni. Otrokom je treba pomagati, da se razrešijo

občutka izgube in zavrženosti in se na novo navežejo na svojo posvojiteljsko družino (Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2011, str. 106-108).

Starši morajo prepoznati globlje posledice izkušnje zanemarjanja in zlorabe ter doma ustvarjati izkušnje, ki bodo v pomoč pri otrokovih primanjkljajev v navezanosti. »Potrebno je ugotoviti, kaj leži pod zunanjim obnašanjem, nasloviti in izgovoriti travmo in voditi otroka v krepitev intersubjektivnih izkušenj z osebo navezave« (Bizant, 2015, b.s.). To je pa treba izvajati počasi, korak za korakom, saj otroka ne smemo ob prihodu v novo družino takoj zasuti s preveč prijetnimi izkušnjami, ker se zaradi prejšnjih slabih izkušenj ne bo znašel in bo zanj vse še preveč. Otroka lahko na tak način prevzamejo občutki neuspeha, njegov sram se bo le še povečal in bo tudi kasneje težko sprejemal dobre izkušnje. Torej če damo otroku, ki je bil zanemarjen in zlorabljen, prehitro, preveč dobrih izkušenj, v katerih bi ostali otroci uživali, bo ta otrok te izkušnje sabotiral, ne bo jih zmogel integrirati v svoje telo. Zato je največ kar lahko najprej nudiš otroku varnost in šele ko bo začutil dovolj varnosti, se bo otrok lahko sprostil in odprl za več dobrih izkušenj. Varnost pa dosežemo z določenim zunanjim okvirom, ki ga sestavljata red in nadzor. Kot starš potrebuješ pokazati veliko sočutja, prav tako pa trdnosti za postavljanje mej. To je zelo težko in hkrati nujno za otrokov uspešen razvoj.

Torej s prihodom v posvojiteljsko družino so otroku ponujene nove možnosti za razvoj varne navezanosti. In to je možno doseči, potrebno je v otroku prebuditi zavedanje o dobrih stvareh, veselje do življenja in na tak način pomagati spreminjati stil navezanosti v varnega (Bizant, 2015, b.s.).

2 Formulacija problema

V diplomski nalogi se bom osredotočila na posvojiteljsko družino v povezavi s teorijo navezanosti, saj se mi to zdi zelo pomembna tema, vredna dodatne pozornosti. »Posvojitev je oblika socialnovarstvenega ukrepa države v primeru, ko ostane otrok brez staršev ali ti zaradi kateregakoli razloga ne morejo skrbeti zanj« (Zaviršek, 2012, str. 26). Med starši, ki posvojijo otroka in otrokom, ki je bil posvojen nastane enako razmerje kot med biološkimi starši in njihovimi otroci. Veliko otrok, ki so dani v posvojitev, je v svoji matični družini doživljalo zanemarjanje, zlorabo ter nasilje, možne izgube staršev in/ali nezmožnost nudenja skrbi. To pogosto pomeni, da v svojem okolju niso izkusili občutka varnosti, ljubezni, bližine in zaznane pomembnosti. Na razvoj in vedenje otroka lahko vpliva tudi čas med nosečnostjo (prikrivana nosečnost, jemanje ne legalnih ali legalnih substanc). Zaradi vseh teh dejavnikov pridejo otroci v novo družino travmatizirani, prestrašeni in brez zaupanja v odrasle ljudi. Travma je posledica dogodka, ki je povzročil osebi hud stres in šok. Dogodek je lahko enkratni ali pa ponavljajoč. Lahko se nanaša na telo (zanemarjanje, fizično in spolno nasilje), na odnos z bližnjo osebo (izguba bližnje osebe, nasilje, kot sta kričanje in psihično zanemarjanje), na prekinitvijo poznanega (oseb, okolja itn.), lahko pa gre tudi za kombinacijo vseh skupaj (Zaviršek: 2012, str. 160). Zaradi neprimerne odnosa pomembnega odraslega do otroka, otrok ne more razviti varne navezanosti, naš način navezovanja pa močno vpliva na razvoj naše osebnosti. »Temeljni občutek varno navezanega otroka je: jaz sem v redu in ti si v redu, ker si mi na razpolago, ko te potrebujem. Torej sem vreden. Takega občutka ne-varno navezan otrok nima. Razmišlja: jaz nisem v redu ali/in ti nisi v redu, ker mi nisi na razpolago, ko te potrebujem. Torej očitno nisem vreden.« (Bouwkamp, Bouwkamp, 2014, str. 26). Otrok dobi v posvojiteljski družini novo možnost za zdravo rast in razvoj. Posvojitelji morajo biti pozorni in odprti na otrokove potrebe in želje, ter razumeti njihov način odzivanja zaradi občutka zavrženosti. (Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2011, str. 103-107).

Z diplomsko nalogo želim pomagati posvojiteljem pri spopadanju z vprašanjem, kako prispevati k temu, da bodo posvojeni otroci lahko razvili varen stil navezanosti. Osredotočila sem se na razvijanje sprememb v navezovanju, raziskovala sem stile navezanosti, ki so jih imeli otroci ob prihodu v posvojiteljsko družino v primerjavi s sedanjim stanjem, nekaj let po posvojitvi. Raziskovala sem otrokovo vedenje, socializiranje, izkazovanje čustev, občutkov, ustvarjalnost, samozavest itn. Zanimalo me je

tudi, koliko posvojiteljev se je udeležilo priprav na starševstvo pred posvojitvijo in kako jih je pridobljeno znanje pripravilo na starševstvo ter koliko je bilo vzpostavljanje varne navezanosti tema priprav. Moje glavno vprašanje pri diplomski nalogi je bilo: ali lahko nove izkušnje življenja v posvojiteljski družini prispevajo k spreminjanju otrokove ne-varne navezanosti v varno navezanost, ter kako.

2.1 Raziskovalna vprašanja

1. Koliko so posvojitelji seznanjeni s temo teorije navezanosti?
2. Kakšne stile navezanosti imajo otroci, ko pridejo v posvojiteljsko družino?
3. Kakšne izkušnje otroci potrebujejo, da lahko preoblikujejo stil ne-varne navezanosti v varno navezanost?
4. Kakšne stile navezanosti so razvili otroci sedaj, po nekaj letih življenja v posvojiteljski družini?
5. Koliko posvojiteljev se udeleži priprav na nadomestno starševstvo in v kakšno pomoč so jim, po njihovem mnenju, pri vzpostavljanju varne navezanosti z otrokom?

3 Metodologija

3.1 Vrsta raziskave

Moja raziskava je kvalitativna, saj sem zbrala besedne opise posvojiteljic, ki so se nanašali na raziskovalni pojav. Raziskava je tudi empirična, saj sem z intervjuji neposredno zbirala odgovore. Poudarek raziskave je na osebnih interpretacijah, pomenih in doživljanju posvojiteljic.

3.2 Merski instrumenti in viri podatkov

Podatke sem zbirala z intervjuji, ki so bili delno standardizirani, saj sem imela v naprej postavljenih nekaj glavnih vprašanj, ob tem sem se pa prilagodila sogovornikom glede na povedano in jim odprla prostor za pripovedovanje. Pri intervjujih sem pazila, da sem zagotovila anonimnost. Intervju je sestavljen iz šestih obsežnih vprašanj, pripravljena sem imela tudi podvprašanja. Tekom intervjujev sem raziskovala koliko imajo posvojitelji predhodnega znanja o navezanosti, nato sem poleg podvprašanj o vedenju otrok ob začetku posvojitve uporabila štiri zgodbe, ki sem jih priložila v prilogi k vprašalniku, preko katerih so posvojiteljice umestile stile navezanosti, katere so imeli otroci ob prihodu v posvojiteljsko družino. Osredotočila sem se na vprašanje, kakšne izkušnje otroci potrebujejo, da lahko preoblikujejo stil ne-varne navezanosti v varno navezanost, kakšne stile navezanosti so razvili otroci sedaj, po nekaj letih življenja v posvojiteljski družini, koliko posvojiteljev se udeleži priprav na nadomestno starševstvo in v kakšno pomoč so jim pri vzpostavljanju varne navezanosti z otrokom. Raziskovano sem se ukvarjala tudi s samim postopkom posvojitve.

3.3 Populacija in vzorčenje

Moja populacija so bili posvojitelji, ki so posvojili otroka vsaj dve leti nazaj. To omejitev sem si zadala zato, da imajo otroci že dovolj časa, da so lahko pridobili nove izkušnje v odnosu s starši. Do posvojiteljic sem prišla preko znanke, ki je tudi sama posvojila otroka in je nato naprej posredovala mojo prošnjo po sodelovanju pri raziskavi posvojiteljicam na

njihovi skupini na Facebooku. Ko sem dobila kontakte posvojiteljic, ki želijo opraviti intervju z mano, sem jih kontaktirala, da smo se dogovorile za čas in kraj srečanja. Vzorec je priložnostni, ker sem pogovor opravila samo s posvojiteljicami do katerih sem imela dostop in nenaključni, ker vsaka enota populacije ni imela enakih možnosti, da bi prišla v vzorec (Mesec, 2009, str. 153-154). Zaradi premalo sogovornikov in nenaključnega vzorčenja se moram odpovedati posplošitvi rezultatov na širšo populacijo.

Tabela 1: Podatki o populaciji

INTERVJUJANKE	SPOL OTROKA	STAROST OTROKA OB POSVOJITVI	STAROST OTROKA SEDAJ	DRŽAVA, IZ KATERE JE BIL OTROK POSVOJEN
Posvojiteljica 1 (P1)	Deček	2 leti	4 leta	Rusija
Posvojiteljica 2 (P2)	Deček	3 leta	10 let	Rusija
	Deklica	20 mesecev	9 let	
Posvojiteljica 3 (P3)	Deček	5 let	9 let	Rusija
	Deček	7 let	11 let	
Posvojiteljica 4 (P4)	Deček	22 mesecev	4 leta	Rusija
Posvojiteljica 5 (P5)	Deklica	8 mesecev	3 leta	Gana

3.4 Zbiranje podatkov

Podatki so bili zbrani tekom dveh mesecev, od 10. 11. 2017 do 22.12. 2017. Ko sem prejela kontakte posvojiteljic, ki želijo z mano opraviti intervju, sem jih poklicala in se dogovorila za datum in uro srečanja. Pridobila sem zgodbe sedmih otrok. S tremi od posvojiteljic sem opravila intervju pri njih doma, z eno posvojiteljico v lokalu in z drugo na njenem delovnem mestu. Pred vsakim intervjujem sem se predstavila, povedala, kakšen je moj namen raziskave in poudarila, da bom zagotovila njihovo anonimnost. Vprašala sem tudi, če jih lahko posnamem, s čimer so se vse strinjale.

3.5 Obdelava in analiza podatkov

Podatke, ki sem jih pridobila s pomočjo intervjujev, sem obdelala kvalitativno, to pa je potekalo po naslednjih korakih:

1. Transkript intervjujev: ker sem intervjuje snemala, sem jih najprej zapisala v računalnik. Transkripte vseh intervjujev imam shranjene v osebni arhivu.
2. Razčlenitev besedila na enote kodiranja: naredila sem štiri razpredelnice, katere so priložene v prilogi na strani 65 in vsaki pripisala svojo kratico, ki so pripisane v oklepaju ob naslednjem opisu vsake razpredelnice. Prva razpredelnica (ZP) vsebuje temo vedenje otroka ob začetku posvojitve, druga razpredelnica (RO) vsebuje temo, kako se je vedenje preoblikovalo skozi čas in s kakšnimi izzivi so se srečale posvojiteljice, tretja razpredelnica (NS) vsebuje temo današnje vedenje otrok in kaj je po mnenju posvojiteljic pripomoglo k tem spremembam, zadnja razpredelnica (TN) pa vsebuje temo, koliko predhodnega znanja so imeli posvojitelji o navezanosti, ali so se udeležili priprav na nadomestno starševstvo in ali so se posluževali kakšne druge pomoči pri reševanju raznih izzivov posvojitve. Vsaka razpredelnica ima tudi svoje podteme. Nato sem izjave posvojiteljic razdelila k ustrezni temi in jim pripisala kratice, da sem vedela, v katero razpredelnico spadajo, prav tako, pa sem jim pripisala številko intervjuja, da sem vedela, pod katero posvojiteljico spada vsaka izjava. Vsem izjavam sem nato pripisala pojme.

Tabela 2: Kratice, ki označujejo tabele

ZP	Vedenje otroka ob začetku posvojitve
RO	Preoblikovanje odnosa skozi čas; izzivi
NS	Današnje vedenje otroka; doseganje sprememb v odnosu
TN	Predhodno znanje o teoriji navezanosti; udeležba na priprave na nadomestno starševstvo; laična pomoč

3. Združevanje sorodnih pojmov v kategorije (odprto kodiranje, priloženo v prilogi na strani 65): zapisane pojme, ki imajo skupno vsebino, sem združila v širše kategorije.

Tabela 3: Primer razpredelnice po temah

TEME	IZJAVE	POJMI	KATEGORIJA
Prvi stik z otrokom	V bistvu, ko sem hodila takrat k njemu v sirotišnico na obisk ga spoznat, je bil tako prestrašen, da ni bilo od njega nič. Ni ga zanimala nobena igrača, ni ga zanimalo nič. On je bil tako v krču, imel je bele členke, s takimi očmi je gledal okoli, mene, druge, vse, grozno v bistvu, če tako pogledaš (ZP1.1)	Zelo prestrašen, nezainteresiran, v krču.	Otrok izraža stisko.

4. Osnovno kodiranje, priloženo v prilogi na strani 87: Znotraj vsake razpredelnice sem izpisala vse pridobljene kategorije in vsaki pripisala pripadajoče pojme. Vse sem označila s številko izjave in številko posvojiteljice.
5. Odnosno kodiranje, priloženo v prilogi na strani 94: to kodiranje sem naredila znotraj vsakega intervjuja. Primerjala sem stil navezanosti otroka ob prihodu v družino in stil navezanosti otroka sedaj. Zanimalo me je tudi kakšna dejanja posvojitelja so prispevala k tem spremembam. Rada bi poudarila, da so rezultati poimenovanja otrokovega stila navezanosti posledica perspektive posvojiteljic in ne gre nujno za točna dejstva.
6. Na koncu sem oblikovala poskusno teorijo, kjer sem izjave, ki sem jim pripisala enako kategorijo združevala in jih opisala.

4 Rezultati

Najprej sem raziskovala otrokovo vedenje ob začetku posvojitve, to pa sem razdelila na dve temi kjer prva govori o prvem stiku z otrokom v sirotišnici ali domu za otroke, druga pa o dogajanju po prihodu domov. Nato sem raziskovala, kako se je odnos med otrokom in posvojiteljico razvijal skozi čas, kar sem razdelila na dve temi, prva je bila razvijanje odnosa skozi čas ter pomembne prelomnice, druga tema pa je govorila o izzivih, s katerimi so se srečali posvojitelji. Raziskovala sem tudi otrokovo današnje vedenje, to pa sem razdelila na temo, ki govori o otrokovem vedenju sedaj in na temo, ki govori o tem, kaj je prispevalo, da je prišlo do sprememb v odnosu. Na koncu sem še raziskovala teme, koliko so posvojitelji bili seznanjeni s teorijo navezanosti, ali so se udeležili priprav na nadomestno starševstvo in ali so se poslužili še kakšnih drugačnih pomoči. Za vsako posamezno temo bom v nadaljevanju podrobneje opisala rezultate, ki bodo podkrepljeni z izjavami posvojiteljic.

4.1 Prvi stik z otrokom

Nekatere posvojiteljice so opisovale kako je otrok pri prvem stiku izražal stisko, bil je prestrašen, nezainteresiran.

- V bistvu, ko sem hodila takrat k njemu v sirotišnico na obisk ga spoznat, je bil tako prestrašen, da ni bilo od njega nič. Ni ga zanimala nobena igrača, ni ga zanimalo nič. On je bil tako v krču, imel je bele členke, s takimi očmi je gledal okoli, mene, druge, vse, grozno v bistvu, če tako pogledaš. (ZP1.1)

-Sem pa v tistih prestrašenih učkih, zdej ne vem a sem uganila, ali sem si le želela ali sem res videla to, to itak ne veš ane, to neko željo po kontaktu. (ZP1.3)

-Petnajst mesecev je bil star. Sem ga še snemala s kamero, čist sem bila gotova, vse je kot v laboratoriju, vrečke čez noge, na glavo, maske, bal se naju je. Medicinska sestra je rekla normalno, da se vas otrok boji, če mate tisto gor čez obraz, gripa je bila, pol smo pa prebrodili pa smo se igral. (ZP4.11)

Nekatere od posvojiteljic so opisovale kako močno potrebo je imel otrok po telesnem kontaktu in bližini, kako se je oklepал bodoče posvojiteljice, kakšno močno željo je imel po tem, da bi bil posvojen.

-Pol se je v bistvu po neki uri, uri in pol nekega petja, zibanja, božanja, učkanja tista pest toliko sprostila, da niso bili več beli členki, drugače je bil pa še vedno cel v krču. (ZP1.2)

-Na drugem stiku, se je on stisnu k meni v objem in sem mislila, da me sploh ne bo spustil, tako je bil prilepljen s svojim licem na moje lice in kr ni hotel stran in se je hotel sam stiskati, tako da očitno se me je zapomnil. (ZP1.9)

-Že recimo pri punčki, prvi dan, ko so mi jo prinesli v domu in mi jo dal v naročju že ni hotela stran od mene. Kot da bi mela en sedmi čut, da je to to, to bo moja mama. (ZP2.7)

-V Rusiji sta bila zelo ljubeča, zelo sta si želela stike z nama, zelo vesela otroka, razigrana, z močno izraženo željo po tem, da bi bila najina. (ZP3.10)

Posvojiteljica s katero sem opravila prvi intervju, je povedala, da je dobila občutek, da se je otrok drugače odzival na eno od skrbnic, kar jo je malo potolažilo, saj je to lahko pomenilo, da je neko navezanost že razvil.

-Opazila sem, da se drugače odziva na eno od skrbnic kakor do drugih ljudi. Če je bil pri vseh totalno prestrašen in v krču sem videla, da se je na ene korake in ko je ona prišla začel drugače odzivati, malo bolj sproščeno. (ZP1.5)

Prav tako je ista posvojiteljica opazila, da je že od začetka veliko vzpostavljala očesni stik.

-Zelo je vzpostavljala očesni stik, to mi je bil zelo pomemben faktor. (ZP1.4)

Posvojiteljica, s katero sem opravila drugi intervju je omenila, kako dobro so otroka pripravili v domu na posvojitev, da so jima razlagali kam bosta odšla, kazali slike, to je po mnenju posvojiteljice gotovo tudi zelo olajšalo celotno spremembo otroku.

-Fantek je bil zelo dobro pripravljen in je zelo dobro sprejel vse. Ko ti prvič otroke spoznaš, potem pustiš fotografije in jim v bistvu te negovalke ves čas razlagajo, to so mama in ata, bosta prišla po vaju, vaju bosta peljala z avionom domov.. In dejansko je tko, ko sva midva prišla po njiju, punčka še ni govorila, fant je pa ves čas govoril oo gremo z letalom domov, ja tko da je bil zelo dobro pripravljen. (ZP2.8)

4.2 Vedenje otroka po prihodu v posvojiteljsko družino

Druga tema govori o vedenju otroka po prihodu domov. Nekatere posvojiteljice so opisale, da otrok doma ni izražal nekih večjih stisk, da je otrok spal brez težav, je imel željo po telesnem kontaktu, lepo je sprejel spremembo okolja, da je sodelujoč, miren in nasmejan.

- Nikoli nista imela problem s spanjem, nikoli naju nista odrivala stran recimo po stiskanju objemanju... nič.. tako zelo, zelo običajno je bilo. (ZP2.14)

-Tud ko sva obema spremenila imena, v slovenska imena, je bil on stran že dve leti in sva rekla, da bova vidla, kako bo to sprejel. No in prvi dan, ko smo spremenili imena, je šel on mimo ogledala in se pogledal, rekel oh (novo ime), in šel naprej, se prav da je zgleda ime povezal s spremembo jezika, spremembo okolja. (ZP2.15)

-Mlajši je pa sodelujoč, ni bilo z njim nikoli težav, tak mediatorski tip, ves čas je skušal mirit. (ZP3.24)

-Ona je na začetku na nek način je bila od vsega začetka en zelo, delovala je zelo nasmejana, tko, vidlo se je da je mala fajterka. (ZP5.40)

Nekatere posvojiteljice pa so povedale, da je otrok izražal stisko, da je kazal upornišтво, jezo, odklonilnost, imel je slabo samopodobo, veliko jokal, eden od otrok se je bal zdravnikov, saj so ga bele halje spominjale na skrbnice v sirotišnici.

- Starejši je takoj začel kazati veliko jeze, odklonilnosti, upornišťva, impulzivnosti. Torej vedenje je bilo odklonilno, zahtevajoče- hočem to, hočem uno, zelo ekstremne stvari za otroka, ki ima sedem let, se vrže na tla, butanje z glavo ob zid...(ZP3.23)

-Oba imata slabo samopodobo, pomanjkanje samozavesti. (ZP3.32)

-Od začetka, ko sem ga dobila, je bil bolj tak zgubljen, mož me je velikokrat spraševal kaj če se bo vedno tok jokal, pol se je šele s časom bolj navezal name, čeprav sem ga že takrat skos mela jaz po rokah, od začetka je lažje prenesel, da me ni zraven kakor pa zdaj. (ZP4.33)

-Ko sva ga dobila še ni hodu, gor so me ful strašili, da sploh ne bo hodu nikoli, pol je pa kr shodu, tam se noben ni dajal z njemu. (ZP4.34)

-Sem rekla prijateljici, ki je tudi posvojila otroka z Rusije, zakaj mi zmeri preden mi zaspi, vse mu daš pravlјico, poljubčke, ni da ni, si ob njemu, pa se še premetava in je odgovorila

ja to je samotolažilno uspavanje, to so se navadili, tam so jih pustili, pa so jih meli po postelji, pa se noben ni z njimi dajal. (ZP4.36)

-Na začetku, ko sva k zdravniku začela hodit, se je belih halj ful bal, zdaj se jih ne boji več, tam so mele pa sestre same bele halje ane. (ZP4.37)

Posvojiteljice so pripovedovale, kako je otrok potreboval veliko telesnega kontakta in bližine.

-Punčka je bila skos pri meni v naročju. (ZP2.17)

-Že od začetka sta velik očesnega stika in fizičnega kontakta iskala stik z drugimi, punčka je malo bolj previdna povsod. (ZP2.19)

-Vse je bilo tok napeto, dosti sem ga mogla prenost, sej otrok ne ve kaj je stiska, on pozna samo jok, dost sem ga mela po rokah in sva prespala en na drugem. (ZP4.38)

-Ko je bila v stiski se je name obrnila, potolažila se je preko fizičnega kontakta. (ZP5.44)

-To se je ful hitr spremenil in je bla pol kot klop na meni, če sem šla samo v drug prostor je bila res panika. (ZP5.46)

Prav tako je večina posvojiteljic povedalo, da je bil otrok zelo radoveden in je izražal željo po igranju.

-Igrala sta se rada. (ZP2.20)

-Starejši je pa tudi zelo kreativen, znal se je zaigrati s katerokoli stvarjo, vedno je poskeniral nov prostor v katerega je prišel, tako da je vedno vedel kaj je kje. (ZP3.27)

-Od začetka je bil bolj tak radoveden. Zelo je raziskoval stvari. Igral se je ful, se mi zdi, da je bil še bolj sproščen kot je zdaj. On je bil navajen v skupnosti živeti, on ni nikoli mel ene osebe, tam so si ga vedno podajal. (ZP4.35)

-Ful radoveden otrok, vse je opazovala, vse jo je zanimalo. Res ima trdno voljo, mogoče ravno zaradi tega kar je preživela. Ful se je sama igrala, hotla je da sem zraven nje, ni pa rabila direkt stika z mano. (ZP5.45)

Posvojiteljica, s katero sem opravila drugi intervju, je povedala, da njuna otroka izražata le malo stiske ob njenem odhodu in prihodu.

-Ob odhodu je bilo malo stiske, name sta sicer bolj navezana, saj ima mož tako službo, da je veliko odsoten in sem jaz tista ki je v bistvu ves čas z njima. Recimo, ko grem na kavo je to že oo mami, kje si. (ZP2.21)

Posvojiteljica, s katero sem opravila tretji intervju, je za oba svoja otroka povedala, da nista vzpostavljala očesnega stika in ju je to morala naučiti.

-Starejši je želel več fizičnega kontakta kot očesnega stika, to ga je blo treba navadit. (ZP3.25)

-Očesni stik je bil podoben, z obema sem delala na očesnem stiku. (ZP3.29)

Prav tako sta redko izražala željo po telesnem stiku.

-Tamali ni kazal te želje po stikih, razen zvečer, ko je treba iti spat, takrat se me je pa oklepal in ni želel spustiti. (ZP3.30)

Nekatere posvojiteljice so povedale, da so imeli otroci pozitiven odnos do drugih, bili so prijazni, sodelujoči, radovedni.

-Mlajši je do drugih ljudi zelo prijazen, sodelujoč. (ZP3.31)

-Od začetka, sej sva srečevala tujce, sam je bil večinoma v vozičku, nič takega, pogledal je radovedno. (ZP4.39)

Posvojiteljica, s katero sem opravila drugi intervju, je povedala, da je bila deklica previdna pred tujci, sramežljiva.

-Punčka je pa itak bila vedno prestrašena, mislim prestrašena, tko sramežljiva, ni hotela iti k nobenem tujcu. (ZP2.18)

Posvojiteljica, s katero sem opravila prvi intervju, je povedala, da je bil mogoče njen otrok še malo preveč odprt do ostalih ljudi.

-Zelo je odprt, mogoče še preveč odprt do drugih ljudi. (ZP1.12)

Posvojiteljica, ki ima dva otroka, je poudarila razliko med obema, kako eden izrazito izraža svoja čustva, drugi pa je zelo introvertiran, bolj le opazuje.

-Mlajši je bolj introvertiran, se postavi v ozadje in opazuje, čaka, da pride na vrsto, ga moraš ti spodbujati. (ZP3.28)

-Starejši je takoj začel kazati veliko jeze, odklonilnosti, uporništvu, impulzivnosti. Torej vedenje je bilo odklonilno, zahtevajoče- hočem to, hočem uno, zelo ekstremne stvari za otroka, ki ima sedem let, se vrže na tla, butanje z glavo ob zid...(ZP3.23)

-Starejši zelo izraža svoja čustva. (ZP3.26)

Skoraj vsi posvojitelji in posvojiteljice so načrtno zaščitili otroke pred drugimi ljudmi, torej so na začetku želeli biti čim več sami z otroci, da so se otroci lahko navezali na njih, potem so pa počasi začeli vključevati še stare starše in kasneje tudi druge ljudi.

-Potem sem naju jaz načrtno mal osamila, ne zdaj da midva nebi šla nikamor, ampak nisem imela niti dolgih obiskov niti midva nisva hodila na dolge obiske, z mojimi smo se videli, ampak le na kratko, V bistvu sem načrtno delala, da je dojel, da sva midva tista osnovna celica. (ZP1.13)

-Na začetku sva jih tud mal zaščitila, prve tedne, prvi mesec, da nisva preveč tujcev zraven spuščala, ker lahko postane moteče za otroke, tako da sta bila velik z nami. (ZP2.16)

-Na začetku smo prve dva mesca želeli tudi, da smo precej sami, tko da nismo iskali veliko stikov z drugimi, razen s starimi starši ali pa če je kdo prišel na obisk ampak se nismo, tko zavestno, želeli družiti. (ZP3.22)

-Zelo velik sva bile skupi midve same pa seveda mož, zelo počasi sem puščala druge ljudi zraven v najin svet, najprej moja mama no, njo je dosti hitro k sebi spustila. (ZP5.42)

-Pravzaprav sploh nisem odhajala, res sem poskrbela, da sem bila vedno tam. (ZP5.43)

4.3 Razvijanje odnosa med otrokom in posvojiteljico

Nekatere posvojiteljice so opisovale, da je otrok dobil hiter občutek varnosti v družini in da se je odnos med otrokom in posvojiteljico razvijal v pozitivno smer ter ji je dajal prednost pred ostalimi ljudmi.

-Neko navezanost je očitno imel z eno od skrbnic, je pa tudi mene zelo hitro sprejel, če se spomniš prvega kontakta, kako je že postal malo manj v krču. (RO1.1)

-Kot pravim razmeroma hitro, že tisti teden v Rusiji se je on zelo drugače obnašal, če sva bla midva sama, ali pa če je bil še kdo drug zraven. Čim se je kdo prikazal je spet prišel v

tisti krč, ki ga je imel v sirotišnici, čim sva bila sama pa je veliko klepetal. Ni znal še govoriti, temveč neko žlobodranje pa tekal je, se igral, vesel otrok v glavnem, aktiven. (RO1.3)

-Tudi doma je tako nadaljeval, težko bi rekla katera je bila tista prelomnica, hitro je ugotovil da sva midva tisto tapravo, ali pa sem se mogoče samo jaz vedno bolj varno počutila v tem odnosu, ker tudi jaz nisem vedela točno, kako bodo stvari potekale. (RO1.4)

-Mogoče ta taprva je bila to kar sem že omenila, taprvi mesec si je želela da sem tam ampak ni rabila prov stika, potem je bil prehod, ko je bila ves čas na men. (RO5.9)

Prav tako je bila pri nekaterih otrocih izražena previdnost do tujcev.

-Po enem letu se je začel skrivati za moj hrbet, če so bili neznani ljudje okoli in kadar so ga ogovorili. To po navadi začnejo otroci prej, okoli enega leta, on je pa to začel dejmo reči pri treh letih torej po enem letu pri meni. Tako no, lih ta zamik, kakor da nebi bilo rojstvo tista mejnica, ko se začnejo stvari ampak najino rojstvo, najina družina. (RO1.5)

-Pol je bila tud sprememba, ko je šla v vrtec ampak je kr nekaj dobro prenesla, men se zdi da še vedno dolgo časa rab, ko pride v nek nov prostor da se navadi, še posebi, če je velik ljudi, pol ko se pa enkrat sprosti je pa čist ok. (RO5.11)

Posvojiteljice so povedale, da so otroci začeli relativno hitro kazati pozitivne spremembe v odnosu. Opisovale so, kako je začel otrok izražati željo po bližini, izkazovati nežnost itd.

-Pri mlajšem se je začel spreminjati zelo hitro, a nisem takoj opazila, ker je bilo toliko stvari, ampak kar naenkrat sem vidla, kako je res. Mogoče se mi je po kakšnem letu zdelo da je tamlajši že nekaj sporočal s signali, da ko ga je starejši povabil, ko je bil jezen name, da naj gre z njemu pa je potem tko reku da nebo, da bo z mano. Ali pa ko se recimo stisne, si želi bližine in nežnosti pa tko, boljše se mi zdi, tudi ponoči enkrat sem ga pokrila ponoči in se je zbudil in je tako stegnil rokico in rekel o mami, to se mi je zdelo tud tak znak da sem mu pomembna, taki znaki no. (RO3.7)

-To je vse tako spontano, kaj pa vem, mogoče pri treh letih, sej prej ni znal govort, nisem mogla vedet, pol je pa začel klicat mami, prej je sam jokal pa sem ga nosila. (RO4.8)

-Po sedmih mesecih smo začel uvajat to, da ni zaspala na men ampak da je v posteljici in takrat so se stvari počasi začele drastično izboljševati in pol sem prav konsistentno začela uvajat metodo, da se je sama začela uspavati. In dejansko potem, ko je ona začela sama

zaspat se je dogajal tud to, da je začela ponoči več spat, oziroma se je mogoče zbudila vmes pa se je znala sama nazaj uspavat. (RO5.10)

Za enega otroka pa je posvojiteljica povedala, da je potreboval malo več časa za pozitivne spremembe v odnosu, in se je odnos začel spreminjati na boljše približno tri leta po posvojitvi

-Pri starejšem se je začel odnos spreminjati približno leto nazaj. (RO3.6)

4.4 Izzivi, s katerimi so se spopadale posvojiteljice

Pod izzive so nekatere posvojiteljice omenile težave s spanjem. Povedale so kako je otrok lahko zaspal samo v njihovem naročju, le v navpičnem položaju:

-Tisti teden, ko sva bila še v Rusiji on ni in ni hotel zaspal, bilo ga je groza zaspal in ga nisem smela ne samo odložiti, temveč ga nisem smela niti iz popolnoma navpičnega položaja na sebi malo nagniti. Imela sem nosilko na kateri je navpično postavljen in tam je spal, čim sem se želela predstaviti, se usesti na kavč je bilo že konec, se je že zbudil, tako da v bistvu mi je en peti dan šele zaspal normalno tako da sem ga lahko odložila in je spal. To je bil problem tudi še tukaj naprej, temu sem rekla kar ruske noči, so se pa tukaj zelo redčile, če so bile v Rusiji v kosu so bile potem tukaj v malo milejši obliki, potem parkrat na teden in potem čim bolj redko. (RO1.13)

-Neprespane noči, ko sem se zbudila na tri ure in jst sem mogla tisto mleko dajat, ker preprosto ni pustila, da bi bil kdo drug. (RO5.20)

Eden od otrok je bil ob prihodu zelo podhranjen in se je nato začel prenaledati.

-On je bil totalno zahiran ko je prišel. Star je bil 2 leti ko je prišel, bil je pa v velikosti enajst mesečnika in ko je prišel, je dejansko jedel kot zmešan, jedel je take količine, da se mu je popek obrnil na ven. (RO1.14)

Za dva otroka sta posvojiteljici povedali, da imata še vedno čustveno vedenjske težave.

-Nič tazga no, edino fant ima AD/HD, tako da so izzivi, vendar bolj v šoli kot doma. (RO2.15)

-Starejši ima več teh čustveno vedenjskih težav, kar nam je bilo že tudi v Rusiji povedano in tudi hiperaktivnost je bila nakazana, ki je bila tukaj tudi potrjena. (RO3.17)

Posvojiteljica je za enega od otrok povedala, da je bil preveč odprt, zaupljiv do tujcev.

-Fant je vedno zelo odprt in pri njemu smo mogli bit vedno pazljivi, ker če smo kje bili bi on kr šel ane, on je večni raziskovalec. Se pravi, da nebi šel h kakšnemu neznancu, se mu preveč približal, na to smo ga opozarjali, da more pazit, da niso vsi dobri. (RO2.16)

Posvojiteljica je izpostavila, da je bilo pri enem od otrok vidno pomanjkanju samozavesti, treba ga je bilo podpreti, da se postavi zase, da se izraža z besedami.

-Pri mlajšem kakšnih posebnih izzivov ni bilo razen tega, da si ga moral opolnomočiti da se je bolj postavil zase, se izražal z besedami, ni držal v sebi, to je nekak pri njemu. (RO3.18)

Ista posvojiteljica je povedala, da imata njuna dva otroka zelo različen značaj, eden je zelo uporniški, živahen, drugi pa miren, se ni znal postaviti zase, je bil velik izziv, da je poskrbela, da se noben ni počutil zatiranega in da sta dobila oba dovolj pozornosti.

-Takih izzivov je bilo vsak dan veliko, enega v umirjanje drugega pa v bistvu obratno, ustvarjanje svojega prostora, da ni bil vedno tak občutek, da je zatiran ali kakorkoli, ker je bilo tako, nekak sta ustvarila med njima neko vezavo, da je starejši skrbel za mlajšega in je ostal odvisen in je bilo treba tud na tem delat, da je potem postal navezan name in ne več tako na brata. (RO3.19)

4.5 Današnje spremembe pri vedenju otrok

Nekatere posvojiteljice so omenile, da otroci včasih malo težje zaspijo in da predvsem rabijo prisotnost posvojiteljice.

-Zdaj ima tudi obdobje, da spet spi malo več pri meni. (NS1.1)

-Malo težje zaspita, če me ni, saj sta me zelo vajena, ker sem velik z njima. (NS2.6)

Posvojiteljice so povedale, da otroci nimajo nekih večjih strahov ob njihovem odhodu in prihodu.

-Gre pa res ful brez problema z mojimi nekam tudi za par dni in tuki se men zdi, da je zdravo, da ni neke hude frustracije, ko gre od doma. (NS1.2)

-V vrtec rad hodi. (NS1.4)

-V vrtec pa tok rad hodi, v enem letu je mogoče dvakrat ali trikrat jokav, zato ker mu zmeri čist vse povem, jaz grem tja pridem nazaj, če sprejme to, grem, če ne, ga pa sabo vzamem. (NS4.16)

-Men se zdi absolutno varna navezanost, lahko greva, prideva nazaj pa nima nekih hudih posledic, to se mi zdi dokaz tega. (NS5.24)

Za enega otroka pa je posvojiteljica povedala, da je jeza ob njenem odhodu še vedno kdaj prisotna, a v milejših oblikah.

-Ko kam grem se pol starejši prilepi jezen, to je zdaj veliko manj, je pa še izraženo. (NS3.10)

S tem ko otroci rastejo, prihajajo v puberteto, najverjetneje prihajajo novi izzivi, je povedala posvojiteljica.

-Otroci rastejo, zdaj sta oba šolarja, četrti in peti razred, so novi izzivi, sta pač pripravnika pubertetnika ampak ne nič tazga, nikoli nista mela ponoči kakšnega kričanja, mor, vedno sta spala cele noči. (NS2.5)

Predvsem so se pa izzivi pri večini od otrok zmanjšali.

-S hrano se mu je normaliziralo po enem letu, mu čist prepuščam naj je kar želi in zaenkrat vse šiba. (NS1.3)

-Tamlajšega smo pa uspeli ojačati, da se zna postaviti zase, je bolj samozavesten, ima veliko prijateljev, je priljubljen. (NS3.13)

-Obdobja sta za oba, ko nazodujeta za nekaj časa pa potem pride do velikega skoka v pozitivno, tko da so res valovi, pride naprej pa gre nazaj, tko da, lahko je res tko super in idealno in samo gledaš in si misliš, vauu, kako super se imamo, da ne bo zgledal kot da imamo same težave, niti približno, ampak pol pa pride obdobje ko je res kot mal regresija. (NS3.14)

Posvojiteljice opisujejo tudi napredke v odnosu kot so želja po bližini, boljše vedenje, dobro vzpostavljanje odnosov z drugimi itd.

-Pri starejšem imam občasno kakšne občutke, da je, da se zbližujeva, da si želi mojo bližino, ne samo kadar kej rabi, da se stisne sam od sebe, pride zjutraj v posteljo, tud sem opazila, da je zdaj približno eno leto, ko pridejo trenutki, ko pride bolj nežno z željo, da bi vzpostavil stik. Je pa še veliko tega pri starejšem, sploh zdaj prihaja v to prednajtistiško obdobje in seveda se kaže upornišтво. (NS3.9)

-Vedenje starejšega se je precej popravilo, boljše vzpostavlja odnose, lažje jih sklepa in potem mu to daje nek občutek vrednosti. (NS3.11)

-Ja navezan je name, to lahko rečem, rada se mava. (NS4.15)

Nekatere posvojiteljice so še posebej izpostavile, da otroka kažeta veliko potrebo po osebi, na katero sta se navezala, torej posvojiteljico.

-Do neznancev je radoveden, tud sprejme jih, samo morem biti jaz zraven. (NS4.17)

-Ko je žalosten joka, kriči in pol ko ga stisnem k sebi takoj neha, samo da me sliši pa čuti. (NS4.19)

-Zdaj ga že mal drugam tud lahko dam, ampak se vid, da samo mene upošteva, mene, mene. (NS4.20)

-Zvečer ga dam recimo spat pol se pa recimo zbudi ob polnoči, ful je priden, nimam kej, pa sam reče mami pa če rečem ja spi naprej, kokr me ni pa cel hudič, kokr da se ne javim začne tult. (N4.S21)

-Sam da ve, da sem nekje, me čut, je vse okej, ko vid da me ni se pa začne jok, ampak tist histeričen jok, boji se da ga bom zapustila pa sem mu rekla že stokrat, da ga še nikoli nisem nikjer pustila. (NS4.22)

-Od začetka je lažje prenesel, da me ni zraven kakor pa zdaj, ne vem kdaj bo to prerastel, ampak sej je prav da me ima rad pa je navezan name, očitno to rab, eni pravjo da mu to škodje, da moraš pr dveh, treh letih to prekinit ampak očitno on rabi več. (NS4.23)

-Ob stiskah se obrne na oba, vendar ko je pa res kriza se pa še vedno samo name obrne. (NS5.26)

Posvojiteljica, s katero sem opravila drugi intervju, je poudarila, da imajo že od nekdaj odkrite pogovore glede posvojitve, odgovore pa so prilagodili otrokovi starosti primerno. Praznujejo tudi družinski praznik na dan, ko sta otroka prišla v Slovenijo.

-Nista ravno radovedna o posvojitvi zato preveč ne silim, se pa o tem odkrito pogovarjamo kadar želita, se spomnimo, pogledamo slikice, praznujemo družinski praznik na dan, ko sta prišla v Slovenijo. Nikoli nisem lagala, sem pa zgodbo malo priredila letom primerno. Ko sta bila stara ene tri, štiri leta rečeš mamica ni mogla skrbet za tebe, ni znala, potem ko je star šest let mal več poveš, ko je star deset let pa že bolj razume in mu ne moreš več reči

mamica te je mela neskončno rada, pač poveš mamica ni mogla skrbet za tebe, žal so jo droge odpeljala in razumeta. (NS2.7)

Posvojiteljice so povedale, da večina otrok dobro sklepa odnose z drugimi ljudmi.

-Ful se majo radi v vrtcu. Ko je najprej šel v vrtec je blo kr naenkrat velik otrok, in je vzgojiteljica rekla, de se prav vid, da so pogruperani in na začetku ga niso vključili in je on hodu sem pa tja, ampak to je bilo hitro, da se je privadil, zdaj že vidiš, si je prav najdu svojo skupino s štirimi do pet otrok. (NS4.18)

-Do neznancev je radoveden, tud sprejme jih, samo morem biti jaz zraven. (NS4.17)

-Vedenje starejšega se je precej popravilo, boljše vzpostavlja odnose, lažje jih sklepa in potem mu to daje nek občutek vrednosti. (NS3.11)

-Do starih staršev super, rada gre tja, pri mojih starši je tudi že večkrat prespala, zdaj bo stara tri leta, tako da bo lahko tudi pri drugi noni prespala, zdaj smo želeli da ima samo eno drugo možnost, ampak zlo gre rada tja, veliko govori, ,bratrančke ima ful rada, se zlo rada z njimi igri, s tetami in strici se tud dobro zastopi. (NS5.27)

4.6 Doseganje sprememb

Posvojiteljice so mi pripovedovale, kaj se jim je zdelo, da je prispevalo k spremembam v odnosu z njihovimi otroci. Poudarile so, da je pomembno otroku nuditi bližino in mu biti na voljo, da si vztrajen, mu daš jasno vedeti, da si res tam za njega in ga ne boš zapustil in da se trudiš po najboljših močeh biti dober starš.

-Glavno je bilo to, da sem jaz z njim bila in sem mu bila na voljo. Recimo prav za to spanje mi je en kup ljudi reklo, da naj ga kr dam v posteljico in se bo tako navadu pa bo pol mir. In on je mel že tako frko s tem spanjem od začetka, da je potem v bistvu prva spanja, da je tolk al tolk zaspav, je spal tako, da je bil z licem čist prilepljen name in še zdaj, če spi z mano, čutim ponoči, da me pošlata in začuti da sem tuki in če me začuti je vse ok, zaspi naprej. Če je pa v svoji posteljici, se pa zbudi, vstane in pride do mene in spi pri meni naprej. Tako da zdaj ima tudi obdobje, da spet spi malo več pri meni. (NS1.29)

-Mislim, da si otroci že po naravi želijo dobrega starša in sigurno sem se trudila po najboljših močeh dajat veliko bližine z vsemi možnimi.. z besedami, očesni stik, dotiki. To je postalo res center našega življenja, vzpostavljanje odnosa z otrokom. (NS3.30)

-Delaš po najboljših močeh, raziskuješ, učiš, vzgajaš otroka in se stvari nekaj izboljšujejo. (NS3.31)

-Otrok se najbrž naveže na tistega, ki se mu več posveča, saj otrok ni name navezan zato, ker bi ga rodila, on je name navezan zato, ker ga vzgajam in sem tam ob njemu. Otrok tistemu zaupa ki je z njemu ki mu vse nudi, ga futra, pravljice bere.. ne tistega ki ga vid sam kadar je lušno. (NS4.33)

-Kar se nje tiče je predvsem rabila velik fizičnega kontakta in zavedanja da res smo tam in ne bomo šli, dalj časa ko smo bili skupaj, bolj je to dojemala. Zdaj seveda pa stvari morajo iz obeh strani prihajati in potem, ko je ona to dojela potem je začela bolj spat in sem se tud jest lahko sprostila. (NS5.34)

-Zavedala sem se pomembnosti teorije navezanosti in sem zato zelo veliko energije posvečala temu, da bi se lahko name varno navezala. (NS5.35)

4.7 Predhodno znanje posvojiteljic o teoriji navezanosti

Skoraj vse posvojiteljice so zelo dobro poznale teorijo navezanosti in nekatere so tudi načrtno delale na navezanosti in so temu namenile veliko truda.

-Jaz sem psiholog po osnovni izobrazbi, tako da ja, je to tema s katero sem šla v ta postopek. Dosti sem brala na temo kako pomagati in kako pristopati. (TN1.1)

-Kr, sem tudi s socialnega dela, tako da neki moram znat od tega. (TN2.2)

-Poznam pač iz šolanja, to je že nekaj časa nazaj no, mal sem tudi osvežila, ko so prišli otroci pa zaradi tega, ker sem šla tudi k različnim strokovnjakom po pomoč. (TN3.4)

-Kr, zato ker sem hodila preden sem posvojila na priprave na nadomestno starševstvo na CSD Domžale pa tudi knjige sem kupila, ker se mi je zdel pomembno, ker vem kako je navezanost pomembna in kako je pomembno, da se pr otroku doseže ta varna navezanost za celo življenje, tako da kr poznam in sem bila zelo pozorna. (TN5.6)

Posvojiteljici, s katerima sem opravila prvi in drugi intervju, se nista udeležile nobenih priprav, saj sta obe menile, da imata dovolj znanja in izkušenj že s časa študija.

-Ne, nisem se udeležila priprav, ampak jaz sem družinski terapevt in psiholog, tako da menim, da so mi vsa ta moja leta študija dala dovolj znanja. (TN1.7)

-Nismo se nikamor udeležili, kar smo se sami pripravili, o tem sem tudi pisala na magistrski nalogi. (TN2.8)

Posvojiteljici, s katerima sem opravila tretji in četrti intervju, sta se udeležili priprav na nadomestno starševstvo Deteljica, kjer pa nista zasledili, da bi bila navezanost tema na pripravah.

-Ja bila sem pri deteljici in to. Po tistem sem pa šla, ker tam nisem mogla dobiti kar sem potrebovala zaradi specifik otrok, sem šla na priprave na CSD Domžale k strokovni delavki, ki ima veliko na razvojno in te odnosi in načini kako otroku pomagat. (TN3.9)

-Dokler sem bila na deteljici ni bilo govora o teoriji navezanosti, bolj je usmerjeno na odnos med partnerjema. (TN3.10)

-Ene petdeset, šestdeset ur sem mogla hoditi v Domžale nekam. (TN4.11)

-Glede navezanosti ni bilo nič oziroma se ne spomnim, tam je šlo vse bolj tako življenjsko, večinoma praksa, kako se obnašat v določenih situacijah. (TN4.12)

Kot sem že zgoraj omenila je posvojiteljica zaradi specifičnosti otrok odšla raje na priprave k strokovni delavki na CSD Domžale, saj je tam dobila več znanja, ki ga je potrebovala, prav tako pa je še ena od posvojiteljic opravila priprave pri isti strokovni delavki, kjer je pa bilo govora o pomembnosti vzpostavitve varne navezanosti pri otroku.

-Ja bila sem pri deteljici in to. Po tistem sem pa šla, ker tam nisem mogla dobiti kar sem potrebovala zaradi specifik otrok, na priprave na CSD Domžale k strokovni delavki ki ima veliko na razvojno in te odnosi in načini kako otroku pomagat. (TN3.9)

-Udeležila sva se priprav na CSD Domžale pri strokovni delavki. (TN5.13)

-Bila je tema priprav tudi o navezanosti, kako ne preveč ljudi spustit v prostor, da se lahko naveže na nas. (TN5.14)

Nekatere od posvojiteljic so pa omenile, da so si ustvarili skupinice posvojiteljev, ki si med sabo pomagajo.

-Z veliko starši smo tudi v stiku, tako s posvojenimi, kot s AD/HD-ja, v Sloveniji ni toliko starejših posvojenih, zato tukaj nimam toliko kontaktov, dobiš pa v tujini tega toliko več. Tako da vidiš, da se to dogaja tudi drugim. (TN3.15)

-Smo si sestavili eno skupinico pet družin, ki smo še vedno v stikih in smo vsi plus minus pol leta posvojili otroka v Gani in smo si pomagali med sabo, izmenjevale jamranja, pol smo se začele dobivati ob torkih dopoldne, ko smo bile vse na porodniški, zato da imaš nek kanal kjer lahko stvari daš ven iz sebe. (TN5.16)

4.8 Razvoj novih izkušenj navezovanja po posameznih primerih

Pri prvem intervjuju je posvojiteljica s pomočjo zgodbic, ki so prikazane med prilogami na straneh 63-64, opredelila, da je otrok imel po njenem mnenju, ob začetku posvojitve, izogibajoč in ambivalenten stil navezanosti. Deček je imel dve leti. Njegovo vedenje je bilo ob prvem stiku s posvojiteljico zelo prestrašeno, nezainteresirano, bil je v krču (ZP1.1). Vendar je posvojiteljica videla v njegovem prestrašenem pogledu željo po telesnem stiku (ZP1.3). Ob drugem stiku si jo je takoj zapomnil, stisnil se je k posvojiteljici in je ni želel spustiti (ZP1.9). Posvojiteljica je opazila, da se do ene od skrbnic v sirotišnici drugače odziva, po njenem je z njo razvil navezanost (ZP1.5). Do vseh ostalih ljudi v Rusiji je bil zelo prestrašen (ZP1.9). Kazal je veliko razliko v vedenju, če sta bila sama s posvojiteljico ali če je bil kdo zraven. Ko sta bila sama je veliko govoril, se igral, bil je vesel (RO1.3). Ko sta preživela skupne dneve v Rusiji ni nikakor hotel zaspati, spal je samo v naročju v navpičnem položaju. Po prihodu domov so se take noči redčile (ZP1.13). Ko je prišel domov je bil zelo podhranjen in je začel pretirano jesti (RO1.14). Doma je bil deček malo preveč odprt do ostalih ljudi (ZP1.12), zato je posvojiteljica načrtno želela, da sta z otrokom na začetku bolj sama, dokler ni razumel, da sta onadva osnovno jedro družine (ZP1.13). Zelo hitro je sprejel posvojiteljico (RO1.1) in njun odnos se je razvijal v pozitivno smer (RO1.4). Posvojiteljica se je trudila, da je bila vedno ob njem in na voljo, ko jo je potreboval (NS1.29). Imela je tudi veliko znanja o teoriji navezanosti, zaradi svoje izobrazbe in ker je sproti sama prebirala veliko knjig in člankov na to temo (TN1.1). Po kakšnem letu pri posvojiteljici se je začel pred tujci skrivati za njen hrbet, kar je bil po mnenju posvojiteljice dober znak, da se pri njej počuti varno (RO1.5). Sedaj po dveh letih ima ponovno obdobje, da hodi včasih ponoči spat k posvojiteljici (NS1.1), težave s hrano

so popolnoma prenehale (NS1.3). Rad hodi v vrtec (NS1.3), prav tako pa gre brez težav za par dni k starim staršem (NS1.2). Posvojiteljica je ponovno s pomočjo zgodbic opredelila, da je po njenem mnenju otrok sedaj najbližje varnemu stilu navezanosti.

Pri drugem intervjuju je posvojiteljica govorila o posvojitvi dveh otrok, ene deklice, stare 20 mesecev in enega dečka, starega tri leta. Ker je velikokrat odgovorila za oba otroka skupaj, sem se odločila, da bom oba združila, zraven pa bom posebej povedala ali kakšna trditev velja za deklico ali dečka. S pomočjo zgodbic je posvojiteljica opredelila, da sta imela po njenem mnenju oba otroka ob začetku posvojitve varen stil navezanosti. Deklica se je ob prvem stiku oklepala bodoče posvojiteljice, posvojiteljica je povedala, da se ji je zdelo, kot da je začutila, da bo ona njena nova mama (ZP2.7). Oba otroka sta bila na posvojitve dobro pripravljena (ZP2.14). Ko so prišli domov sta spala brez težav, imela sta željo po telesnem stiku, po besedah posvojiteljice je bilo vse zelo običajno (ZP2.14). Posvojiteljica sta otrokoma spremenila ime in sta spremembo lepo sprejela, predvsem deček, saj je bil že starejši, novo ime je povezal s spremembo okolja in jezika (ZP2.15). Deklica je potrebovala veliko telesnega kontakta (ZP2.17), drugače sta pa oba iskala očesni stik in fizični kontakt, deklica z malo več previdnosti do tujcev (ZP2.20). Oba sta se rada igrala (ZP2.20). Ob prihodu in odhodu posvojiteljice sta kazala le malo stiske (ZP2.21). Posvojiteljica sta na začetku posvojitve otroka zaščitila pred tujci in sta bila veliko sama z njima (ZP2.16). Dečka je bilo treba opozarjati, da niso vsi tujci dobri, saj je bil do njih zelo odprt (RO2.16). Posvojiteljica je imela znanje o teoriji navezanosti (TN2.2), a ni namensko gradila na tem (TN2.3). Sedaj, po sedmih letih po posvojitvi, otroka malo težje zaspita, če ni posvojiteljice doma (NS2.6). O posvojitvi nista preveč radovedna, se pa o njej kadar želita odkrito pogovarjajo in sta otrokoma vedno povedala po resnici o posvojitvi, le zgodbo sta malo priredila letom primerno. Praznujejo družinski praznik, na dan, ko sta prišla v Slovenijo (NS2.7).

Pri tretjem intervjuju je posvojiteljica posvojila dva otroka, dečka, stara pet in sedem let. Ker imata otroka precej različen značaj, bom vsakega opisala posebej.

Začela bom z mlajšim dečkom. Posvojiteljica je s pomočjo zgodbic opredelila, da je imel deček po njenem mnenju na začetku posvojitve ambivalenten in dezorganiziran stil navezanosti. Ob prvem stiku s posvojiteljico je bil zelo ljubeč, želel si je stikov, bil je vesel, razigran z močno željo po tem, da bi bil posvojen (ZP3.10). Doma je bil do vseh

zelo sodelujoč, bil je miren, mediatorski tip (ZP3.32), prijazen (ZP3.31). Imel je slabo samopodobo in pomanjkanje samozavesti (ZP3.32). Bilo je potrebno veliko novih izkušenj in podpore za razvijanje očesnega stika (ZP3.29), telesni kontakt pa si je želel le zvečer pred spanjem (ZP3.30). Bil je bolj introvertiran, postavil se je v ozadje, opazoval, tukaj ga je bilo potrebno spodbujati, da se je naučil postaviti zase (ZP3.28). Posvojitelja na začetku nista iskala stikov z drugimi, želela sta biti bolj sama z otrokoma (ZP3.22). Dečka je bilo treba opogumiti, podpreti, da se postavi zase in se izraža z besedami (RO3.18). Posvojitelja sta morala poskrbeti, da se noben izmed dečkov ni počutil manj pomembnega (RO3.19). Predvsem sta se posvojitelja ves čas trudila po najboljših močeh in še vedno se (NS3.30). Posvojiteljica je imela predhodno znanje teorije navezanosti še iz časa šolanja, nato ga je samo še osvežila in se tudi obrnila na razne strokovnjake (TN3.4), prav tako pa se je udeležila priprav na nadomestno starševstvo (TN3.9). Sedaj, po štirih letih od posvojitve, so obdobja, ko je vse lepo in obdobja, ko je malo regresije (NS3.14). Odnos se je začel hitro izboljševati, začel je dajati prednost posvojiteljici pred bratom, izkazuje nežnosti, željo po bližini (RO3.7). Prav tako se je naučil postaviti zase, je postal samozavesten in ima veliko prijateljev (NS3.13). Sedaj je s pomočjo zgodbic posvojiteljica opredelila, da se je po njenem mnenju njegov stil navezanosti razvil v varnega.

Pri starejšem dečku je posvojiteljica s pomočjo zgodbic opredelila, da je imel po njenem mnenju ob začetku posvojitve ambivalenten stil navezanosti. Na prvem stiku v domu za otroke je bil ljubeč, želel si je stikov, bil je vesel, razigran in je imel močno željo po tem, da bi bil posvojen (ZP3.10). Doma se je pa začelo kazati uporništvu, jeza, odklonilnost, impulzivnosti, zahteval je svoje želje na ekstremne načine (ZP3.23). Imel je slabo samopodobo in pomanjkanje samozavesti (ZP3.32). Želel si je več telesnega stika kot očesnega, za razvijanje očesnega stika je bilo potrebno veliko novih izkušenj in podpore (ZP3.25). Izrazito je izražal svoja čustva (ZP3.26). Imel je tudi čustveno vedenjske težave ter hiperaktivnost (RO3.17). Drugače je bil pa zelo kreativen, rad se je igral in je bil zelo radoveden otrok (ZP3.27). Na začetku posvojitelja nista iskala toliko stikov z drugimi, želela sta biti čim več sama z otrokoma (ZP3.22). Poskrbeti sta morala, da se ni noben od fantov počutil manj pomembnega (NS3.30). Leto nazaj, tri leta po posvojitvi, se je odnos začel spreminjati na boljše (RO3.6). Posvojitelja sta se ves čas trudila po najboljših močeh in še vedno se (NS3.30). Posvojiteljica je imela predhodno znanje o teoriji navezanosti še iz časa šolanja, sama ga je nato še osvežila in tudi poiskala pomoč strokovnjakov (TN3.4), prav tako se je pa udeležila priprav na nadomestno starševstvo (TN3.9). Sedaj, po štirih

letih od posvojitve, so obdobja, ko je vse lepo in nato obdobja, ko je malo regresije (NS3.14). Ob odhodu posvojiteljice včasih še izraža malo jeze, a ne vedno (NS3.10). Ima težnjo po popolnosti in potem je jezen, razočaran, ko ne uspe (NS3.12). Ima pa več želje po bližini, po telesnemu stiku, so pa še vedno vzorci upornišva (NS3.9). Tudi do drugih se lepše vede in začenja vzpostavljati dobre odnose (NS3.11). Za sedaj je posvojiteljica še vedno opredelila bolj ambivalenten stil navezanosti, a se že nagiba k varnem stilu navezanosti.

Pri četrtem intervjuju je posvojiteljica, s pomočjo zgodbic, opredelila otrokov stil navezanosti ob začetku posvojitve kot varen. Deček je imel ob posvojitvi dvaindvajset mesecev. Ob prvem stiku v sirotišnici je bilo otroka strah (ZP4.11). Doma je bil na začetku bolj zmeden, veliko je jokal (ZP4.33). Hoditi ni znal, posvojiteljica sklepa, da zato, ker se v sirotišnici niso nič ukvarjali z njim (ZP4.34). Imel je razvito samotolažilno uspavanje, ki je zgledalo tako, da se je premetaval sem pa tja po posteljici preden je zaspal, česar se je po njenem mnenju naučil v sirotišnici, zaradi pomanjkanja pozornosti (ZP4.36). Na začetku je imel strah pred zdravniki, zaradi belih halj, ki so ga spomnile na oskrbnice v sirotišnici (ZP4.37). Bilo je napeto, potreboval je veliko bližine, tudi spal je na posvojiteljici (ZP4.38). Drugače je pa pogosto raziskoval stvari, rad se je igral, bil je sproščen (ZP4.35), celo do tujcev je bil kar radoveden (ZP4.39). Posvojiteljica je povedala, da so se spremembe začele dogajati spontano, opazila jih je, ko je začel govoriti (RO4.8). Zdi se ji najbolj pomembno, da se otroku posvečaš, ga vzgajaš, mu nudiš vse kar lahko, ga hraniš, bereš pravljice itd. (NS4.33). Ni točno seznanjena s teorijo navezanosti, vse dela bolj po občutku in povratnih informacijah (TN4.5). Posvojiteljica se je udeležila priprav na nadomestno starševstvo (TN4.11). Sedaj, po malo več kot dve leti od posvojitve, rad hodi v vrtec, posvojiteljica mu vedno vse razloži, preden kam gre (NS4.16). Do neznancev je radoveden, a jih sprejme le, če je posvojiteljica zraven (NS4.17). Z ostalimi otroci v vrtcu se lepo razume (NS4.18). Stisko izraža z jokom, potolaži se ob stiku s posvojiteljico (NS4.19). Ko se ponoči zbudi jo mora slišati oziroma čutiti, drugače joka (NS21), boji se, da bi ga zapustila (NS4.22). Na začetku je lažje prenesel, če je kam odšla, zdaj jo pogosto potrebuje ob sebi (NS4.23). Zdaj je že malo lažje tudi pri drugih, vendar najbolj upošteva še vedno samo posvojiteljico (NS4.20). Posvojiteljica je s pomočjo zgodbic tudi za današnji čas opredelila, da ima otrok varen stil navezanosti.

Pri petem intervjuje je posvojiteljica, s pomočjo zgodbic, opredelila otrokov stil navezanosti ob začetku posvojitve med varnim in izogibajočim. Deklica je imela ob posvojitvi osem mesecev. Že za ob začetku posvojitve jo je posvojiteljica opisala kot nasmejano deklico, malo »fajterko« (ZP5.40). Kazala je željo po bližini (ZP5.44). Je zelo radoveden otrok, ima trdno voljo, na začetku se je rada igrala sama (ZP5.45). Najprej je ob igri potrebovala le prisotnost posvojiteljice v istem prostoru, nato pa se je spremenilo v potrebo po fizičnem kontaktu ves čas (RO5.9). Če je posvojiteljica samo šla v drugo sobo, je deklica postala nemirna (ZP5.46). Izzivi so bili s spanjem, veliko se je zbujala (RO5.20). Ko je bila v stiski se je obrnila na posvojiteljico, potolažila se je s pomočjo telesnega stika (ZP5.44). Na začetku so bili veliko skupaj le deklica in posvojiteljica, druge ljudi pa so počasi spuščali zraven (ZP5.42). Posvojiteljica je bila ves čas otroku na voljo (ZP5.43). Po sedmih mesecih po posvojitvi sta začela posvojitelja privajati deklico na spanje v lastni postelji, ne pa v naročju posvojiteljice. Uspeh pri uvajanju je rezultiral v drastični spremembi odnosa (RO5.10). Deklica je potrebovala telesni stik in gotovost, da je nekdo ob njej (NS5.34). Posvojiteljica je predhodno poznala teorijo navezanosti (TN5.6) in se je zavedala pomembnosti, da se otrok varno naveže (NS5.35). Posvojitelja sta preverjala stopnje navezanosti po knjigi in se posluževala metod za doseg varne navezanosti (RO5.12). Prav tako sta se udeležila priprav na nadomestno starševstvo (TN5.13). Posvojiteljica si pomaga tudi z izmenjevanjem izkušenj z drugimi družinami, ki so prav tako posvojile otroka z Gane (TN3.4). Za sedaj, po približno dveh letih in pol od posvojitve, je posvojiteljica povedala, da ob odhodu in prihodu posvojiteljev deklica ne kaže hudih stisk (NS5.24). Ob stiskah se obrne na oba posvojitelja, če je pa zelo hudo se pa še vedno obrne samo na posvojiteljico (NS5.26). Je fajn punca, radoživa, radovedna, nasmejana, samostojna, zgovorna itd. (NS5.25). Na začetku je pri novih ljudeh bolj zadržana, potrebuje čas, da se sprosti (NS5.28). S sorodniki se dobro razume, rada jih obišče, veliko govori in rada se igra (NS5.27). Posvojiteljica je s pomočjo zgodbic opredelila otrokov trenutni stil navezanosti kot varen.

5 Razprava

V tem poglavju bom povzela ugotovitve iz prejšnjega dela in razdelala njihov pomen. Sledila bo razprava o omejitvah dobljenih ugotovitev glede na uporabljeno metodologijo. Na koncu bom še podala oceno o veljavnosti in posplošitvi rezultatov raziskave.

Prvo raziskovalno vprašanje se glasi: »Koliko so posvojitelji seznanjeni s temo teorije navezanosti?« Večina posvojiteljic, ki sem jih intervjuvala, so imele veliko znanja na temo teorije navezanosti. Pridobile so ga preko študija, svojega dela, preko prosto dostopnih medijev kot so knjige in spletni viri. Skoraj vse se zavedajo pomembnosti področja in so načrtno delale na vzpostavljanju navezanosti s svojim otrokom. Kot pravijo avtorji Koman Erzar, Rožič in Simonič (2011, str. 110) je pri posvojitvah zelo pomembno razumeti pomen teorije navezanosti. Navezanost je ključna pri zdravem razvoju otroka, prav tako je pomembna tudi v odraslih odnosih ter pri kasnejšem učinkovitem in ljubečem starševstvu. Starši, ki so posvojili otroka, morajo zato imeti znanje, spretnosti in podporo, ki bo spodbujala vzpostavljanje varne navezanosti z njihovimi otroki. »Paradigma navezanosti pa lahko tudi posvojitelju utrdi zavest, da so lahko kljub »nadomestni« vlogi, »pravi« starši »pravim« otrokom«. Menim, da poznavanje teorije navezanosti prispeva k pozornosti in reakcijah ob stiski otrok. Tudi posvojiteljica, ki ni imela veliko znanja o teoriji navezanosti in ni delala načrtno na tem, je uspela zelo dobro vzpostaviti navezanost z otrokom.

Drugo raziskovalno vprašanje se glasi: »Kakšne stile navezanosti imajo otroci, ko pridejo v posvojiteljsko družino?«. Varno navezanost otrok potrebuje, da lahko začne raziskovati svet in je temeljna za nadaljnji razvoj. Kakšen stil navezanosti bo oseba izkusila še kot otrok, bo zelo vplivalo na njeno vedenje s sabo in drugimi skozi celo življenje. Funkcija navezovanja je vzpostavitev bližine med otrokom in staršem, kjer otrok ve, da se lahko vedno obrne na starša, ko ga potrebuje. Če otrok izkusi tako varnost in ljubeč odnos, lahko začne (samo)raziskovati okolje, zaradi česar se počuti potem sposobnega, nekomu pomembnega in razvije občutek zaupanja vase. Navezovanje je prvi mehanizem, ki se sproži v našem življenju in je otrokova prva razvojna naloga (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 23-24). Teorija navezanosti je zelo pomembna, da lahko s psihološkega vidika razumemo doživljanje otrok, ki so posvojeni in so živeli v različnih okoljih pred posvojitvijo. Po Bowlbyju je navezanost univerzalna potreba otroka po tem, da ima občutek bližine z najmanj eno pomembno osebo in se pri njej počuti varno (Zaviršek, 2012, str. 165). Otroci so torej lahko varno ali ne-varno navezani. »Temeljni občutek varno

navezanega otroka je: jaz sem v redu in ti si v redu, ker si mi na razpolago, ko te potrebujem. Torej sem vreden. Takega občutka ne-varno navezan otrok nima. Razmišlja: jaz nisem v redu ali/in ti nisi v redu, ker mi nisi na razpolago, ko te potrebujem. Torej očitno nisem vreden» (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 26). Ker je veliko posvojenih otrok v svoji biološki družini doživljajo zanemarjanje, zlorabo, nasilje ali starši kako drugače niso bili sposobni za starševstvo, pogosto niso prejeli občutka varnosti, ljubezni, bližine in občutka pomembnosti. Zaradi vseh teh dejavnikov lahko pridejo otroci v novo, posvojiteljsko družino travmatizirani, prestrašeni in brez zaupanja v odrasle osebe. Velik dejavnik je tudi, če so otroci prve mesece, leta svojega življenja preživeli čas v institucijah kot so domovi za otroke, sirotišnice, saj te otroci praviloma nimajo možnosti izkušnje varne navezanosti (Zaviršek, 2012, str. 60). S prvim vprašanjem sem želela to preveriti. Intervjuvala sem pet posvojiteljic, od tega sta dve posvojili po dva otroke, torej skupno sedem otrok. Po opredelitvi posvojiteljev sta imela samo dva stil varne navezanosti ob začetku posvojitve, vsi drugi so bili ne-varno navezani. En od otrok je imel ob začetku posvojitve izogibajoč in ambivalenten stil navezanosti, drug je imel ambivalenten in dezorganiziran stil navezanosti, nato naslednji je bil ambivalentno navezan, za enega pa nisem prepričana, posvojiteljica ga je opredelila kot varno navezan, a sama se bolj nagibam k ne-navezanosti, saj na začetku ni kazal velike potrebe po bližini, glede na to, da ni znal hoditi, je bil zanemarjen. Prav tako pri uspavanju ni pomagalo ne petje, ne branje zgodbe, ne »cartanje«, vedno se je na koncu samouspaval na svoj način, ki se ga je navadil v sirotišnici. Po vsem tem sklepam, da ni dobil v sirotišnici dosti pozornosti in se najverjetneje posledično ni mogel navezati na nobeno od oskrbnic. Še zadnji pa je imel varni in izogibajoči stil navezanosti.

Tretje raziskovalno vprašanje se glasi: »Kakšne izkušnje otroci potrebujejo, da lahko preoblikujejo stil ne-varne navezanosti v varno navezanost?« To je temeljno vprašanje moje diplomske naloge, ki sem jo zastavila z namenom, da raziščem, koliko je možno s strani posvojiteljev prispevati k preoblikovanju stilov navezanosti otroka skozi pozitivne izkušnje. Po teoriji sodeč otroci dobijo v posvojiteljskih družinah novo možnost za zdravo rast in razvoj ter novo pozitivno družinsko izkušnjo (Bizant, 2015, b.s.). Med analizo intervjujev sem ugotovila, da je najpomembnejše, da si otroku na voljo, mu nudiš bližino, veliko telesnega kontakta, da ga potolažiš ob stiskah, da slediš njegovim potrebam, ga vzgajaš, postavljaš meje, torej delaš po svojih najboljših močeh, da si dober starš. Vsem posvojiteljicam s katerimi sem opravila intervjuje je uspela neverjetna sprememba, pri

šestih otrocih od sedmih se je stil navezanosti preoblikoval iz ne-varne navezanosti v varno navezanost. Pri sedmem otroku se kažejo spremembe na bolje, in sem prepričana, da je na dobri poti k varni navezanosti. Je pa tukaj potrebno poudariti tudi, da je od vseh najstarejši otrok in je bil posvojen s sedmimi leti. Glede na aktualne teorije velja, da starejši kot je otrok, težje je preoblikovati ne-varno navezanost v varno navezanost. Lahko zaključim, da so s prihodom v posvojiteljsko družino otroku ponujene nove možnosti za razvoj varne navezanosti. Da je to možno doseči, je potrebno v otroku prebuditi zavedanje o dobrih stvareh, veselje do življenja in na tak način pomagati spreminjati stil navezanosti v varnega (Bizant, 2015, b.s.).

Četrto raziskovalno vprašanje se glasi: »Kakšne stile navezanosti so razvili otroci sedaj, po nekaj letih življenja v posvojiteljski družini?« Kot sem že zgoraj navedla, se je pri šestih otrocih od sedmih ne-varen stil navezanosti razvil v varen stil navezanosti. »Varna navezanost med starši (skrbniki) in otrokom je odločilna za otrokovo zdajšnjo in prihodnjo blaginjo. Razvije se na podlagi doslednih, uglašanih, rahločutnih in vzajemno reguliranih odzivov staršev na otroka. Varna navezanost je za razvijajočega se otroka in njegovo dolgoročno kakovost življenja ključna.« (Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2011, str. 106). Po pripovedovanju posvojiteljic otroci nimajo hujših stisk ob odhodu staršev, radi hodijo v vrtec, dobro vzpostavljajo stike z ostalimi, so zadovoljni, radoživi, igrivi, radovedni in samozavestni. Ob stiskah se obračajo na posvojiteljice – figuro navezanosti, in se ob njih potolažijo. Nekateri imajo še kakšne težave s spanjem, potrebujejo ob sebi posvojiteljico in drugi prihajajo v puberteto in se s tem začenjajo novi izzivi. Tudi pri sedmem otroku je ravno tako veliko sprememb na boljše, čeprav se njegov ne-varni stil navezanosti še ni razvil v varni stil navezanosti. Veliko boljše je začel vzpostavljati stike z drugimi, kaže več potrebe po telesnem stiku, po nežnosti, tudi odhod posvojiteljice vedno boljše sprejema.

Peto raziskovalno vprašanje se glasi: »Koliko posvojiteljev se udeleži priprav na nadomestno starševstvo in v kakšno pomoč so jim pri vzpostavljanju varne navezanosti z otrokom?« »Vsaka družina je nekaj posebnega. Področja, katerim mora predvsem med odraščanjem otrok nameniti več pozornosti, so pri vsaki družini različna. Vsekakor pa se morajo posvojiteljske družine soočati tudi s posebnimi izzivi, ki jih prinese posvojitev. Kakšni pa bodo te izzivi, ni mogoče predvidevati vnaprej, zato je pomembno, da se bodoči posvojitelji seznanijo s posebnostmi posvojitve. Če se bodo na posvojitev pripravili, bodo znali bolje reševati težave in bodo vedeli, kje poiskati ustrezno pomoč« (Stritar, 2015, str. 29). Dve posvojiteljice se nista udeležili nobenih priprav na nadomestno starševstvo, saj sta

obe imeli že nekaj izkušenj s študija in imata že veliko znanja glede teorije navezanosti. Ostale tri posvojiteljice pa so se udeležile priprav na nadomestno starševstvo, ena na Deteljici, druga na Deteljici in nato na CSD Domžale, tretja pa na CSD Domžale. Vse so se strinjale, da so bile priprave na nadomestno starševstvo koristne, vendar pa na Deteljici nista pridobili nobenega znanja na temo vzpostavljanja varne navezanosti z otrokom, pri strokovni delavki na CSD Domžale pa je bila to pomembna tema.

Z raziskavo sem pokazala, da lahko pozitivne izkušnje v posvojiteljski družini dosežejo spremembo v preoblikovanju ne-varne navezanosti v varno navezanost. Obstaja prostor za izboljšave. Predvsem bi potrebovala večji in bolj raznolik vzorec. Sedaj sem imela štiri od petih intervjujev opravljenih s posvojiteljicami, ki so posvojile otroka v Rusiji, le peti je bil iz druge države, Gane. Tako, da bi bilo smiselno, če bi uspela vključiti tudi posvojitelje, ki so posvojili otroka v Sloveniji, enostranske posvojitve itd. Starost otrok bi lahko bila bolj raznolika, mogoče več starejših otrok ob posvojitvi. Smiselno bi bilo tudi vključiti otroke, ki so že več kot sedem let posvojeni. Trenutno sem uspela dobiti le tolikšno število posvojiteljev za mojo raziskavo. Če bi še enkrat opravljal intervjuje, bi se pri vprašanjih veliko več osredotočala na dejanja posvojiteljev ob različnih stiskah, na način vzgajanja, postavljanja mej. Bolj podrobno bi spraševala po današnjem vedenju, saj se mi zdi, da sem pri nekaterih intervjujih dobila premalo podatkov o sedanjem stanju. Zaradi premajhnega vzorca se zavedam, da rezultatov ne morem posplošiti na večjo populacijo. Pridobljeni rezultati so uporabni za stroko socialnega dela in kot vodilo za nadaljnje študije, saj so pokazali, da lahko pozitivna izkušnja v posvojiteljski družini pripomore k razvijanju varne navezanosti pri otroku.

6 Sklepi

Rezultate intervjujev lahko strnem v naslednje ugotovitve:

- Štiri od pet posvojiteljic, vključenih v raziskavo, so imele po njihovem mnenju veliko znanja o teoriji navezanosti, večinoma še s časa študija, pred posvojitvijo pa so znanje osvežile.
- Prvi odnosi močno vplivajo na otrokovo nadaljnje življenje. Od sedmih otrok so posvojiteljice za pet otrok opredelile, da so imeli ob začetku posvojitve ne-varen stil navezanosti. Otroci, ki so bili ne-varno navezani, so na začetku posvojitve izražali stisko, strah, težave s spanjem, jezo, veliko se jih je zelo oklepalo posvojiteljice, nekateri od otrok pa niso želeli skoraj nič telesnega stika.
- Otroci, ki so bili vključeni v raziskavo, so prejeli pozitivne izkušnje s strani njihovih posvojiteljic. Posvojiteljice so opisale, da so bile vedno na voljo otroku, so mu nudile veliko telesnega stika, vzpostavljale očesni stik, sledile so njegovim potrebam itd. Od sedmih otrok jih je šest hitro začelo kazati pozitivne spremembe v odnosu do posvojiteljice in so se ob njih počutili varno. Izkazovali so željo po bližini, željo po nežnosti in dajali so prednost posvojiteljici pred drugimi ljudmi.
- Pozitivna izkušnja v novi posvojiteljski družini, je pri otrocih vključenih v raziskavo, v veliki meri prispevala k razvijanju varne navezanosti.
- Posvojiteljice so se veliko samoizobraževale. Prebirale so knjige, brskale po internetu. Nekatere so se udeležile priprav na nadomestno starševstvo. Za pomoč so se tudi obrnile k strokovnjakom in k drugim posvojiteljskim staršem.

7 Predlogi

V tem poglavju bom najprej podala predloge glede na ugotovitve raziskave, nato predloge glede metodologije raziskave, na koncu poglavja pa še predloge glede nadaljnega raziskovanja.

Pri raziskavi je bilo večina posvojiteljic zelo dobro seznanjenih s teorijo navezanosti, večinoma zaradi njihove smeri študija, in so se zavedale, kako pomembno je graditi na razvijanju varne navezanosti pri otroku. Si pa predstavljam, da nimajo vsi posvojitelji toliko znanja. Presenetilo me je, da obe posvojiteljici, ki sta se udeležili priprav na nadomestno starševstvo Deteljica, nista zasledili, da bi bilo vzpostavljanje navezanosti pri otroku del priprav. Zato predlagam, da se pod priprave na nadomestno starševstvo vključi predavanje o teoriji navezanosti. To bi se mi gotovo zdelo pomembno predvsem zato, ker lahko starši s tem znanjem bolj opremljeni vstopajo v odnose z otroki. Pri mlajših otrocih lahko razmeroma hitro prispevajo k novim izkušnjam navezanosti. Pri starejših otrocih je pa še toliko bolj pomembno, da imaš znanje o teoriji navezanosti, saj tako bolje razumeš otrokovo vedenje in veš na kaj biti pozoren ter kako se z raznimi izzivi spopadati. Prav tako predlagam centralizacijo posvojitve na en center za posvojitve, kjer bi bili zaposleni strokovni delavci z izkušnjami in znanji na področju posvojitve ter bi opravljali vsa dela v zvezi z posvojitvijo. To bi omogočalo uvid nad osebami, ki želijo posvojiti otroka in nad otroci, ki so na voljo za posvojitve. Predlagam tudi več izobraževanj za strokovne delavce na področju posvojitve, tukaj imam predvsem v mislih mednarodne posvojitve, ki so precej neurejeno področje pri nas. Bodoči posvojitelji so pri mednarodnih posvojitvah prepuščeni predvsem sami sebi, kjer pa so postopki in birokracija precej zahtevni.

Raziskavo bi izboljšala z določenimi spremembami v intervjuju. Veliko bolj bi se osredotočila na odzive posvojiteljev na različna vedenja otrok, torej kako točno se je odzval v kakšnem primeru. Dodala bi vprašanja tudi glede vzgoje, postavljanja mej. Še podrobneje bi raziskovala otrokov stil navezanosti ob začetku posvojitve in njegov stil navezanosti sedaj. Vprašalnik bi malo bolje strukturirala.

Za nadaljnjo raziskovanje bi priporočala bolj raznolik vzorec. Zanimivo bi bilo vključiti primer posvojitve iz Slovenije ter primer enostranske posvojitve, mogoče še primer posvojitve v mavrično družino. Želela bi vključiti več primerov starejšega otroka ob posvojitvi. Zanimivo bi bilo preučiti primer otroka, ki je že več kot sedem let v

posvojiteljski družini. Z opazovanjem otrok, ki so bili pred posvojitvijo v rejniški družini, bi lahko primerjala njihovo vedenje z otroki, ki so prišli iz sirotišnic ali domov za otroke.

8 Uporabljena literatura

- Archer, C., & Gordon, C. (2006). *New families, old scripts. A guide to the language of trauma and attachment in adoptive families*. London: Jessica Kinglsey Publisher.
- Bevc, V., Florjančič, J., & Ovsenik, M. (2002). *Otrok in družina: težko uresničeni vrednosti neplodnega para*. Bogoslovni vestnik, 62, 2:251-272.
- Bizant, U. (2015). *Obnašanje otrok v rejništvu in posvojitvi*. Rejniški glasnik (49): 20.
- Bizant, U. (2013). *Identiteta otroka, ki je bil posvojen* (Diplomsko delo). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Bouwkamp, R., & Bouwkamp, S. (2014). *Blizu doma*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL in inštitut za družinsko terapijo.
- Brodzinsky, M., D., & Marshall, D., S. (1993). *The psychology of adoption*. Oxford: Oxford university press.
- Cugmas, Z. (2001). *Nova spoznanja o vlogi staršev pri razvoju otrokove navezanosti*. Psihološka obzorja 10, 2: 51-66.
- Čačinovič, Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine. Prispevek k razvidnosti družinske skupnosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče
- Čačinovič, Vogrinčič, G. (2006). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Društvo posvojiteljskih družin Deteljica (2007). *Za novo upanje: 15 let programa priprave na nadomestno starševstvo*. Ljubljana.
- Erzar T., & Kompan, Erzar K. (2011). *Teorija navezanosti*. Celje: Društvo Mohorjeva družba.
- Holmes, J. (1993). *John Bowlby and attachment theory*. London: Routledge.
- Hughes, Daniel A. (2006). *Building the bonds of attachment : awakening love in deeply troubled children*. Lanham: Jason Aronson, cop. 2006.
- Klun, M. (2008). *Posvojitev otrok kot oblika socialnega starševstva* (Diplomsko delo). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Klun, M. (2009). *Posvojitve v Sloveniji kot oblika socialnega starševstva*. Socialno delo, letnik 48, številka 1/3, str. 35-49, 188, 194.
- Kompan Erzar, K. Rožič, T. & Simonič, B. (2011). *Vloga in pomen navezanosti pri razvoju otrok v nadomestnih družinah*. Socialno delo 50, 2: 103-111.

- Končina Peternel, M. (1998). *Pomoč otrokom, ko starši odpovedo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Matjan Štuhec, P. (2010). Navezanost, razvezanost in terapevtske možnosti. V 12. Bergantovi dnevi, *Navezanost: zbornik prispevkov* (str. 51-67). Ljubljana: Združenje psihoterapevtov Slovenije.
- Mesec, B. (2007). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. Študijsko gradivo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
- Mesec, B. (2009). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I: Načrtovanje raziskave*. Študijsko gradivo za interno uporabo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. *Posvojitve*. Pridobljeno dne 30. 3. 2018 s http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/posvojitve/
- Miller, K. (2000). *Otrok v stiski*. Ljubljana: Educy.
- Podbevšek, M., & Šolar Meglič, P. (2009). *Priprava na posvojitev v Sloveniji in Evropski uniji* (Diplomsko delo). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Rapoša Tanjšek, P., Čačinovič Vogrinčič, G., & Milošević Arnold, V. (1998). *Postopek posvojitve* (Raziskava). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Rapoša Tanjšek, P., Rode, N., Mikolič, M., & Rajšelj, S. (1999). *Organizacija in standardi na področju posvojitve* (Raziskava). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, Raziskovalni center.
- Rozman, S. (2015). *Pogum: kako preboleti travmo*. Ljubljana: Modrijan.
- Salgado Oliviera, P., Pasco Fearon, R.M., Belsky, J., Fachada, I. & Soares, I. (2015). Quality of institucional care and early childhood development. *International Journal of Behavioral development*, Vol. 39 (2), 161-170.
- Skupnost centrov za socialno delo (2016): Katalog javnih pooblastil, nalog in storitev. Ljubljana
- Stritar, A. (2015). *Pomen priprave bodočih staršev na posvojitev otroka* (Diplomska naloga). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Swietek, C. (1999). *Identiteta med biološko in socialno pripadnostjo družini pri posvojencih*. Strokovno-pravni informator Firis, 7, 12: 23-36.
- Šeruga, N. (2016). *Kompleksnost življenja v rejništvu skozi perspektivo teorije navezanosti* (Magistrska naloga). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.

- Šinkovec, E. (2010). *Meddržavne posvojitve otrok iz vzhodnoevropskih institucij v Sloveniji: Socialnodelovna perspektiva* (Diplomska naloga). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
- Zaviršek, D. (2012). *Notranje in meddržavne posvojitve: od osebnih izkušenj do dobre prakse. Razvijanje novih strokovnih kompetenc v socialnem varstvu*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004), Ur. l. RS 69/2004 (ZZZDR-UPB1). Pridobljeno dne 12.3.2018 s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/49906>
- Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, Ur. l. RS, 110/2002. Pridobljeno dne 12.3.2018 s <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3400>
- Zupančič, E. (1987). *Posvojen otrok, zaželen in ljubljen*. Občinska raziskovalna skupnost Ljubljana Center in Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Žvelc, G. (2011). *Razvojne teorije v psihoterapiji: integrativni model medosebnih odnosov*. Ljubljana: IPSA.

9 Priloge

9.1 Vprašalnik

Sem Lučka Mlakar, študentka socialnega dela. Pišem diplomsko nalogo z naslovom Vzpostavljanje varne navezanosti z otrokom v družini, ki ga je posvojila. V svoji nalogi želim raziskovati kakšne stile navezanosti imajo otroci, ko pridejo v posvojiteljsko družino in kako se navezanost preoblikuje skozi čas, ko živi v novi/vaši družini. Intervju je sestavljen iz šestih sklopov. Če imate med pogovorom kakršno koli vprašanje ali zadržek, lahko brez težav poveste, prav tako, lahko kakšno vprašanje izpustimo, če na njega ne boste želeli odgovarjati. Želim še povedati, da napačnih odgovorov ni. Naš pogovor bo uporabljen le za mojo diplomsko nalogo in kakršnikoli podatki, ki bi lahko razkrili vašo družino, bodo spremenjeni. Imate mogoče še kakšno vprašanje preden začneva?

1. Uvod v teorijo navezanosti

- Koliko ste seznanjeni s temo teorije navezanosti?
- Če ste, koliko ste bili pozorni na to temo pri vzpostavljanju stika z otrokom?
- Če ne, bi vam na kratko razložila moje razumevanje teorije navezanosti.

2. Kakšne stile navezanosti imajo otroci, ko pridejo v posvojiteljsko družino?

- Kako se je otrok vedel, ko je prišel k vam?
- S kakšnimi izzivi ste se spopadali?
- Kako bi opisali, poimenovali njegovo navezanost?
- Kako bi opisali odnos, ki ga je imel z vami, sabo, drugimi, stvarmi?
- Na kakšen način se je vedel ob vašem odhodu in prihodu?
- Opišem 4 kratke zgodbe: katera se vam zdi najbolj podobna vedenju vašega otroka ob prihodu v vašo družino. Želim vam povedati, da so to le izhodišča za raziskovanje in lahko otroka najdete tudi malo v eni in malo v drugi zgodbi.

3. Kakšne izkušnje otroci potrebujejo, da lahko preoblikujejo stil ne-varne navezanosti v varno navezanost?

- Kako ste opazili, da se je odnos razvijal skozi čas?
- Kakšne spremembe ste opazili?
- S kakšnimi izzivi ste se spopadali?
- Kaj je po vašem prispevalo k spremembam?
- Ali ste opazili, da se je navezanost spreminjala?

4. Kakšne stile navezanosti so razvili otroci sedaj, po nekaj letih življenja v posvojiteljski družini?

- Kako bi sedaj poimenovali stil navezanosti?
- Kakšne spremembe so se zgodile?
- Kdaj ste te spremembe začeli opaziti?
- Kako bi opisali sedaj otrokov odnos do vas, sebe, ostalih ljudi, stvari?

- Na kakšen način se vede ob vašem odhodu in prihodu?
- Ponovno bi vam prebrala zgodbice in vas prosila, da mi poveste, katera se vam zdi, da najboljše opiše vedenje vašega otroka sedaj.

5. Koliko posvojiteljev se udeleži priprav na nadomestno starševstvo in v kakšno pomoč so jim pri vzpostavljanju varne navezanosti z otrokom?

- Ste se udeležili priprav za nadomestno starševstvo?
- Če ste se udeležili priprav na nadomestno starševstvo, koliko znanja ste pridobili glede vzpostavljanja navezanosti z otrokom?
- Če ste se udeležili priprav na nadomestno starševstvo, kaj od naučenega vam je koristilo, ko ste dobili otroka?
- Kaj vam je še bilo v pomoč, da ste razvili znanje o navezanosti?
- Kaj menite, da bi še potrebovali?

6. Na splošno o posvojitvi?

- Ali mi lahko prosim poveste še malo na splošno o vašem postopku posvojitve? Kako je potekala posvojitve?
- Starost otroka ob posvojitvi?
- Starost otroka sedaj?

S tem smo prišli do konca intervjuja. Bi mogoče še kaj dodali? Rada bi se vam lepo zahvalila za pomoč in sodelovanje.

Stil navezanosti - 4 zgodbice (Šeruga, 2016, str. 87):

Miha je vesel otrok, ki zaupa vase in svojemu okolju. Pozoren je na lastne potrebe ter na potrebe drugih ljudi. Z navezovanjem stikov z drugimi ljudmi nima težav. Ko zapustite prostor, joče, vendar se hitro potolaži. Ob ponovnem snidenju z vami išče pri vas tolažbo, a se hitro vrne nazaj k temu, kar je počel. Ob interakciji z drugimi ljudmi Miha vzpostavlja veliko očesnega stika, pri tem opazno daje prednost vam in ne neznancem.

Miha je otrok, ki ne išče veliko telesnega kontakta. Ko zapustite prostor, Miha pokaže malo znakov stiske, čeprav jo v sebi doživlja. Ko se vrnete, s svojim vedenjem ne kaže zanimanja in ne želi navezati stikov z vami, preprosto se igra naprej. Ne zaupa, da boste tam za njega in da mu boste pomagali, ko vas bo potreboval. Ko je v stiku z drugimi ljudmi, se ne opazi, da bi vam ob tem dajal prednost, v interakciji je tako z vami, kot z neznanci.

Ob ločitvi z vami kaže Miha veliko stopnjo stresa. Ko se vrnete, se zelo težko potolaži, prav tako se nerad vrne k igri. Z vami išče kontakt, vendar se ne potolaži tudi, ko ga dobi. Ves čas vam je za petami in se vas oklepa. Miha kaže do vas ambivalenten odnos: na eni strani zahteva veliko vaše pozornosti, po drugi strani pa vas odbija, zavrača fizični kontakt

ter poskuse vzpostavljanja stika. Ko se Miha znajde v novih situacijah in ob novih ljudeh, pogosto izraža vznemirjenost.

Ob ločitvi in ponovnem snidenju z vami Miha velikokrat »zamrzne« oziroma vzpostavi kontakt, ob katerem ne kaže veliko čustev. Lahko deluje otopelo in strmi v prazno. Zraven vas je lahko velikokrat zmeden in se ne znajde. Do vas se vede, kot da bi bili prav vi razlog slabih občutkov, npr. tesnobe, čeprav za to ni razloga, zato pri vas ne išče varnosti in tolažbe. Pogosto deluje, kot da ni prepričan, ali bo pri vas dobil uteho.

9.2 Razpredelnice po temah

OB ZAČETKU POSVOJITVE (ZP)

TEME	IZJAVE	POJMI	KATEGORIJE
Prvi stiki z otrokom	V bistvu, ko sem hodila takrat k njemu v sirotišnico na obisk ga spoznat, je bil tako prestrašen, da ni bilo od njega nič. Ni ga zanimala nobena igrača, ni ga zanimalo nič. On je bil tako v krču, imel je bele členke, s takimi očmi je gledal okoli, mene, druge, vse, grozno v bistvu, če tako pogledaš. (ZP1.1)	Zelo prestrašen, nezainteresiran, v krču.	Otrok izraža stisko.
	Pol se je v bistvu po neki uri, uri in pol nekega petja, zibanja, božanja, učkanja tista pest toliko sprostila, da niso bili več beli členki, drugače je bil pa še vedno cel v krču. (ZP1.2)	Po uri fizičnega kontakta in ukvarjanja z njim se je malo sprostil.	Potreba po telesnem kontaktu in bližini.
	Sem pa v tistih prestrašenih učkah, zdej ne vem a sem uganila, ali sem si le želela ali sem res videla to, to itak ne veš ane, to neko željo po kontaktu. (ZP1.3)	V prestrašenih učkah videla željo po kontaktu.	Potreba po telesnem kontaktu in bližini.
	Zelo je vzpostavljaj očesni stik, to mi je bil zelo pomemben faktor. (ZP1.4)	Veliko je vzpostavljaj očesni stik.	Vzpostavljanje očesnega stika.
	Opazila sem, da se drugače odziva na eno od skrbnic kakor do drugih ljudi. Če je bil pri vseh totalno prestrašen in v krču sem videla, da se je na ene korake in ko je ona prišla začel drugače odzivati, malo bolj sproščeno. (ZP1.5)	Drugačno odzivanje do ene od skrbic, neka vrsta navezanosti.	Predhodna navezanost.
	V Rusiji izjemno prestrašeno,	Pred drugimi ljudmi	Dajanje prednost

	bil je kot en kipec in prvič da se je sprostil, da se je obnašal pred ostalimi tako kot pred mano je bilo na naši ambasadi v Moskvi, ko je ženska začela govoriti slovensko. Na poti je bil v bistvu tudi že kar odprt in živahen, ni bilo več tistega ruskega kipca ledenega. (ZP1.6) Že recimo pri punčki, prvi dan, ko so mi jo prinesli v domu in mi jo dal v naročju že ni hotela stran od mene. Kot da bi mela en sedmi čut, da je to to, to bo moja mama. (ZP2.7) Fantek je bil zelo dobro pripravljen in je zelo dobro sprejel vse. Ko ti prvič otroke spoznaš, potem pustiš fotografije in jim v bistvu te negovalke ves čas razlagajo to so mama in ata, bosta prišla po vaju, vaju bosta peljala z avionom domov..In dejansko je tko, ko sva midva prišla po njiju, punčka še ni govorila, fant je pa ves čas govoril oo gremo z letalom domov, ja tko da je bil zelo dobro pripravljen. (ZP2.8) Na drugem stiku, se je on stisnu k meni v objem in sem mislila, da me sploh ne bo spustil, tako je bil prilepljen s svojim licem na moje lice in kr ni hotel stran in se je hotel sam stiskati, tako da očitno se me je zapomnil. (ZP1.9) V Rusiji sta bila zelo ljubeča zelo sta si želela stike z nama, zelo vesela otroka, razigrana, z	prestrašen, poleg posvojiteljice se je prvič sprostil na ambasadi v Moskvi, ko je ženska govorila slovensko. Oklepanje bodoče posvojiteljice. V domu so otroka dobro pripravili na posvojitev. Zapomnil si je prvi stik. Stisnil se je in ni želel spustiti. Ljubeča, želela stikov, vesela, razigrana, močna	posvojiteljici pred drugimi ljudmi. Potreba po telesnem kontaktu in bližini. Pozitivna priprava otroka v domu na posvojitev. Potreba po telesnem kontaktu in bližini. Potreba po telesnem kontaktu in bližini.
--	---	--	---

Doma, po posvojitvi	močno izraženo željo po tem, da bi bila najina. (ZP3.10)	želja po tem, da bi bila posvojena.	
	Petnajst mesecev je bil star. Sem ga še snemala s kamero, čist sem bila gotova, vse je kot v laboratoriju, vrečke čez noge, na glavo, maske, bal se naju je. Medicinska sestra je rekla normalno, da se vas otrok boji, če mate tisto gor čez obraz, gripa je bila, pol smo pa prebrodili pa smo se igral. (ZP4.11)	Strah otroka, zaradi maske čez obraz na posvojiteljih.	Otrok izraža stisko.
	Zelo je odprt, mogoče še preveč odprt do drugih ljudi. (ZP1.12)	Zelo odprt do ljudi.	Odprtost otroka do ostalih ljudi.
	Potem sem naju jaz načrtno mal osamila, ne zdaj da midva nebi šla nikamor, ampak nisem imela niti dolgih obiskov niti midva nisva hodila na dolge obiske, z mojimi smo se videli, ampak le na kratko, V bistvu sem načrtno delala, da je dojel, da sva midva tista osnovna celica. (ZP1.13)	načrtna osamitev otroka in posvojiteljice, posledična ugotovitev, da sta onadva prava celica.	Načrtno delati na navezanosti otroka na starša.
	Nikoli nista imela problem s spanjem, nikoli naju nista odrivala stran recimo po stiskanju objemanju... nič... tako zelo, zelo običajno je bilo. (ZP2.14).	Spanje brez težav, želja po telesnem kontaktu, vse zelo običajno.	Otrok ne izraža stisk.
	Tud ko sva obema spremenila imena, v slovenska imena, je bil on stran že dve leti in sva rekla da bova videla kako bo to sprejel. No in prvi dan, ko smo spremenili imena, je šel on mimo ogledala in se pogledal, rekel oh (novo ime), in šel naprej, se prav da je zgleda ime	Sprememba imena, lepo sprejel, povezal s spremembo okolja in jezika.	Otrok ne izraža stisk.

	povezal s spremembo jezika, spremembo okolja. (ZP2.15) Na začetku sva jih tud mal zaščitila, prve tedne, prvi mesec, da nisva preveč tujcev zraven spuščala, ker lahko postane moteče za otroke, tako da sta bila velik z nami. (ZP2.16) Punčka je bila skos pri meni v naročju. (ZP2.17) Punčka je pa itak bila vedno prestrašena, mislim prestrašena, tko sramežljiva, ni hotela iti k nobenem tujcu. (ZP2.18) Že od začetka sta velik očesnega stika in fizičnega kontakta iskala stik z drugimi, punčka je malo bolj previdna povsod. (ZP2.19) Igrala sta se rada. (ZP2.20) Ob odhodu je bilo malo stiske, name sta sicer bolj navezana, saj ima mož tako službo, da je veliko odsoten in sem jaz tista ki je v bistvu ves čas z njima. Recimo, ko grem na kavo je to že oo mami, kje si. (ZP2.21) Na začetku smo prve dva mesca želeli tudi, da smo precej sami, tko da nismo iskali veliko stikov z drugimi, razen s starimi starši ali pa če je kdo prišel na obisk ampak se nismo tko zavestno	Zaščitila otroka pred tujci, veliko bila samo z njima. Potrebovala je veliko telesnega kontakta. Sramežljivost pred tujci Oba sta iskala očesni stik in fizični kontakt, punčka z malo več previdnosti. Rada sta se igrala. Ob odhodu in prihodu posvojiteljice le malo stiske. Niso iskali stikov z drugimi, želeli so biti bolj sami.	Načrtno delati na navezanosti otroka na starše. Potreba po telesnem kontaktu in bližini. Otrok je previden pred tujci Potreba po telesnem kontaktu in bližini. Otrok je radoveden in izraža željo po igranju. Otrok izraža le malo stiske ob odhodu in prihodu posvojiteljice. Načrtno delati na navezanosti otroka na starše.
--	--	--	---

želeli družiti. (ZP3.22) Starejši je takoj začel kazati veliko jeze, odklonilnosti, upornišva, impulzivnosti. Torej vedenje je bilo odklonilno, zahtevajoče- hočem to, hočem uno, zelo ekstremne stvari za otroka, ki ima sedem let, se vrže na tla, butanje z glavo ob zid...(ZP3.23)	Upornišvo, jeza, odklonilnost, impulzivnost, zahtevanje svojih želja na ekstremne načine.	Otrok izraža stisko.
Mlajši je pa sodelujoč, ni bilo z njim nikoli težav, tak mediatorski tip, ves čas je skušal mirit. (ZP3.24)	Sodelujoč, mediatorski tip, miren.	Otrok ne izraža stiske.
Starejši je želel več fizičnega kontakta kot očesnega stika, to ga je blo treba navaditi. (ZP3.25)	Več fizičnega kontakta kot očesnega stika, očesni stik ga je bilo treba naučiti.	Otrok ne vzpostavlja očesnega stika.
Starejši zelo izraža svoja čustva. (ZP3.26)	Izrazito izražanje čustev.	Otrok izraža svoja čustva.
Starejši je pa tudi zelo kreativen, znal se je zaigrati s katerokoli stvarjo, vedno je poskeniral nov prostor v katerega je prišel, tako da je vedno vedel kaj je kje. (ZP3.27)	Kreativen, rad se igra, radoveden.	Otrok je radoveden in izraža željo po igranju.
Mlajši je bolj introvertiran, se postavi v ozadje in opazuje, čaka, da pride na vrsto, ga moraš ti spodbujati. (ZP3.28)	Introvertiran, postavi v ozadje, opazuje. Potreba po spodbujanju.	Otrok skriva svoja čustva
Očesni stik je bil podoben, z obema sem delala na očesnem stiku. (ZP3.29)	Potrebno je bilo delati na očesnem stiku.	Otrok ne vzpostavlja očesnega stika.
Tamali ni kazal te želje po stikih, razen zvečer, ko je treba	Želel si je telesni kontakt le zvečer	Otrok redko izraža željo po

	iti spat, takrat se me je pa oklepal in ni želel spustiti. (ZP3.30) Mlajši je do drugih ljudi zelo prijazen, sodelujoč. (ZP3.31) Oba imata slabo samopodobo, pomanjkanje samozavesti. (ZP3.32) Od začetka, ko sem ga dobila, je bil bolj tak zgubljen, mož me je velikokrat spraševal kaj če se bo vedno tok jokal, pol se je šele s časom bolj navezal name, čeprav sem ga že takrat skos mela jaz po rokah, od začetka je lažje prenesel, da me ni zraven kakor pa zdaj. (ZP4.33) Ko sva ga dobila še ni hodu, gor so me ful strašili, da sploh ne bo hodu nikoli, pol je pa kr shodu, tam se noben ni dajal z njemu. (ZP4.34) Od začetka je bil bolj tak radoveden. Zelo je raziskoval stvari. Igral se je ful, se mi zdi, da je bil še bolj sproščen kot je zdaj. On je bil navajen v skupnosti živet, on ni nikoli mel ene osebe, tam so si ga vedno podajal. (ZP4.35) Sem rekla prijateljici, ki je tudi posvojila otroka z Rusije, zakaj mi zmeri preden mi zaspi, vse mu daš pravljico, poljubčke, ni da ni, si ob njemu, pa se še premetava, in je odgovorila ja to je samotolažilno uspavanje, to so se navadili, tam so jih pustili, pa	pred spanjem. Prijazen, sodelujoč z drugimi ljudmi. Slaba samopodoba, pomanjkanje samozavesti Na začetku bolj zgubljen, veliko jokal, potreboval čas, da se je navezal. Ni hodil, v sirotišnici se niso ukvarjali z njemu. Raziskoval stvari, rad se je igral, bil je sproščen. Samotolažilno uspavanje, naučil se ga je v sirotišnici zaradi pomankanja pozornosti.	telesnem kontaktu. Pozitiven pristop do drugih. Otrok izraža stisko. Otrok izraža stisko. Otrok izraža stisko. Otrok je radoveden in izraža željo po igranju. Otrok izraža stisko.
--	---	---	---

so jih meli po postelji, pa se noben ni z njimi dajal. (ZP4.36) Na začetku, ko sva k zdravniku začela hodit, se je belih halj ful bal, zdej se jih ne boji več, tam so mele pa sestre same bele halje ane. (ZP4.37) Vse je bilo tok napeto, dosti sem ga mogla prenost, sej otrok ne ve kaj je stiska, on pozna samo jok, dost sem ga mela po rokah in sva prespala en na drugem. (ZP4.38) Od začetka, sej sva srečevala tujce, sam je bil večinoma v vozičku, nič takega, pogledal je radovedno. (ZP4.39) Ona je na začetku na nek način je bila od vsega začetka en zelo, delovala je zelo nasmejana, tko, vidlo se je da je mala fajterka. (ZP5.40) Je bilo pa na začetku zelo težko, samo pr men je hotla bit. (ZP5.41) Zelo velik sva bile skupi midve same pa seveda mož, zelo počasi sem puščala druge ljudi zraven v najin svet, najprej moja mama no, njo je dosti hitro k sebi spustila. (ZP5.42) Pravzaprav sploh nisem odhajala, res sem poskrbela, da sem bila vedno tam. (ZP5.43) Ko je bila v stiski se je name obrnila, potolažila se je preko	Strah pred zdravniki, zaradi belih halj-spomin na sirotišnico. Napeto, potreboval veliko bližine, spanje na posvojiteljici. Radoveden do tujcev. Nasmejana, mala »fajterka«. Želja po bližini. Veliko so bili skupaj le otrok in posvojitelja, druge ljudi počasi puščala zraven. Posvojiteljica vedno tam za otroka. V stiski se obrnila na posvojiteljico,	Otrok izraža stisko. Potreba po telesnem kontaktu in bližini. Pozitiven pristop do drugih. Otrok ne izraža stiske. Potreba po telesnem kontaktu in bližini. Načrtno delati na navezanosti otroka na starše. Načrtno delati na navezanosti otroka na starše. Potreba po telesne kontaktu in
---	--	--

	fizičnega kontakta. (ZP5.44) Ful radoveden otrok, vse je opazovala, vse jo je zanimalo. Res ima trdno voljo, mogoče ravno zaradi tega kar je preživela. Ful se je sama igrala, hotla je da sem zraven nje, ni pa rabila direkt stika z mano. (ZP5.45) To se je fulhitr spremenil in je bla pol kot klop na meni, če sem šla samo v drug prostor je bila res panika. (ZP5.46)	tolažba prek fizičnega kontakta. Radoveden otrok, ima trdno voljo, rada se je sama igrala. Ves čas potreba po bližini, odhod posvojiteljice v drugo sobo je povzročil paniko otroka.	bližini. Otrok je radoveden in izraža željo po igranju. Potreba po telesnem kontaktu in bližini.
--	---	---	---

Razvijanje odnosa skozi čas (RO)

TEME	IZJAVE	POJMI	KATEGORIJE
razvijanje odnosa, pomembne prelomnice	Neko navezanost je očitno imel z eno od skrbnic, je pa tudi mene zelo hitro sprejel, če se spomniš prvega kontakta, kako je že postal malo manj v krču. (RO1.1) Tistih par uric, ki sva jih midva imela, so bile prve ure, ko je imel tako pozornost enega človeka samo zase in to tako toplo, negujočo, brez nekih opravil. Sem samo sledila njemu, če je hotel hodit sva hodila itd. (RO1.2) Kot pravim razmeroma hitro, že tisti teden v Rusiji se je on zelo drugače obnašal, če sva bla	Navezanost na eno od skrbnic, zelo hitro sprejel posvojiteljico. Otrok imel prvič pozornost enega človeka zase, posvojiteljica mu je samo sledila, da sta delala, kar je on potreboval. Razlika v vedenju če sta bila sama ali če je bil zraven kdo drug,	Hiter občutek varnosti ob posvojiteljci Pozornost posvojiteljice Hiter občutek varnosti ob posvojiteljici.

	midva sama, ali pa če je bil še kdo drug zraven. Čim se je kdo prikazal je spet prišel v tisti krč, ki ga je imel v sirotišnici, čim sva bila sama pa je veliko klepetal. Ni znal še govoriti, temveč neko žlobodranje pa tekal je, se igral, vesel otrok v glavnem, aktiven. (RO1.3) Tudi doma je tako nadaljeval, težko bi rekla katera je bila tista prelomnica, hitro je ugotovil da sva midva tisto tapravo, ali pa sem se mogoče samo jaz vedno bolj varno počutila v tem odnosu, ker tudi jaz nisem vedela točno, kako bodo stvari potekale. (RO1.4) Po enem letu se je začel skrivati za moj hrbet, če so bili neznani ljudje okoli in kadar so ga ogovorili. To po navadi začnejo otroci prej, okoli enega leta, on je pa to začel dejmo reči pri treh letih torej po enem letu pri meni. Tako no, lih ta zamik, kakor da nebi bilo rojstvo tista mejnica, ko se začnejo stvari ampak najino rojstvo, najina družina. (RO1.5) Pri starejšem se je začel odnos spreminjati približno leto nazaj. (RO3.6) Pri mlajšem se je začel spreminjati zelo hitro, a nisem takoj opazila, ker je bilo toliko stvari, ampak kar naenkrat sem vidla kako je res. Mogoče se mi	ko sta bila sama je veliko govoril, se igral, bil je vesel. Doma se je lepo razvijal odnos med otrokom in posvojiteljico. Skrivati za hrbet posvojiteljice pred tujci. Odnos se je začel spreminjati leto nazaj- po treh letih od posvojitve. Hitro se je začel odnos spreminjati, dajati prednost posvojiteljici pred bratom, izkazovati	Hiter občutek varnosti ob posvojiteljici. Otrok izraža previdnost pri tujcih. Otrok je potreboval več časa za pozitivne spremembe v odnosu. Otrok je relativno hitro (do enega leta po posvojitvi) kazal pozitivne spremembe v
--	--	--	--

	je po kakšnem letu zdelo da je tamlajši že nekak sporočal s signali, da ko ga je starejši povabil, ko je bil jezen name, da naj gre z njemu pa je potem tko reku da nebo, da bo z mano. Ali pa ko se recimo stisne, si želi bližine in nežnosti pa tko, bolj se mi zdi tudi ponoči enkrat sem ga pokrila ponoči in se je zbudil in je tako stegnil rokico in rekel o mami, to se mi je zdelo tud tak znak da sem mu pomembna, taki znakci no. (RO3.7) To je vse tako spontano, kaj pa vem, mogoče pri treh letih , sej prej ni znal govoriti, nisem mogla vedet, pol je pa začel klicat mami, prej je sam jokal pa sem ga nosila. (RO4.8) Mogoče ta taprva je bila to kar sem že omenila, taprvi mesec si je želela da sem tam ampak ni rabila prov stika, potem je bil prehod, ko je bila ves čas na men. (RO5.9) Po sedmih mesecih smo začel uvajat to, da ni zaspala na men ampak da je v posteljici in takrat so se stvari počasi začele drastično izboljševati in pol sem prav konsistentno začela uvajat metodo, da se je sama začela uspavati. In dejansko potem, ko je ona začela sama zaspati se je dogajal tud to, da je začela ponoči več spat, oziroma se je mogoče zbudila vmes pa se je znala sama nazaj uspavati. (RO5.10)	nežnost, želja po bližini. Spontano, opazila ko je začel govoriti. Prva sprememba, iz potrebe samo po prisotnosti posvojiteljice do potrebe fizičnega stika. Uvajanje po sedmih mesecih, da zaspi v posteljici. Drastična sprememba v odnosu.	odnosu. Otrok je relativno hitro (do enega leta po posvojitvi) kazal pozitivne spremembe v odnosu. Hiter občutek varnosti ob posvojiteljici. Otrok je relativno hitro (do 1 leta doma) kazal pozitivne spremembe v odnosu.
--	---	---	--

Izzivi	Pol je bila tud sprememba, ko je šla v vrtec ampak je kr nekak dobro prenesla, men se zdi da še vedno dolgo časa rab, ko pride v nek nov prostor da se navadi, še posebi, če je velik ljudi, pol ko se pa enkrat sprosti je pa čist ok. (RO5.11)	Vrtec dobro sprejela, rabi čas, da se sprosti in navadi, ko pride v nov prostor poln novih ljudi.	Otrok izraža previdnost pri tujcih.
	Dejansko sva kupila knjigo, ki govori o stopnjah navezanosti ob posvojitvi in sva prav preverjala sproti na kateri stopnji sva in kaj je še fajn naredit zato da se stvari izboljšajo. Recimo čist ta kontakt z očmi, metode, guganje, tko dost načrtno sva pristopila k temu. (RO5.12)	Preverjala stopnje navezanosti in se posluževala metod za izboljšanje navezanosti.	Načrtno delati na navezanosti otroka na starša.
	Tisti teden, ko sva bila še v Rusiji on ni in ni hotel zaspal, bilo ga je groza zaspal in ga nisem smela ne samo odložiti temveč ga nisem smela niti iz popolnoma navpičnega položaja na sebi malo nagniti. Imela sem nosilko na kateri je navpično postavljen in tam je spal, čim sem se želela prestaviti, se usesti na kavč je bilo že konec, se je že zbudil tako da u bistvu mi je en peti dan šele zaspal normalno tako da sem ga lahko odložila in je spal. To je bil problem tudi še tukaj naprej, temu sem rekla kar ruske noči, so se pa tukaj zelo redčile, če so bile v Rusiji v kosu so bile potem tukaj v malo milejši obliki, potem parkrat na teden in potem čim bolj redko. (RO1.13)	Ni hotel zaspati, spal samo v naročju v navpičnem položaju. Doma še problem, a se je redčil.	Težave s spanjem.
	On je bil totalno zahiran ko je	Prišel zahiran, doma	Težave s

	prišel. Star je bil 2 leti, ko je prišel, bil je pa v velikosti 11 mesečnika in ko je prišel, je dejansko jedel kot zmešan, jedel je take količine, da se mu je popek obrnil na ven. (RO1.14) Nič tazga no, edino fant ima AD/HD, tako da so izzivi, vendar bolj v šoli kot doma. (RO2.15) Fant je vedno zelo odprt in pri njemu smo mogli bit vedno pazljivi, ker če smo kje bili bi on kr šel ane, on je večni raziskovalec. Sepravi, da nebi šel h kakšnemu neznancu, se mu preveč približal, na to smo ga opozarjali, da more pazit, da niso vsi dobri. (RO2.16) Starejši ima več teh čustveno vedenjskih težav, kar nam je bilo že tudi v Rusiji povedano in tudi hiperaktivnost je bila nakazana, ki je bila tukaj tudi potrjena. (RO3.17) Pri mlajšem kakšnih posebnih izzivov ni bilo razen tega, da si ga moral opolnomočiti da se je bolj postavil zase, se izražal z besedami, ni držal v sebi, to je nekak pri njemu. (RO3.18) Takih izzivov je bilo vsak dan veliko, enega v umirjanje drugega pa ubistvu obratno, ustvarjanje svojega prostora, da ni bil vedno tak občutek, da je zatiran ali kakorkoli, ker je bilo tako, nekak sta ustvarila med njima neko vezavo, da je starejši	začel pretirano jesti. Fant ima AD/HD. Izzivi v šoli. Odprtost do tujcev. Opozarjanje, da niso vsi tujci dobri. Čustveno vedenjske težave, hiperaktivnost. Potreba po opolnomočenju otroka, da se postavi zase, se izraža z besedami. Enega v umirjanje, drugega pa obratno, poskrbeti, da ni noben zatiran, vzpostaviti navezanost otrok na posvojiteljico.	prenajedanjem. Čustveno vedenjske težave. Odprtost otroka do ostalih ljudi. čustveno vedenjske težave. Pomanjkanje samozavesti . Poskrbeti za oba otroka enako
--	---	--	--

	skrbel za mlajšega in je ostal odvisen in je bilo treba tudi na tem delat, da je potem postal navezan name in ne več tako na brata. (RO3.19) Neprespane noči, ko sem se zbujala na tri ure in jst sem mogla tisto mleko dajat, ker preprosto ni pustila, da bi bil kdo drug. (RO5.20)	Neprespane noči, zbuhati na tri ure.	Težave s spanjem.
--	---	---	--------------------------

Navezanost sedaj (NS)

TEME	IZJAVE	POJMI	KATEGORIJE
Današnje spremembe	Zdaj ima tudi obdobje, da spet spi malo več pri meni. (NS1.1)	Spanje pri posvojiteljici.	Manjše težave s spanjem.
	Gre pa res ful brez problema z mojimi nekam tudi za par dni in tuki se men zdi, da je zdravo, da ni neke hude frustracije ko gre od doma. (NS1.2)	Brez težav gre za par dni k starim staršem.	Nima strahov s svojim odhodom oziroma odhodom staršev.
	S hrano se mu je normaliziralo po enem letu, mu čist prepuščam naj je kar želi in zaenkrat vse šiba. (NS1.3)	S hrano ni več težav.	Manj izzivov.
	V vrtec rad hodi. (NS1.4)	Rad gre v vrtec.	Nima strahov ob svojem odhodu oziroma odhodu staršev.
	Otroci rastejo, zdaj sta oba šolarja, četrti in peti razred, so novi izzivi, sta pač pripravnika pubertetnika ampak ne nič tazga, nikoli nista mela ponoči kakšnega kričanja, mor, vedno sta spala cele noči... (NS2.5)	Otroci rastejo, pripravnika pubertetnika, brez posebnih stisk.	Novi izzivi

	Malo težje zaspita, če me ni, saj sta me zelo vajena, ker sem velik z njima. (NS2.6) Nista ravno radovedna so posvojitvi zato preveč ne silim, se pa o tem odkrito pogovarjamo kadar želita, se spomnimo, pogledamo slikice, praznujemo družinski praznik na dan, ko sta prišla v Slovenijo. Nikoli nisem lagala, sem pa zgodbo malo priredila letom primerno. ko sta bila stara ene tri, štiri leta rečeš mamica ni mogla skrbet za tebe, ni znala, potem ko je star šest let mal več poveš, ko je star deset let pa že bolj razume in mu ne moreš več reči mamica te je mela neskončno rada, pač poveš mamica ni mogla skrbet za tebe, žal so jo droge odpeljala in razumeta. (NS2.7) Če je karkoli narobe, se zatečeta k nama, imamo zelo odkrit odnos. (NS2.8) Pri starejšem imam občasno kakšne občutke, da je, da se zbližujeva, da si želi mojo bližino, ne samo kadar kej rabi, da se stisne samo od sebe, pride zjutraj v posteljo tud sem opazila, da je zdaj približno eno leto, ko pridejo trenutki, ko pride bolj nežno z željo, da bi vzpostavil stik. Je pa še veliko tega pri starejšem, sploh zdaj prihaja v to prednajstniško obdobje in seveda se kaže uporništvo. (NS3.9)	Težje zaspita, če ni posvojiteljice. Nista radovedna o posvojitvi, odkrit pogovor, praznovanje družinskega praznika, nikoli lagala, priredila zgodbo letom primerno. V stiski se obrneta na starša, odkrit odnos. Zbliževanje, želi si bližine, telesni stik, še vedno vzorci uporništva.	Manjše težave s spanjem. Odkrit pogovor o posvojitvi. Odkrit odnos. Napredek v odnosu.
--	--	---	--

	Ko kam grem se pol starejši prilepi jezen, to je zdaj veliko manj, je pa še izraženo. (NS3.10) Vedenje starejšega se je precej popravilo, boljše vzpostavlja odnose, lažje jih sklepa in potem mu to daje nek občutek vrednosti. (NS3.11) Ima pa težnjo po tem da mora biti popoln in če ni popoln je zlo razočaran in jezen, tako da delamo na tem, da ni treba bit popoln. Bo to pač proces, ampak ja, imam srečo da v šoli dobro sodelujemo in tudi tam dobi veliko spodbud in pohval, prav tako doma. (NS3.12) Tamlajšega smo pa uspeli ojačati, da se zna postaviti zase, je bolj samozavesten, ima veliko prijateljev, je priljubljen. (NS3.13) Obdobja sta za oba, ko nazodujeta za nekaj časa pa potem pride do velikega skoka v pozitivno, tko da so res valovi , pride naprej pa gre nazaj, tko da, lahko je res tko super in idealno in samo gledaš in si misliš vauu kako super se imamo, da ne bo zgledal kot da imamo same težave, niti približno, ampak pol pa pride obdobje ko je res kot mal regresija. (NS3.14) Ja navezan je name, to lahko rečem, rada se mava. (NS4.15)	Jeza ob odhodu. Boljše vedenje, dobro vzpostavljanje odnosov z drugimi. Težnja po popolnosti, jeza, ko ne uspe. Dobro sodelovanje s šolo. Znati se postaviti zase, samozavest, veliko prijateljev. Obdobja, ko je vse lepo in potem obdobje, ko je malo regresije. Navezanost na posvojiteljico, rada se imata.	Strahovi ob odhodu staršev. Napredek v odnosu. Novi izzivi. Manj izzivov. Manj izzivov. Napredek v odnosu.
--	--	---	--

	V vrtec pa tok rad hodi, v enem letu je mogoče dvakrat ali trikrat jokav, zato ker mu zmeri čist vse povem, jaz grem tja pridem nazaj, če sprejme to, grem, če ne, ga pa sabo vzamem. (NS4.16)	Rad hodi v vrtec, samo nekajkrat jokal, ker se mu vse razloži.	Nima strahov pri svojem odhodu oziroma odhodu staršev.
	Do neznancev je radoveden, tud sprejme jih, samo morem biti jaz zraven. (NS4.17)	Radoveden do neznancev, sprejme jih, če je posvojiteljica zraven.	Potreba po osebi, na katero se je navezal.
	Ful se majo radi v vrtcu. Ko je najprej šel v vrtec je blo kr naenkrat velik otrok, in je vzgojiteljica rekla, de se prav vid, da so pogruperani in na začetku ga niso vključili in je on hodu sem pa tja, ampak to je bilo hitro, da se je privadil, zdaj že vidiš, si je prav najdu svojo skupino s štirimi do pet otrok. (NS4.18)	Lepo se razume v vrtcu z ostalimi otroci, rabil nekaj časa, zdaj ima svojo skupino.	Dober odnos z drugimi
	Ko je žalosten joka, kriči in pol ko ga stisnem k sebi takoj neha, samo da me sliši pa čuti. (NS4.19)	Stisko izraža z jokom, potolaži se ob stiku o posvojiteljico.	Potreba po osebi, na katero se je navezal.
	Zdaj ga že mal drugam tud lahko dam, ampak se vid da samo mene upošteva, mene, mene. (NS4.20)	Zdaj je lažje tudi pri drugih, upošteva pa še vedno samo posvojiteljico.	Potreba po osebi, na katero se je navezal.
	Zvečer ga dam recimo spat pol se pa recimo zbudi ob polnoči, ful je priden, nimam kej, pa sam reče mami pa če rečem ja spi naprej, kokr me ni pa cel hudič, kokr da se ne javim začne tult. (N4.S21)	Ko se ponoči zbudi jo rabi slišati, če ne je jok.	Potreba po osebi, na katero se je navezal.
	Sam da ve, da sem nekje, me	Mora jo čutiti in	Potreba po osebi,

	čut, je vse okej, ko vid da me ni se pa začne jok, ampak tist histeričen jok, boji se da ga bom zapustila pa sem mu rekla že stokrat, da ga še nikoli nisem nikjer pustila. (NS4.22) Od začetka je lažje prenesel, da me ni zraven kakor pa zdaj, ne vem kdaj po to prerastel, ampak sej je prav, da me ima rad pa je navezan name, očitno to rab, eni pravjo da mu to škodje, da moraš pr dveh, treh letih to prekinit ampak očitno on rabi več. (NS4.23) Men se zdi absolutno varna navezanost, lahko greva, prideva nazaj pa nima nekih hudih posledic, to se mi zdi dokaz tega. (NS5.24) Fajn punca je, res je radoživa, radovedna, velik se smeji, tud sama se že zaigra in pač gre, zlo samostojna punca je no, ogromno govori. (NS5.25) Ob stiskah se obrne na oba, vendar ko je pa res kriza se pa še vedno samo name obrne. (NS5.26) Do starih staršev super, rada gre tja, pri mojih starši je tudi že večkrat prespala, zdaj bo stara tri leta, tako da bo lahko tudi pri drugi noni prespala, zdaj smo želeli da ima samo eno drugo možnost, ampak zlo gre rada tja, veliko govori, bratrančke ima ful rada, se zlo rada z njimi igra, s	videti, boji se zapustitve. Na začetku lažje prenesel, če je posvojiteljica kam odšla, zdaj pa jo več rabi ob sebi. Varna navezanost, starša lahko gresta in prideta nazaj brez hudih stisk pri otroku. Fajn punca, radoživa, radovedna, nasmejana, igriva, samostojna punca, zgovorna. Ob stiskah se obrne na oba starša, ob hujših stiskah pa samo na posvojiteljico. Dobro se razume s sorodniki, rada jih obišče, veliko govori, rada se igra.	na katero se je navezal. Potreba po osebi, na katero se je navezal. Nima strahov pri svojem odhodu oziroma odhodu staršev. Otrok je zadovoljen. Potreba po osebi na katero se je navezal. Dobri odnosi z drugimi.
--	--	--	---

Doseganje sprememb	tetami in strici se tud dobro zastopi. (NS5.27) Do otrokov je bolj zadržana, na začetku bolj opazuje, pol ko se sprosti je pa okej. (NS5.28)	Na začetku bolj zadržana, potrebuje čas, da se sprosti.	Previdnost pri odnosih.
	Glavno je bilo to da sem jaz z njim bila in sem mu bila na voljo. Recimo prav za to spanje mi je en kup ljudi reklo da naj ga kr dam v posteljico in se bo tako navadu pa bo pol mir. In on je mel že tako frko s tem spanjem od začetka, da je potem ubistvu prva spanja, da je tolk al tolk zaspav, je spal tako, da je bil z licem čist prilepljen name in še zdaj, če spi z mano, čutim ponoči, da me pošlata in začuti da sem tuki in če me začuti je vse ok, zaspi naprej. Če je pa v svoji posteljici, se pa zbudi, vstane in pride do mene in spi pri meni naprej. Tako da zdaj ima tudi obdobje, da spet spi malo več pri meni. (NS1.29)	Biti ob njem in vedno na voljo.	Otroku nuditi bližino in mu biti na voljo.
	Mislim, da si otroci že po naravi želijo dobrega starša in sigurno sem se trudila po najboljših močeh dajat veliko bližine z vsemi možnimi.. z besedami, očesni stik, dotiki. To je postalo res center našega življenja, vzpostavljanje odnosa z otrokom. (NS3.30) Delaš po najboljših močeh, raziskuješ, učiš, vzgajaš otroka in se stvari nekak izboljšujejo. (NS3.31)	Otrokova potreba po dobrem staršu, truditi se po najboljših močeh. Delati po najboljših močeh, raziskovati, vzgajati.	Delati po najboljših močeh. Delati po najboljših močeh.

	Povezala sem se tudi s par strokovnjaki, tako da smo skupaj raziskovali kaj bi s starejšim. (NS3.32) Otrok se najbrž naveže na tistega, ki se mu več posveča, saj otrok ni name navezan zato, ker bi ga rodila, on je name navezan zato, ker ga vzgajam in sem tam ob njemu. Otrok tistemu zaupa ki je z njemu ki mu vse nudi, ga futra, pravlјice bere.. ne tistega ki ga vid sam kadar je lušno. (NS4.33) Kar se nje tiče je predvsem rabila velik fizičnega kontakta in zavedanja da res smo tam in ne bomo šli, dalj časa ko smo bili skupaj, bolj je to dojemala. Zdaj seveda pa stvari morajo iz obeh strani prihajati in potem, ko je ona to dojela potem je začela bolj spat in sem se tud jest lahko sprostila. (NS5.34) Zavedala sem se pomembnosti teorije navezanosti in sem zato zelo veliko energije posvečala temu, da bi se lahko name varno navezala. (NS5.35)	Sodelovanje s strokovnjaki, skupno raziskovanje. Pomembno je, da se mu posvečaš, ga vzgajaš, mu vse nudiš, ga hraniš, bereš pravlјice. Fizični kontakt, vedenje, da so tam za njo. Zavedanje pomembnosti, da se otrok varno naveže.	Iskati različne načine pomoči. Otroku nuditi bližino in mu biti na voljo. Otroku nuditi bližino in mu biti na voljo. Znanje o navezanosti
--	---	---	---

Seznanjenost s temo navezanosti, priprava na nadomestno starševstvo in drugi načini podpore (TN)

TEME	IZJAVE	POJMI	KATEGORIJE
Znanje o teoriji navezanosti	Jaz sem psiholog po osnovni izobrazbi, tako da ja, je to tema s katero sem šla v ta postopek . Dosti sem brala na temo kako	Ima znanje o teoriji navezanosti, že zaradi izobrazbe in ker je prebrala veliko	Posvojiteljica ima znanje o teoriji navezanosti.

	pomagati in kako pristopati. (TN1.1) Kr, sem tudi s socialnega dela, tako da neki moram znat od tega. (TN2.2) Prov namensko nisva na tem gradila, z otroki sva delala vse bolj spontano, s srcem. (TN2.3). Poznam pač iz šolanja, to je že nekaj časa nazaj no, mal sem tudi osvežila, ko so prišli otroci pa zaradi tega, ker sem šla tudi k različnim strokovnjakom po pomoč. (TN3.4) S teorijo sem bolj mal seznanjena, vse delam na praksi. (TN4.5) Kr, zato ker sem hodila preden sem posvojila k strokovni delavki na CSD Domžale pa tudi knjige sem kupila, ker se mi je zdel pomembno, ker vem kako je navezanost pomembna in kako je pomembno, da se pr otroku doseže ta varna navezanost za celo življenje, tako da kr poznam in sem bila zelo pozorna. (TN5.6)	knjig na to temo. Glede na izobrazbo ima znanje o teoriji navezanosti. Namensko ni delala na tem. Pozna teorijo navezanosti že s časa šolanja, sama osvežila, pomoč strokovnjakov. Ni seznanjena, delo bolj na praksi. Pozna teorijo navezanosti, hodila na CSD Domžale, branje knjig, zelo pozorna na to.	Posvojiteljica ima znanje o teoriji navezanosti. Posvojiteljica ni načrtno uporabljala znanje o teoriji navezanosti. Posvojiteljica ima znanje o teoriji navezanosti. Posvojiteljica nima znanja o teoriji navezanosti. Posvojiteljica ima znanje o teoriji navezanosti.
Udeležba na pripravah za starševstvo	Ne, nisem se udeležila priprav, ampak jaz sem družinski terapevt in psiholog tako da menim da so mi vsa ta moja leta študija dala dovolj znanja. (TN1.7)	Ni se udeležila priprav, dovolj predhodnega znanja zaradi študija.	Posvojiteljica se ni udeležila priprav na nadomestno starševstvo.

Nismo se nikamor udeležili, kar smo se sami pripravili, o tem sem tudi pisala na magistrski nalogi. (TN2.8) Ja bila sem pri Deteljici in to. Po tistem sem pa šla, ker tam nisem mogla dobiti kar sem potrebovala zaradi specifik otrok, k strokovni delavki na CSD Domžale, ona ima veliko na razvojno in te odnosi in načini kako otroku pomaga. (TN3.9) Dokler sem bila na deteljici ni bilo govora o teoriji navezanosti, bolj je usmerjeno na odnos med partnerjema. (TN3.10) Ene petdeset, šestdeset ur sem mogla hoditi v Domžale nekam. (TN4.11) Glede navezanosti ni bilo nič oziroma se ne spomnim, tam je šlo vse bolj tako življenjsko, večinoma praksa, kako se obnašat v določenih situacijah. (TN4.12) Udeležila sva se priprav pri strokovni delavki na CSD Domžale. (TN5.13) Bila je tema priprav tudi o navezanosti, kako ne preveč	Niso se udeležili priprav, so se sami pripravili. Na Deteljici ni dobila kar je iskala, strokovna delavka na CSD Domžale ima bolj razvojne in odnosne teme. Deteljica ni imela predavanj na temo navezanosti. Petdeset, šestdeset ur priprav v Domžalah. Ne spomni se, da bi bilo kaj o navezanosti, vse bolj na praksi. Priprave na nadomestno starševstvo opravljene na CSD Domžale. Je bila tema o varni navezanosti.	Posvojiteljica se ni udeležila priprav na nadomestno starševstvo. Posvojiteljica se je udeležila priprav na nadomestno starševstvo. Na pripravah za nadomestno starševstvo Deteljica ni bilo predavanj na temo navezanosti. Posvojiteljica se je udeležila priprav na nadomestno starševstvo. Na pripravah za nadomestno starševstvo Deteljica ni bilo predavanj na temo navezanosti. Posvojiteljica se je udeležila priprav na nadomestno starševstvo. Na pripravah za nadomestno
--	---	--

Drugačna pomoč	ljudi spustit v prostor, da se lahko naveže na nas. (TN5.14)		starševstvo pri Bankovi je bilo predavanje na temo navezanosti.
	Z veliko starši smo tudi v stiku, tako s posvojenimi, kot s AD/HD, v Sloveniji ni toliko starejših posvojenih, zato tukaj nimam toliko kontaktov, dobiš pa v tujini tega toliko več. Tako da vidiš, da se to dogaja tudi drugim. (TN3.15) Smo si sestavili eno skupinico pet družin, ki smo še vedno v stikih in smo vsi plus minus pol leta posvojili otroka v Gani in smo si pomagali med sabo, izmenjevale jamranja, pol smo se začele dobivati ob torkih dopoldne, ko smo bile vse na porodniški, zato da imaš nek kanal kjer lahko stvari daš ven iz sebe. (TN5.16)	Stik s starši, ki so tudi posvojili otroka, zaradi starosti otrok več v tujini. Skupina pet družin, posvojitev z Gane, izmenjavanje izkušenj.	Medsebojna pomoč med posvojitelji Medsebojna pomoč med posvojitelji.

9.3 Osno kodiranje

1. OB ZAČETKU POSVOJITVE (ZP)

PRVI STIK Z OTROKOM (tema)

Otrok izraža stisko (kategorija): Zelo prestrašen, nezainteresiran, v krču (ZP1.1); v prestrašenih učkah videla željo po kontaktu (ZP1.3); strah otroka- zaradi maske čez obraz na posvojiteljih (ZP4.11).

Potreba po telesnem kontaktu in bližini (kategorija): Po uri fizičnega kontakta in ukvarjanja z njim se je malo sprostil (ZP1.2); oklepanje bodoče posvojiteljice (ZP2.7); zapomnil si je prvi stik, stisnil se je in ni želel spustiti posvojiteljice (ZP1.9); ljubeča, želela stikov, vesela, razigrana, močno želja po tem, da bi bila posvojena (ZP3.10).

Vzpostavljanje očesnega stika (kategorija): Veliko je vzpostavljala očesni stik (ZP1.4).

Predhodna navezanost (kategorija): Drugačno odzivanje do ene od skrbnic, neka vrsta navezanosti (ZP1.5).

Dajanje prednost posvojiteljici pred drugimi ljudmi (kategorija): Pred drugimi ljudmi prestrašen, poleg posvojiteljice se je prvič sprostil na ambasadi v Moskvi, ko je ženska govorila slovensko (ZP1.6).

Pozitivna priprava otroka v domu na posvojitev (kategorija): V domu so otroka dobro pripravili na posvojitev (ZP2.8).

DOMA, PO POSVOJITVI (tema)

Odprtost otroka do ostalih ljudi (kategorija): Zelo odprt do ljudi (ZP1.12).

Načrtno delati na navezanosti otroka na starša (kategorija): Načrtna osamitev otroka in posvojiteljice (ZP1.3), posledična ugotovitev otroka, da sta onadva prava celica (ZP2.16); posvojitelja sta zaščitila otroka pred tujci, veliko bila samo z njima (ZP3.22); Niso iskali stikov z drugimi, želeli so biti bolj sami; veliko so bili skupaj le otrok in posvojitelja, druge ljudi počasi puščala zraven (ZP5.42); posvojiteljica vedno tam za otroka (ZP5.43).

Otrok ne izraža stiske (kategorija): Spanje brez težav, želja po telesnem kontaktu, vse zelo običajno (ZP2.14); Sprememba imena, lepo sprejel, povezal s spremembo okolja in jezika (ZP2.15); sodelujoč, mediatorski tip, miren (ZP3.24); nasmejana, mala »fajterka« (ZP5.40).

Otrok izraža stisko (kategorija): Uporništvu, jeza, odklonilnost, impulzivnost, zahtevanje svojih želja na ekstremne načine (ZP3.23); slaba samopodoba, pomanjkanje samozavesti (ZP3.32); na začetku bolj zgubljen, veliko jokal, potreboval čas, da se je navezal (ZP4.33); ni znal hoditi, v sirotišnici se niso ukvarjali z njemu (ZP4.34); samotolažilno uspavanje, naučil se ga je v sirotišnici, zaradi pomanjkanja pozornosti (ZP4.36); strah pred zdravniki, zaradi belih halj- spomin na sirotišnico (ZP4.37).

Potreba po telesnem kontaktu in bližini (kategorija): Potrebovala je veliko telesnega kontakta (ZP2.17); oba sta iskala očesni stik in fizični kontakt, punčka z malo več previdnosti (ZP2.19); napeto, potreboval veliko bližine, spanje na posvojiteljici (ZP4.38); želja po bližini (ZP5.41); v stiski se obrnila na posvojiteljico, tolažba prek fizičnega kontakta (ZP5.44); ves čas potreba po bližini, odhod posvojiteljice v drugo sobo je povzročil paniko pri otroku (ZP5.46).

Otrok je radoveden in izraža željo po igranju (kategorija): Rada sta se igrala (ZP2.20); kreativen, rad se igra, radoveden (ZP3.27); raziskoval stvari, rad se je igral, bil je sproščen (ZP4.35); radoveden otrok, ima trdno voljo, rada se je sama igrala (ZP5.45).

Otrok izraža le malo stiske ob odhodu in prihodu posvojiteljice (kategorija): Ob odhodu in prihodu posvojiteljice le malo stiske (ZP2.21).

Otrok ne vzpostavlja očesnega stika (kategorija): Več fizičnega kontakta kot očesnega stika, očesni stik ga je bilo treba naučiti (ZP3.25); potrebno je bilo delati na očesnem stiku (ZP3.29).

Otrok izraža svoja čustva (kategorija): Izrazito izražanje čustev (ZP3.26).

Otrok skriva svoja čustva (kategorija): Introvertiran, postavi v ozadje, opazuje, potreba po spodbujanju (ZP3.28).

Otrok redko izraža željo po telesnem kontaktu (kategorija): Želel si je telesni kontakt le zvečer pred spanjem (ZP3.30).

Pozitiven pristop do drugih (kategorija): Prijazen, sodelujoč z drugimi ljudmi (ZP3.31); radoveden do tujcev (ZP4.39).

Otrok je previden pred tujci (kategorija): Sramežljivost pred tujci (ZP2.18).

2. RAZVIJANJE ODNOSA SKOZI ČAS (RO)

RAZVIJANJE ODNOSA, POMEMBNE PRELOMNICE (tema)

Hiter občutek varnosti ob posvojiteljici (kategorija): Navezanost na eno od skrbnic, zelo hitro sprejel posvojiteljico (RO1.1); razlika v vedenju če sta bila sama ali če je bil zraven kdo drug, ko sta bila sama je veliko govoril, se igral, bil je vesel (RO1.3); doma se je lepo razvijal odnos med otrokom in posvojiteljico (RO1.4); prva sprememba, iz potrebe samo po prisotnosti posvojiteljice do potrebe fizičnega stika (RO5.9).

Pozornost posvojiteljice (kategorija): Otrok imel prvič pozornost enega človeka zase, posvojiteljica mu je samo sledila, da sta delala, kar je on potreboval (RO1.2).

Otrok izraža previdnost pri tujcih (kategorija): Skrivanje za hrbet posvojiteljice pred tujci (RO1.5); vrtec dobro sprejela, rabi čas da se sprosti in navadi, ko pride v nov prostor poln novih ljudi (RO5.11)

Otrok je potreboval več časa za pozitivne spremembe v odnosu (kategorija): Odnos se je začel spreminjati leto nazaj - po treh letih od posvojitve (RO3.6).

Otrok je relativno hitro (do enega leta po posvojitvi) kazal pozitivne spremembe v odnosu (kategorija): Hitro se je začel odnos spreminjati, dajati prednost posvojiteljici pred bratom, izkazovati nežnost, želja po bližini (RO3.7); spontano, opazila ko je začel govoriti (RO4.8); uvajanje po sedmih mesecih, da zaspi v posteljici, drastična sprememba v odnosu (RO5.10).

Načrtno delati na navezanosti otroka na starša (kategorija): Preverjala stopnje navezanosti po knjigi in se posluževala metod za izboljšanje navezanosti (RO5.12).

IZZIVI (tema)

Težave s spanjem (kategorija): Ni hotel zaspati, spal samo v naročju v navpičnem položaju, doma še problem, a se je redčil (RO1.13); neprespane noči, zbujati na tri ure (RO5.20).

Težave s prenažedanjem (kategorija): Prišel zahiran, doma začel pretirano jesti (RO1.14).

Čustveno vedenjske težave (kategorija): Fant ima AD/HD, izzivi v šoli (RO2.15,); čustveno vedenjske težave, hiperaktivnost (RO3.17).

Odprtost otroka do ostalih ljudi (kategorija): Otrokova odprtost do tujcev, potrebno opozarjanje, da niso vsi tujci dobri (RO2.16).

Pomanjkanje samozavesti (kategorija): Potreba po opolnomočenju otroka, da se postavi zase, se izraža z besedami (RO3.18).

Poskrbeti za oba otroka enako (kategorija): Enega v umirjanje, drugega pa obratno, poskrbeti, da ni noben zatiran, vzpostaviti navezanost otrok na posvojiteljico (RO3.19).

3. DANAŠNJA NAVEZANOST (NS)

DANAŠNJE SPREMEMBE (tema)

Manjše težave s spanjem (kategorija): spanje pri posvojiteljici ((NS1.1); težje zaspita, če ni posvojiteljice (NS2.6).

Nima strahov s svojim odhodom oziroma odhodom staršev (kategorija): brez težave gre za par dni k starim staršem (NS1.2); rad gre v vrtec (NS1.4); rad hodi v vrtec, samo trikrat jokalo, vse mu vedno posvojiteljica razloži (NS4.16); varna navezanost, starša lahko gresta in prideta nazaj brez hudih stisk pri otroku (NS5.24).

Strahovi ob odhodu staršev (kategorija): Jeza ob odhodu (N3.S10).

Manj izzivov (kategorija): s hrano ni več težav (NS1.3); zna se postaviti zase, samozavest, veliko prijateljev (NS3.13); obdobja, ko je vse lepo in potem obdobje, ko je malo regresije (NS3.14).

Novi izzivi (kategorija): Otroci rastejo, pripravnika pubertetnika, brez posebnih stisk (NS2.5); težnja po popolnosti, jeza, ko ne uspe. Dobro sodelovanje s šolo (NS3.12).

Odkrit pogovor o posvojitvi (kategorija): Nista radovedna o posvojitvi, odkrit pogovor, praznovanje družinskega praznika, nikoli lagala, priredila zgodbo letom primerno (NS2.7).

Odkrit odnos (kategorija): V stiski se obrneta na starša, imajo odkrit odnos (NS2.8).

Napredek v odnosu (kategorija): Zbliževanje, želi si bližine, telesni stik, še vedno vzorci uporništva (NS3.9); boljše vedenje, dobro vzpostavljanje odnosov z drugimi (NS3.11); navezanost na posvojiteljico, rada se imata (NS4.15)

Potreba po osebi, na katero se je navezal (kategorija): Radoveden do neznancev, sprejme jih, če je posvojiteljica zraven (NS4.17); stisko izraža z jokom, potolaži se ob stiku o posvojiteljico (NS4.19); zdaj je lažje tudi pri drugih, upošteva pa še vedno samo posvojiteljico (NS4.20); ko se ponoči zbudi me rabi slišati, če ne je jok (NS4.21); mora me čutiti in videti, boji se zapustitve (NS4.22); na začetku je lažje prenesel, če je posvojiteljica kam odšla, zdaj jo pa več rabi ob sebi (NS4.23); ob stiskah se obrne na oba starša, ob hujših stiskah pa samo na posvojiteljico (NS5.26).

Dober odnos z drugimi (kategorija): Lepo se razume v vrtcu z ostalimi otroci, rabila nekaj časa, zdaj ima svojo skupinico (NS4.18); dobro se razume s sorodniki, rada jih obišče, veliko govori, rada se igra (NS5.27).

Otrok je zadovoljen (kategorija): Fajn punca, radoživa, radovedna, nasmejana, igriva, samostojna punca, zgovorna (NS5.25).

Previdnost pri odnosih (kategorija): Na začetku bolj zadržana, potrebuje čas, da se sprosti (NS5.28).

DOSEGANJE SPREMEMB (tema)

Otroku nuditi bližino in mu biti na voljo (kategorija): Biti ob njem in vedno na voljo (NS1.29); pomembno je, da se mu posvečaš, ga vzgajaš, mu vse nudiš, ga hraniš, bereš pravljice (NS4.33); potrebovala je fizični kontakt, vedenje, da so tam za njo (NS5.34).

Delati po najboljših močeh (kategorija): Otrokova potreba po dobrem staršu, truditi se po najboljših močeh (NS3.30); delati po najboljših močeh, raziskovati, vzgajati (NS3.31).

Iskati različne načine pomoči (kategorija): Sodelovanje s strokovnjaki, skupno raziskovanje (NS3.32).

Znanje o navezanosti (kategorija): Zavedanje pomembnosti, da se otrok varno naveže (NS5.35).

4. SEZNANJENOST S TEMO NAVEZANOSTI, PRIPRAVA NA NADOMESTNO STARŠEVSTVO IN DRUGI NAČINI PODPORE (TN)

ZNANJE O TEORIJI NAVEZANOSTI (tema)

Posvojiteljica ima znanje o teoriji navezanosti (kategorija): Ima znanje o teoriji navezanosti, že zaradi izobrazbe in ker je prebrala veliko knjig na to temo (TN1.1); glede na izobrazbo ima znanje o teoriji navezanosti (TN2.2); pozna teorijo navezanosti že s časa šolanja, sama osvežila, pomoč strokovnjakov (TN3.4); pozna teorijo navezanosti, hodila na CSD Domžale k strokovni delavki, branje knjig, zelo pozorna na to (TN5.6).

Posvojiteljica ni načrtno uporabljala znanje o teoriji navezanosti (kategorija): Namensko ni delala na tem (TN2.3).

Posvojiteljica nima znanja o teoriji navezanosti (kategorija): Ni seznanjena, delo bolj na praksi (TN4.5).

UDELEŽBA NA PRIPRAVAH NA NADOMESTNO STARŠEVSTVO (tema)

Posvojiteljica se ni udeležila priprav na nadomestno starševstvo (kategorija): Ni se udeležila priprav, dovolj predhodnega znanja zaradi študija (TN1.7); Niso se udeležili priprav, so se sami pripravili (TN2.8).

Posvojiteljica se je udeležila priprav na nadomestno starševstvo (kategorija): Na deteljici ni dobila kar je iskala, strokovna delavka na CSD Domžale ima bolj razvojne in odnosne teme (TN3.9); petdeset, šestdeset ur priprav v Domžalah (TN4.11); priprave na nadomestno starševstvo opravljene na CSD Domžale (TN5.13).

Na pripravah za nadomestno starševstvo Deteljica ni bilo predavanj na temo navezanosti (kategorija): Dokler se je udeleževala deteljica ni imela predavanj na temo navezanosti (TN3.10); ne spomni se, da bi bilo kaj o navezanosti, vse bolj na praksi (TN4.12).

Na pripravah za nadomestno starševstvo na CSD Domžale je bilo predavanje na temo navezanosti (kategorija): Na pripravah je bila tema o varni navezanosti (TN5.14).

DRUGAČNA POMOČ (tema)

Medsebojna pomoč med posvojitelji (kategorija): Stik s starši, ki so tudi posvojili otroka, zaradi starosti otrok več v tujini (TN3.15); skupina petih družin, posvojitev z Gane, izmenjavanje izkušenj (TN4.16).

9.4 Odnosno kodiranje

1. Intervju: posvojiteljica je opredelila otrokovo navezanost na začetku posvojitve med izogibajočim in ambivalentnim stilom navezanosti

IZOGIBAJOČI IN AMBIVALENTEN STIL NAVEZANOSTI

- ZELO PRESTRAŠEN, NEZAINTERESIRAN, V KRČU (ZP1.1)
- V PRESTRAŠENIH UČKAH VIDELA ŽELJO PO KONTAKTU (ZP1.3)
- ZAPOMNIL SI JE PRVI STIK, STISNIL SE JE K POSVOJITELJICI IN JE NI ŽELEL SPUSTITI (ZP1.9)
- V RUSIJI RAZEN OB POSVOJITELJICI PRED DRUGIMI LJUDMI PRESTRAŠEN (ZP1.6)
- DRUGAČNO ODZIVANJE DO ENE OD SKRBNIC, NEKA VRSTA NAVEZANOSTI (ZP1.5)
- DOMA ZELO ODPRT DO OSTALIH LJUDI (ZP1.12)
- NI HOTEL ZASPATI, SPAL SAMO V NAROČJU V NAVPIČNEM POLOŽAJU, DOMA ŠE PROBLEM, A SE JE REDČIL (RO1.13)
- PRIŠEL ZAHIRAN, DOMA ZAČEL PRETIRANO JESTI (RO1.14)

- ZELO HITRO SPREJEL POSVOJITELJICO (RO1.1)
- RAZLIKA V VEDENJU, ČE STA BILA SAMA ALI ČE JE BIL KDO ZRAVEN, KO STA BILA SAMA JE VELIKO GOVORIL, SE IGRAL, BIL JE VESEL (RO1.3)
- DOMA SE JE ODNOS MED POSVOJITELJICO IN OTROKOM LEPO RAZVIJAL (RO1.4)
- POSVOJITELJICA JE BILA OB NJEM IN VEDNO NA VOLJO (NS1.29)
- IMELA JE PREDHODNJO ZNANJE O TEORII NAVEZANOSTI, ZARADI SVOJE IZOBRAZBE IN KER JE PREBRALA VELIKO KNJIG NA TO TEMO (TN1.1)

POZITIVNA IZKUŠNJA V POSVOJITELJSKI DRUŽINI

SEDAJ, VARNA NAVEZANOST

- SKRIVANJE ZA HRBET POSVOJITELJICE PRD TUJCI (RO1.5)
- VČASIH SPANJE PRI POSVOJITELJICI (NS1.1)
- BREZ TEŽAVE GRE ZA PAR DNI K STARIM STARŠEM (NS1.2)
- RAD GRE V VRTEC (NS1.4)
- S HRANO NI VEČ TEŽAV (NS1.3)

2. Intervju : posvojiteljica je opredelila na začetku posvojitve tako za deklco (D) kot za fanta (F) varen stil navezanosti

VARNA NAVEZANOST

- OKLEPANJE BODOČE POSVOJITELJICE (ZP2.7) **D**
- OTROKA STA BILI DOBRO PRIPRAVLJENA NA POSVOJITEV (ZP2.8) **D&F**
- SPANJE BREZ TEŽAV, ŽELJA PO TELESNEM KONTAKTU, VSE ZELO OBIČAJNO (ZP2.14) **D&F**
- SPREMEMBO IMENA LEPO SPREJEL, POVEZAL S SPREMEMBNO OKOLJA IN JEZIKA (ZP2.15) **F**
- POTREBOVALA JE VELIKO TELESNEGA KONTAKTA (ZP2.17) **D**
- OBA STA ISKALA OČESNI STIK IN FIZIČNI KONTAKT, DEKLICA Z MALO VEČ PREVIDNOSTI (ZP2.19) **D&F**
- RADA STA SE IGRALA (ZP2.20) **D&F**
- OB PRIHODU IN ODHODU POSVOJITELJICE LE MALO STISKE (ZP2.21) **D&F**
- FANT IMA AD/HD, IZZIVI V ŠOLI (RO2.15) **F**

POZITIVNA IZKUŠNJA V POSVOJITELJSKI DRUŽINI

- POSVOJITELJA STA ZAŠČITILA OTROKA PRED TUJCI, VELIKO BILA SAMA Z NJIMA (ZP2.16) **D&F**
- OTROKOVA ODPRTOST DO TUJCEV, POTREBNO OPOZARJANJE, DA NISO VSI TUJCI DOBRI (RO2.16) **F**
- POSVOJITELJICA IMA PREDHODNO ZNANJE O TEORII NAVEZANOSTI (TN2.2)
- POSVOJITELJICA NI NAMENSKO GRADILA NA NAVEZANOSTI (TN2.3)

SEDAJ, ŠE VEDNO VARNA NAVEZANOST

- TEŽJE ZASPITA, ČE NI POSVOJITELJICE (NS2.6) **D&F**
- OTROCI RASTEJO, PRIPRAVNICA PUBERTETNIKA, BREZ POSEBNIH STISK (NS2.5) **D&F**
- NISTA RADOVEDNA O POSVOJITVI, ODKRIT POGOVOR, PRAZNOVANJE DRUŽINSKEGA PRAZNIKA, KO STA PRIŠLA V SLOVENIJO, NIKOLI NISTA LAGALA, PRIREDILA ZGODBO LETOM PRIMERNO (NS2.7) **D&F**
- V STISKI SE OBRNETA NA STARŠA, IMAJO ODKRIT ODNOS (NS2.8) **P&F**

3. Intervju: razdelila ga bom na dva dela, za vsakega otroka posebej.
- a) Mlajši deček: posvojiteljica je opredelila na začetku posvojitve med ambivalentnim in dezorganiziranim stilom navezanosti

AMBIVALENTEN IN DEZORGANIZIRAN STIL
NAVEZANOSTI

- LJUBEČ, ŽELEL STIKOV, VESEL, RAZIGRAN, MOČNA ŽELJA PO TEM, DA BI BIL POSVOJEN (ZP3.10)
- SODELUJOČ, MIREN, MEDIATORSKI TIP (ZP3.24)
- SLABA SAMOPODOBA, POMANJKANJE SAMOZAVESTI (ZP3.32)
- POTREBNO JE BILO DELATI NA OČESNEM STIKU (ZP3.29)
- INTROVERTIRAN, POSTAVI SE V OZADJE, OPAZUJE, POTREBA PO SPODBUJANJU (ZP3.28)
- TELESNI KONTAKT SI JE ŽELEL LE ZVEČER PRED SPANJEM (ZP3.30)
- PRIJAZEN, SODELUJOČ Z DRUGIMI LJUDMI (ZP3.31)

POZITIVNA IZKUŠNJA V POSVOJITELJSKI
DRUŽINI

- NISO ISKALI STIKOV Z DRUGIMI, ŽELELI SO BITI BOLJ SAMI (ZP3.22)
- POTREBA PO OPOLNOMOČENJU OTROKA, DA SE POSTAVI ZASE, SE IZRAŽA Z BESEDAMI (RO3.18)
- POSKRIBETI SO MORALI, DA NI BILNOBEN OD OTROK ZATIRAN (RO3.19)
- POSVOJITELJI SO SE TRUDILI PO NAJBOLJŠIH MOČEH (NS3.30)
- POSVOJITELJICA IMA PREDHODNO ZNANJE TEORIJE NAVEZANOSTI ŽE S ČASA ŠOLANJA, SAMA GA JE ŠE OSVEŽILA IN DOBILA PREKO POMOČI STROKOVNJAKOV (TN3.4)
- POSVOJITELJICA SE JE UDELEŽILA PRIPRAV NA NADOMESTNO STARŠEVSTVO (DETELJICA IN NA CSD DOMAŽALE) (TN3.9)

SEDAJ, VARNA NAVEZANOST

- OBDOBJA KO JE VSE LEPO IN OBDOBJA, KO JE MALO REGRESIJE (NS3.14)
- ZNA SE POSTAVITI ZASE, JE SAMOZAVESTEN, VELIKO PRIJATELJEV (NS3.13)
- HITRO SE JE ZAČEL ODNOS SPREMINJATI, DAJE PREDNOST POSVOJITELJICI PRED BRATOM, IZKAZUJE NEŽNOST, ŽELJO PO BLIŽINI (RO3.7)

- b) Starejši deček: posvojiteljica je opredelila na začetku posvojitve ambivalenten stil navezanosti

AMBIVALENTNA NAVEZANOST

- V DOMU ZA OTROKE LJUBEČ, ŽELEL STIKOV, VESEL, RAZIGRAN, MOČNA ŽELJA PO TEM, DA BI BIL POSVOJEN (ZP3.10)
 - DOMA UPORNIŠTVO, JEZA, ODKLONILNOST, IMPULZIVNOST, ZAHTEVANJE SVOJIH ŽELJ NA EKSTREMNE NAČINE (ZP3.23)
 - SLABA SAMOPODOBA, POMANJKANJE SAMOZAVESTI (ZP3.32)
 - VEČ FIZIČNEGA KONTAKTA, KOT OČESNEGA STIKA, OČESNI STIK GA JE BILO TREBA NAUČITI (ZP3.25)
 - KREATIVEN, RAD SE IGRA, RADOVEDEN (ZP3.27)
 - IZRAZITO IZRAŽANJE ČUSTEV (ZP3.26)
 - ČUSTVENO VEDENJSKE TEŽAVE, HIPERAKTIVNOST (RO3.17)
- ↓
- POZITIVNA IZKUŠNJA V POSVOJITELJSKI DRUŽINI
- ↙
- ODNOS SE JE ZAČEL SPREMINJATI LETO NAZAJ-PO TREH LETIH OD POSVOJITVE (RO3.6)
 - NISO ISKALI STIKOV Z DRUGIMI, ŽELELI SO BITI BOLJ SAMI (ZP3.22)
 - POSKRBE TI SO MORALI, DA NI BIL NOBEN OD OTROK ZATIRAN (RO3.19)
 - POSVOJITELJI SO SE TRUDILI PO NAJBOLJŠIH MOČEH (NS3.30)
 - POSVOJITELJICA IMA PREDHODNO ZNANJE TEORIJE NAVEZANOSTI ŽE S ČASA ŠOLANJA, SAMA GA JE ŠE OSVEŽILA IN DOBILA PREKO POMOČI STROKOVNJAKOV (TN3.4)
 - POSVOJITELJICA SE JE UDELEŽILA PRIPRAV NA NADOMESTNO STARŠEVSTVO (DETELJICA IN NA CSD DOMAŽALE) (TN3.9)
- ↘
- SEDAJ, ŠE VEDNO AMBIVALENTNA S KOŠČKI VARNE NAVEZANOSTI
- OBDOBJA KO JE VSE LEPO IN OBDOBJA, KO JE MALO REGRESIJE (NS3.14)
 - JEZA OB ODHODU (NS3.10)
 - TEŽNJA PO POPOLNOSTI, JEZA KO NE USPE. DOBRO SODELOVANJE S ŠOLO (NS3.12)
 - ZBLIŽEVANJE, ŽELI SI BLIŽINE, TELESNI STIK, ŠE VEDNO VZORCI UPORNIŠTVA (NS3.9)
 - BOLJŠE VEDENJE, DOBRO VZPOSTAVLJANJE ODNOSOV Z DRUGIMI (NS3.11)

4. Intervju: posvojiteljica je za otroka opredelila varen stil navezanosti na začetku posvojitve

VARNA NAVEZANOST

- OTROKA JE BILO STRAH (ZP4.11)
- NA ZAČETKU BOLJ ZGUBLJEN, VELIKO JOKAL (ZP4.33)
- NI ZNAL HODITI, V SIROTIŠNICI SE NISO UKVARJALI Z NJIM (ZP4.34)
- SAMOTOLAŽILNO USPAVANJE, NAUČIL SE GA JE V SIROTIŠNICI, ZARADI POMANJKANJA POZORNOSTI (ZP4.36)
- STRAH PRED ZDRAVNIKI, ZARADI BELIH HALJ – SPOMIN NA SIROTIŠNICO (ZP4.37)
- NAPETO, POTREBOVAL VELIKO BLIŽINE, SPANJE NA POSVOJITELJICI (ZP4.38)
- RAZISKOVAL STVARI, RAD SE JE IGRAL, BIL JE SPROŠČEN (ZP4.35)
- RADOVEDEN DO TUJCEV (ZP4.39)

- SPREMEMBE SO SE ZGODILE SPONTANO, POSVOJITELJICA OPAZILA, KO JE ZAČEL GOVORITI (RO4.8)
- POSVOJITELJICA PRAVI, DA JE POMEMBNO, DA SE MU POSVEČAŠ, GA VZGAJAŠ, MU VSE NUDIŠ, GA HRANIŠ, BEREŠ PRAVLJICE... (NS4.33)
- POSVOJITELJICA NI SEZNANJENA S TEORIJJO, DELA BOLJ NA PRAKSI (TN4.5)
- POSVOJITELJICA SE JE UDELEŽILA PRIPRAV NA NADOMESTNO STARŠEVSTVO (TN4.11)

POZITIVNA IZKUŠNJA V POSVOJITELJSKI DRUŽINI

SEDAJ, VARNA NAVEZANOST

- RAD GRE V VRTEC, SAMO TRIKRAT JOKAL, VEDNO MU POSVOJITELJICA VSE RAZLOŽI (NS4.16)
- NAVEZANOST NA POSVOJITELJICO, RADA SE IMATA (NS4.15)
- RADOVEDEN DO NEZNANCEV, SPREJME JIH, ČE JE POSVOJITELJICA ZRAVEN (NS4.17)
- STISKO IZRAŽA Z JOKOM, POTOLAŽI SE OB STIKU S POSVOJITELJICO (NS4.19)
- ZDAJ JE LAŽJE TUDI PRI DRUGIH, UPOŠTEVA PA ŠE VEDNO SAMO POSVOJITELJICO (NS4.20)
- KO SE PONOČI ZBUDI ME RABI SLIŠATI, ČE NE JE JOK (NS4.21)
- MORA ME ČUTITI IN VIDETI, BOJI SE ZAPUSTITVE (NS4.22)
- NA ZAČETKU JE LAŽJE PRENESEL, ČE JE POSVOJITELJICA KAM ODŠLA, ZDAJ JO RABI VEČ OB SEBI (NS4.23)
- LEPO SE RAZUME V VRTCU Z OSTALIMI OTROCI (NS4.18)

5. intervju: posvojiteljica je opredelila otrokov stil navezanosti na začetku posvojitve med varnim in izogibajočim.

VAREN IN IZOGIBAJOČ STIL NAVEZANOSTI

- NASMEJANA, MALA »FAJTERKA« (ZP5.40)
 - V STISKI SE JE OBRNILA NA POSVOJITELJICO, TOLAŽBA PREK FIZIČNEGA KONTAKTA (ZP5.44)
 - ŽELJA PO BLIŽINI (ZP5.41)
 - VES ČAS POTREBA PO BLIŽINI, ODHOD POSVOJITELJICE V DRUGO SOBO JE POVZROČIL PANIKO PRI OTROKU (ZP5.46)
 - RADOVEDEN OTROK, IMA TRDNO VOLJO, RADA SE JE IGRALA SAMA (ZP5.45)
 - PRVA SPREMEMBA – IZ POTREBE PO SAMO PRISOTNOSTI POSVOJITELJICE DO POTREBE FIZIČNEGA STIKA (RO5.9)
 - NEPRESPANE NOČI, ZBUJATI NA TRI URE (RO5.20)
 - VELIKO SO BILI SKUPAJ LE OTROK IN POSVOJITELJA, DRUGE LJUDI POČASI SPUŠČALA ZRAVEN (ZP5.42)
 - POSVOJITELJICA VEDNO TAM ZA OTROKA (ZP5.43)
 - UVAJANJE PO SEDMIH MESECIH PO POSVOJITVI, DA ZASPI V POSTELJICI, NE V NAROČJU POSVOJITELJICE, DRASTIČNA SPREMEMBA V ODNOSU (RO5.10)
 - PREVERJALA STOPNJE NAVEZANOSTI PO KNJIGI IN SE POSLUŽEVALA METOD ZA IZBOLJŠANJE NAVEZANOSTI (RO5.12)
 - POTREBOVALA JE FIZIČNI KONTAKT, VEDENJE, DA SO TAM ZA NJO (NS5.34)
 - POSVOJITELJICA SE JE ZAVEDALA POMEMBNOСТИ, DA SE OTROK VARNO NAVEŽE (NS5.35)
 - POSVOJITELJICA JE PREDHODNO POZNALA TEORIJ O NAVEZANOSTI (TN5.6)
 - POSVOJITELJA STA OPRAVILA PRIPRAVE NA NADOMESTNO STARŠEVSTVO (TN5.13)
 - IZMENJAVANJE IZKUŠENJ Z DRUGIMI DRUŽINAMI, KI SO POSVOJILI OTROKA Z (TN3.4)
- POZITIVNA IZKUŠNJA V POSVOJITELJSKI DRUŽINI
- SEDAJ: VARNA NAVEZANOST
- VARNA NAVEZANOST, POSVOJITELJA LAHKO GREŠTA IN PRIDETA NAZAJ BREZ HUDIH STISK PRI OTROKU (NS5.24)
 - OB STISKAH SE OBRNE NA OBA POSVOJITELJA, OB HUJŠIH STISKAH PA SAMO NA POSVOJITELJICO (NS5.26)
 - DOBRO SE RAZUME S SORODNIKI, RADA JIH OBIČE, VELIKO GOVORI, RADA SE IGRA (NS5.27)
 - FAJN PUNCA, RADOŽIVA, RADOVEDNA, NASMEJANA, IGRIVA, SAMOSTOJNA, ZGOVORNA (NS5.25)
 - NA ZAČETKU PRI NOVIH LJUDEH BOLJ ZADRŽANA, POTREBUJE ČAS, DA SE SPROSTI (NS5.28)